

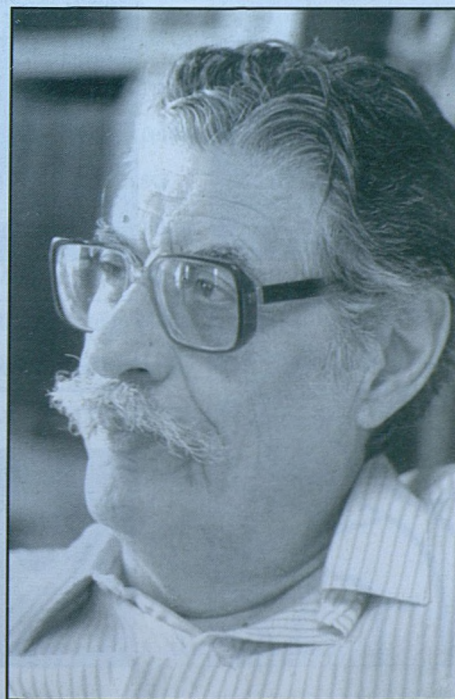
ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

αντι

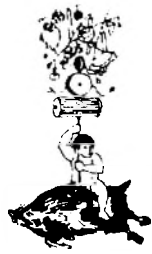
Περίοδος Β'
Τεύχος 846
Παρασκευή
1 Ιουλίου 2005
Τιμή: 4 Ευρώ

Μανόλης Αναγνωστάκης

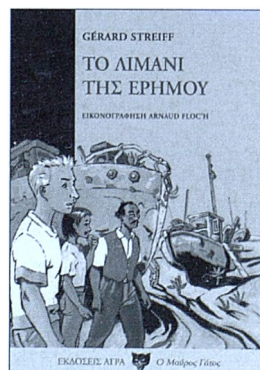
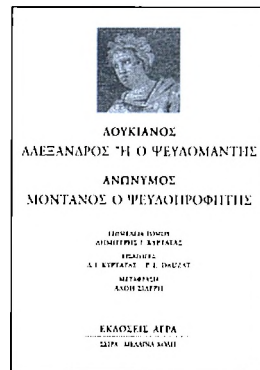
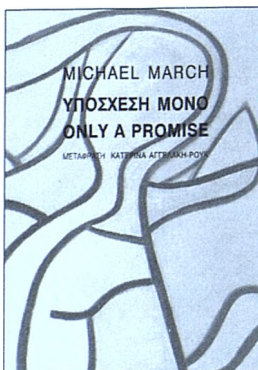
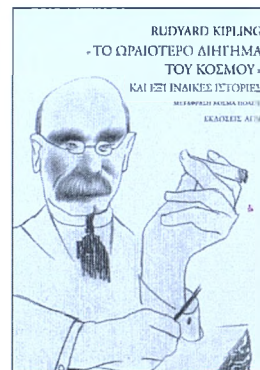
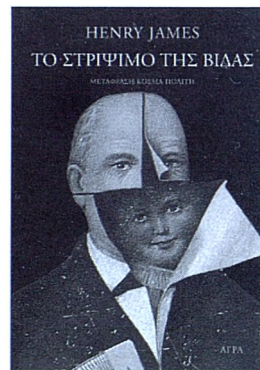
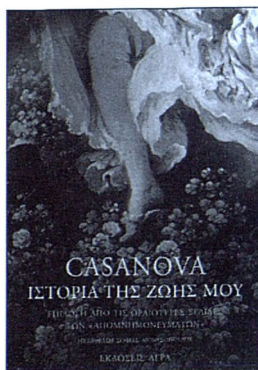
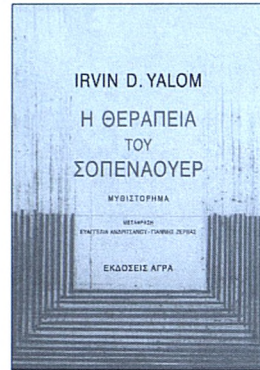
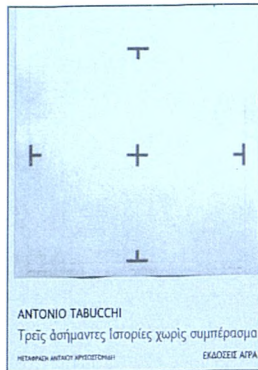
ISSN 1108-9822

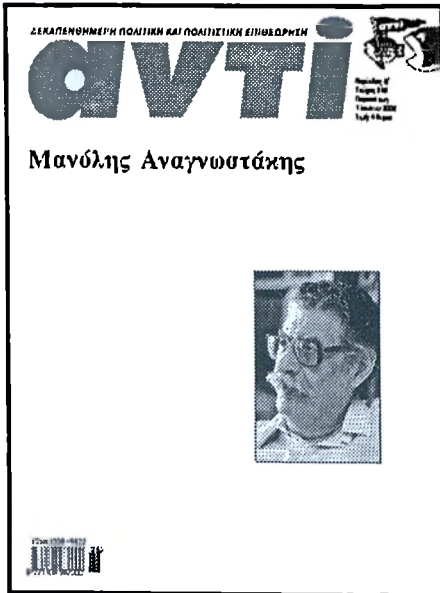

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

<http://www.agra.gr>

Περίοδος Β' • Έτος 32ο • Τεύχος 846

Παρασκευή 1 Ιουλίου 2005

Τιμή τεύχους: 4 ευρώ

ANTI - ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

Κωδικός εντύπου για τα ΕΛΤΑ: 1045

Δημοχάρους 60, 115 21 Αθήνα

Τηλ. 210 7232713 - 210 7232819

Fax: 210 7226107

ANTI ON-LINE: <http://www.antli.gr>

e-mail: chrarou@otenet.gr

ΕΚΔΟΤΗΣ: Χρήστος Γ. Παπουτσάκης

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Παναγιώτης Τσάρας

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΥΛΗΣ: Νεφέλη Παπουτσάκη

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΔΙΑΦΗΜΙΣΗΣ: Τασία Ρούμπου

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΤΥΠΟΕΚΔΟΤΙΚΗ Α.Ε.

Λεύκης 134, Κρυονέρι, τηλ. 210 6297600

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ:

Ετήσια συνδρομή: 26 τεύχη, Εξάμηνη: 13 τεύχη

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: Εξαμ. 39 ευρώ, Ετήσια 78 ευρώ,

Οργανισμών, Τραπεζών, κλπ.: 200 ευρώ

Φοιτητική ετήσια: 70 ευρώ

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: ΕΥΡΩΠΗ - ΜΕΣΟΓ. ΧΩΡΕΣ:

Εξαμ.: 74 ευρώ, Ετήσια: 148 ευρώ,

ΗΠΑ - ΚΑΝΑΔΑΣ - ΑΣΙΑ - ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ:

Εξαμ. 80 δολ. ΗΠΑ, Ετήσια 160 δολ. ΗΠΑ

ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ - ΕΠΙΤΑΓΕΣ: Χρήστος Παπουτσάκης

Δημοχάρους 60, 115 21 Αθήνα

ΠΑΛΙΑ ΤΕΥΧΗ: 6 ευρώ

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: Για τα βιβλιοπωλεία

της Αθήνας: Περιοδικό ANTI,

για τα βιβλιοπωλεία της Β. Ελλάδας:

Κέντρο του βιβλίου - Α. Πουλουκτσή και Σία Ε.Ε.

Λαοσάνη 3, Θεσσαλονίκη, τηλ. 2310 237463

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΜΑΝΟΛΗ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗ	4-46
• Μανόλης Αναγνωστάκης: «Αισθηματικό διήγημα»	4
• Μανόλης Αναγνωστάκης: Σήμερα που μπορούμε να μιλάμε για όλα...	6
• Μανόλης Αναγνωστάκης: Ν' ανοίξουμε το παλιό τεφτέρι	8
• Μανόλης Αναγνωστάκης (Μανούσος Φάσσης): «Δυσπιστείτε...»	10
• Μανόλης Αναγνωστάκης: Ραδιοφωνία και... Αντίσταση	12
• Γιάννης Δάλλας: Στα κομβικά σημεία, στις ραφές ζωής και ιστορίας...	14
• Σοφριανός Χρυσοστομίδης: Συναισθηματικός, τρυφερός στη μέση μιας πυρίκαυστης ζωής	16
• Λεωνίδας Κύρκος: Μαχητής...	19
• Παν. Μουλλάς: Τα του δράματος πρόσωπα	20
• Άντεια Φραντζή: Από την πρώιμη περίοδο στην ύστερη φάση του έργου του	22
• Φραγκίσκη Αμπατζοπούλου: Γύρω από το ΥΓ.	26
• Μίκης Θεοδωράκης: Ζήσαμε τα ιστορικά γεγονότα πλάι-πλάι	30
• Λάκης Παπαστάθης: Οι εικόνες καρφώθηκαν στο έτος 1983	32
• Αγγέλα Καστρινάκη: Εκείνες τις μέρες: Αναζητήσεις τον καιρό της απελευθέρωσης	36
• Δημήτρης Δασκαλόπουλος: Η βιβλιογραφία για τον Μανόλη Αναγνωστάκη	40
• Μάνος Στεφανίδης: Ο ποιητής ζωγραφίζει	43
• Βαρβάρα Περγάκη: Η πρόσληψη από τους μαθητές	44
• Κώστας Καραβίδας, Ελένη Καρασαββίδου: Έφυγε ο ποιητής των ψαράδων του Χριστού	46
• ΑΝΤΗΝΩΡ: Good morning με Μπλερ!	47
• ΑΝΤΙ-ΘΕΣΕΙΣ	49
• Δανάη Ιωάννου: Καρκινάγρι Ικαρίας: Περιβαλλοντικές παραβάσεις δίπλα σε αλιευτικό καταφύγιο	53
• ΚΟΣΜΟΔΡΟΜΙΟ	54
• Στρατής Μοσχονήσιος: Με τον Τόνι Μπλερ αρχηγό (υπό προθεσμία)	56
• Μύρνα Νικολαΐδου: Ενταξιακοί πονοκέφαλοι	57
• Κώστας Μαλεβός: Ρωμαϊκή Οδός στη Βέροια	59
• ΕΠΙΣΗΜΑΙΝΟΥΜΕ	63
• Γρηγόρης Ιωαννίδης: Δυσόιωνο ξεκίνημα	62
• ΒΙΒΛΙΟ	65

Αἰσθηματικό διήγημα

Ἦ πατέρας του τοῦ ἔλεγε: «Βρὲ δὲ θὰ φτιάξεις ἐσὺ τὸ ρωμέικο...»

Πρὸς στιγμὴν πίστεψε κι αὐτός, σχεδὸν παιδί, πὼς θὰ τὸ φτιάξει
(Τριάντα χρόνια τώρα, παλιὰ χρόνια, ποιὸς τὰ θυμᾶται...)

Ἀλλὰ τὸ πρακτικὸ παράδειγμα τὸ ἔδωσε ὁ μεγάλος ἀδερφός

Ἐπίδοξος σωτήρας κι αὐτὸς κάποτε, πολὺ νωρὶς ἀνανήψας

Ἦ μᾶλλον προῶρως λογικευθεὶς, ὑπουργικὸς κατόπιν ἰδιαίτερος

Σὲ παραγωγικὸ ὑπουργεῖο μὲ εὐρὺ κύκλο ἰδιωτικῶν ἐργασιῶν.

Κι αὐτός, πιστὸς υἱὸς καὶ ἀδερφὸς σκέφτηκε, ξανασκέφτηκε,

Εἶδε τὰ λάθη, διέγνωσε προδοσίες, ζύγισε τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατὰ

Μίλησε τέλος γιὰ ἐγκλήματα καὶ γιὰ ξένους δακτύλους

–Εἶχαν ἀρχίσει ἄλλωστε λίγο-πολὺ τὰ πράγματα νὰ σφίγγουν–

Πάντα ξυπνὸ μυαλὸ δὲν ἤθελε πολὺ γιὰ νὰ διαλέξει.

Ἦχι βέβαια πὼς ὁ Μάκης θὰ ἔσωζε τότε τὸ ρωμέικο

Ἐδῶ δὲν τὸ ἔσωσε ὁ... ἢ ὁ... μὴ λέμε τώρα ὀνόματα,

Ἀλλὰ, βρὲ ἀδελφέ, πὼς νὰ τὸ κάνουμε, κάποτε ἤπιαμε μαζὶ κρασί,

Χωθήκαμε στὴν ὁδὸ Ἀρριανοῦ κυνηγημένοι ἀπὸ τοὺς πεταλάδες,

Φιλήσαμε τὰ ἴδια κορίτσια, ἀλλάξαμε σύνθημα καὶ παρασύνθημα

(Πολὺ ρομάντζο ὅλα αὐτά, συναισθηματικά, λὲς καὶ δὲν τὸ ξέρω,

Κι ἡ ζωὴ θέλει σκληρότητα –μένα μοῦ λὲς– καὶ «ρεαλισμὸ» κυρίως)

Καὶ τ ὥ ρ α

Ἦσὺ πάλι ἀπὸ μέσα κι ὁ Μάκης πάλι ἀπ' ὄξω

(Ἦτσι χοντρά-χοντρά) παράγων πιά τρανὸς τῆς καταστάσεως

–ὅπως, ἐδῶ ποὺ τὰ λέμε, τῆς κάθε μέχρι τώρα καταστάσεως–

Νὰ γίνεις, λέει, Ἕλληνα, νὰ βάλεις μυαλό, νὰ γίνεις χρήσιμος

Κι ἐσὺ μιὰ φορὰ στὴν κοινωνία, νὰ δουλέψεις γι' αὐτὴ τὴ δόλια τὴν πατρίδα

Καὶ νὰ σοῦ δίνει συμβουλὲς ἐν ὀνόματι τῆς παλαιᾶς παλαιᾶς φιλίας καὶ τοῦ «...γιὰ θυμήσου».

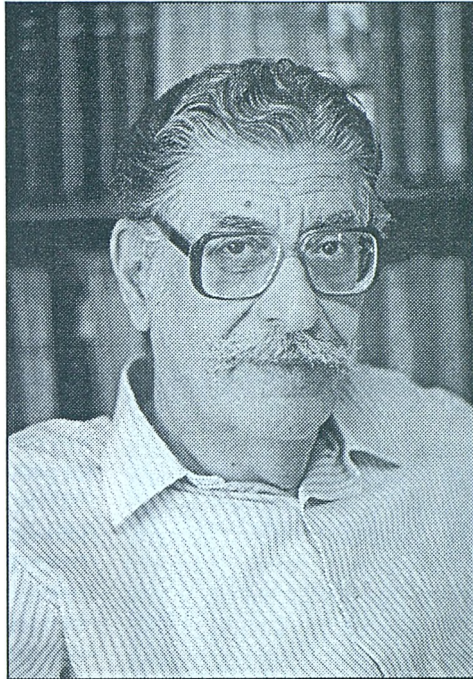
(Ἐπιμένω νὰ διηγούμαι καὶ μάλιστα πολὺ ὦμά, πράγματα ποὺ τὰ ξέρετε ὅλοι

Ποὺ τὰ ἔπα καὶ τὰ ξανάπαν κι ἄλλοι πιὸ πρὶν πολὺ καλύτερα ἀπὸ μένα

Πράγματα ἀνιαρά, ποὺ δὲν κινοῦν πιά διόλου τὸ ἐνδιαφέρον σας

Ἦ ὅπως ἡ δολοφονία τῆς Σάρον Τέιτ π.χ. ἢ οἱ γάμοι τῆς Τζάκυ ἢ τὸ ψυγεῖο «Κελβινέιτορ»).

Μανόλης Ἀναγνωστάκης

Το ξημέρωμα της Πέμπτης 23 Ιουνίου έφυγε από τη ζωή ο ποιητής Μανόλης Αναγνωστάκης. Οι σελίδες που ακολουθούν είναι αφιερωμένες στη ζωή και το έργο του. Σε ένα μέρος τους, προετοιμάζονταν όσο ζούσε και τις περίμενε με λαχτάρα. Δεν πρόλαβε όμως να τις δει τυπωμένες.

Τα ογδοντάχρονα του Μανόλη Αναγνωστάκη έδωσαν αφορμή για αρκετές εκδηλώσεις: στη Θεσσαλονίκη, στα Χανιά, στην Αθήνα. Ο Δήμος Θεσσαλονίκης πραγματοποίησε εκδήλωση στο Βαφοπούλειο Πνευματικό Κέντρο στις 20 Οκτωβρίου 2004. Άλλη, επίσης μεγάλη εκδήλωση έγινε στη Θεσσαλονίκη, με τίτλο «Μνήμες Επταπυργίου», στις 5 Νοεμβρίου 2004, όπου ποιητές και φίλοι του Μανόλη Αναγνωστάκη αναφέρθηκαν στις ημέρες του Εμφυλίου. Στις 11 Μαρτίου 2005 πραγματοποιήθηκε στα Χανιά, υπό την αιγίδα της Νομαρχίας Χανίων, ημερίδα από την οποία δημοσιεύονται εδώ οι ομιλίες της Φραγκίσκης Αμπατζοπούλου, του Λάκη Παπαστάθη, της Βαρβάρας Περράκη και της Άντειας Φραντζή. Ακολούθησε εκδήλωση στο Μουσείο Μπενάκη στις 19 Απριλίου 2005. Από την εκδήλωση εκείνη δημοσιεύονται οι ομιλίες των Δημήτρη Δασκαλόπουλου και Παν. Μουλλά. Από παλαιότερη εκδήλωση, του Δήμου Νέας Σμύρνης, που έγινε το Μάρτη του 2004, δημοσιεύουμε το κείμενο της ομιλίας του Σοφιανού Χρυσοστομίδα. Κάποια ακόμη κείμενα κρίθηκε ότι έπρεπε να συμπεριληφθούν στο αφιέρωμα αυτό. Τέσσερα αθησαύριστα άρθρα του Μανόλη Αναγνωστάκη αναδημοσιεύονται από παλιά φύλλα της *Αυγής* και δίνουν τον τόνο του ποιητή, που το έργο και η διαδρομή της ζωής του θα στέκονται οδηγός για «τις μελλούμενες γενιές».

Στην δημοσίευση διατηρήσαμε τη μορφή και τους χρόνους στην εκφώνηση των κειμένων.

Το «Αισθηματικό διήγημα» περιλαμβάνεται στη συλλογή *Ο Στόχος* και είναι αφιερωμένο στον Κώστα Κουλουφάκο.

Σήμερα που μπορούμε να μιλάμε για όλα...

Δημοσιεύτηκε στις
2.12.84 στην
εφημερίδα *Αυγή*.

Ετυχε να βρεθώ πριν λίγες μέρες ανάμεσα σε μια παρέα νέων παιδιών των τελευταίων τάξεων του Λυκείου. Παιδιών δηλαδή γύρω στα δεκάξι-δεκαεπτά τους που σημαίνει πως τα μεγαλύτερα είχαν γεννηθεί μόλις το 1967, εκείνη την αποφράδα χρονιά.

Η συζήτηση άρχισε για το Πολυτεχνείο, γλίστρησε αναπόφευκτα πολύ πίσω, στα χρόνια της Κατοχής και τα παιδιά ζητούσαν να μάθουν «από πρώτο χέρι» πράγματα που δεν τα ήξεραν, κάπου τα είχαν ακούσει, κάτι είδαν στην τηλεόραση, ακόμα και οι πατεράδες τους ήταν νήπια τότε και δεν μπορούσαν πολλά να τους πουν. Τους εξήγησα βέβαια πως το να έχει τύχει να ζήσει κανείς σ' «εκείνες τις μέρες» και να έχει περάσει κάποιες δοκιμασίες, ίσως περισσότερες από άλλους, αλλά αναμφίβολα απείρως λιγότερες από τους περισσότερους, δεν σημαίνει πως αποκτά και το κύρος να μιλά από πρώτο χέρι. Άλλο ανεκδοτολογία, άλλο Ιστορία. Και δυστυχώς η πρώτη περισεύει στις μέρες μας και πολύ λίγη σημασία δίνουμε στη δεύτερη.

Ξαφνικά συνειδητοποίησα πως μιλούσαμε για ένα παρελθόν τεσσάρων και πάνω δεκαετιών – η απόσταση που μας χώριζε ήταν ίδια μ' εκείνη του συνομηλίκου τους το 1942, που θα ρωτούσε με την ίδια διψασμένη άγνοια για τον πόλεμο του '97, για τη δολοφονία του Δεληγιάννη, για τα Ορεσטיακά, για το Μακεδονικό αγώνα, ακόμα κα

για τα πιο «πρόσφατα», το Γουδί ή τους πολέμους του 1912-13.

Τι διάστημα μικρό, τι διάστημα μικρό...

Αλήθεια τι ξέρουμε για την Ιστορία; Πώς γράφεται; Ποιοι τη γράφουν; Ποιους πρέπει να εμπιστευόμαστε; Πρωτογενή βέβαια ερωτήματα και χιλιοειπωμένα που τα έβαζαν εκείνη τη στιγμή ακόμη μια φορά τα νέα παιδιά, αλλά που πρέπει να ομολογήσω ότι δεν μπορούσα να βρω μια πειστική, αδιαφιλονίκητη απάντηση – τι ξέρουμε αλήθεια;

Ο έφηβος του 1942 ήξερε για την ιστορία του τόπου του πολύ λίγα πράγματα, μολονότι κατ'εξοχήν «φανατικός, για γράμματα». Πού να τα βρει; Σε ποια βιβλία να προστρέξει; Είχε περάσει κι αυτός τα γυμνασιακά του χρόνια κάτω από μια δικτατορία, που κρατούσε το στόμα των δασκάλων του κλειστό, όταν δεν άνοιγε για να υμνήσουν –ταλαίπωροι δημόσιοι υπάλληλοι– τον Γ' Ελληνικό πολιτισμό. Μόλις είχε αρχίσει να ασφικτιά κάτω από τη μανιχαϊστική μέγγενη που τον έσφιγγε από τη στιγμή που γεννήθηκε, πως οι άνθρωποι στην Ελλάδα χωρίζονται σε δυο κατηγορίες: σε καλούς και σε τέρατα και πως οι καλοί είναι πάντα με το Βενιζέλο και τα τέρατα με το βασιλιά. Κι ήρθαν τότε και του μίλησαν άλλοι άνθρωποι για άλλα πράγματα. Και άρχισε να ζει μια καινούργια ιστορία που τότε μόλις ξεκινούσε.

Γι' αυτήν λοιπόν την Ιστορία τι ξέρουμε σήμερα;

Μη βιαστούμε ν' απαντήσουμε ικανοποιημένοι: πολλά, γιατί η πληθωρική πληροφόρηση δεν είναι πάντα σε άψογες σχέσεις με τη σωστή πληροφόρηση, που σημαίνει κατ' αρχήν αντικειμενική –όσο γίνεται– γνώση των γεγονότων και τουλάχιστον έξω από ασεβείς ετεροχρονισμούς.

Είναι αλήθεια πως ο νέος του 1984 έχει όλες τις προϋποθέσεις να μη βρίσκεται στο ιστορικό ημίφως που βρίσκονταν οι αλλοτινοί νέοι. Άφθονα βιβλία, κυκλοφορούν ανεμπόδιστα, ειδικά περιοδικά, μαρτυρίες, έγκυρα ντοκουμέντα και πάνω απ' όλα η τηλεοπτική εικόνα, αυτή η καινούργια εκφραστική, που στιγμιαία μπορεί να ακυρώσει τόνους τυπωμένου χαρτιού, να ανατρέψει χρόνιες επιχειρηματολογίες, να φέρει τα πάντα κάτω.

Σ' αυτήν, ιδιαίτερα, την εικόνα, το δίβουλο θείο δώρο των καιρών μας, ως ποιο βαθμό πρέπει να εμπιστευόμαστε και πότε να δυσπιστούμε;

Γυρνώ σ' ένα παλιό μου γραφτό (απ' αφορμή την «Αριάννη» του Στρατή Τσίρκα): «Έχουν περάσει κιόλας 20 χρόνια από “Εκείνες τις μέρες”, που εμείς τις ζήσαμε σα ζωή και οι σημερινοί νέοι τις συζητούν σα θρύλο. Έναν θρύλο τυλιγμένο σε μian αχλύ με ακροσταλλωτες μορφές και χρονολογίες, που δεν έχει γίνει ιστορία για τα σχολεία, που διολισθαίνει μέσα στις σελίδες κάποιων βιβλίων, που συντηρείται άφθατος και μοναδικός στις προφορικές μαρτυρίες.

Είναι οδυνηρό να παρακολουθεί κανείς σήμερα τη δίψα της πιο εκλεκτής μερίδας της νεότερης γενιάς για να γνωρίσει αυτό το παρελθόν, αυτό που ακούει σαν Κατοχή και σαν Αντίσταση και να μην της δίνουν παρά ανεύθυνα δημοσιογραφικά περιπετειώδη αφηγήματα, σκόρπιες ασύνδετες σελίδες, καρυκευμένα ντοκουμέντα μυστικών αρχείων και πάνω απ' όλα βρώμικους υπαινιγμούς και απροκάλυπτες συκοφαντίες.

Η αληθινή ιστορία όχι μόνο δεν έχει γραφτεί ακόμα, αλλά αρχίζει να γίνεται αμφίβολο αν θα γραφτεί ποτέ, όσο περνούν τα χρόνια και οι προσωπικές μαρτυρίες, ολόένα λιγοστεύουν και οι προβολείς των πολιτικών σκοπιμοτήτων συνεχίζουν να παρελαύνουν τους φωτισμούς πάνω στα πρόσωπα και τα πράγματα».

Αυτά πριν είκοσι χρόνια. Από τότε πόσο νερό κύλισε στα ποτάμια...

Ο θρύλος δεν είναι πια τυλιγμένος στην αχλύ, **διδάσκεται** σήμερα σαν Ιστορία στα σχολεία, οι αβέβαιες σελίδες κάποιων βιβλίων έγιναν τόμοι και εγκυκλοπαιδείες και μακρόσυρτα σήριαλ, οι βρώμικες συκοφαντίες εκσφενδονίστηκαν στα πρόσωπα των κατηγορών κι έγιναν θριαμβικές σημαίες και κοινόχρηστα συνθήματα.

Σημαίνουν άραγε όλα αυτά πως η αληθινή Ιστορία έχει **ήδη** γραφτεί;

Ναι, πράγματι, σήμερα μπορούμε να μιλάμε επιτέλους για **όλα**. Και φυσικά χωρίς να διανοηθούμε να εμποδίσουμε **όλους** να μιλάνε για **όλα**.

Τα «απαγορευμένα» θέματα δεν υπάρχουν πια, δεν υποσημαίνονται νυκτικά και τεμαχισμένα, όπως τα συντηρήσαμε μια ζωή – αναδύθηκαν από τις κρύπτες τους στο καταναγκαστικό φως των προβολέων, «επίσημων» και μη.

Κάτι περισσότερο: έγιναν του **συρμού**. Και από κει και πέρα, όλα παίζονται στην πράσινη τσόχα: και οι αυθαιρεσίες και οι ανευθυνότητες και οι «νέου τύπου» σκοπιμότητες και –ας το ξαναπούμε– οι ασεβείς ετεροχρονισμοί.

Συζητούσαμε με τα πολύ νέα παιδιά, για κάποια φαινόμενα πάλι φέτος, στο Πολυτεχνείο και ήθελαν να μάθουν και για πιο πίσω, ήθελαν να μάθουν «για τα παλιά» (Πώς γράφεται η Ιστορία;). Τους είπα πως προτιμώ να είμαι μάρτυς εξαιρετέος. Θυμήθηκα τα λόγια κάποιου πεθαμένου φίλου: «Αντικειμενικός δεν προσπάθησα να σταθώ. Ο τραυματίας δεν κοιτάζει τις πληγές του αντικειμενικά, όπως ο γιατρός. Ο τραυματίας είναι μεροληπτικός και εγωκεντρικός». Δίκαια λόγια, αναπόφευκτα, για μια άλλη εποχή, τότε που ειπώθηκαν.

Αλλά κανείς δεν έχει το δικαίωμα να μεταβιβάξει, να **κληροδοτεί** τις όποιες πληγές του και οι νέοι αποδέκτες να εισπράττουν το νόμισμα εξαργυρώνοντάς το σε καινούργιες συναλλαγές.

Και μην ξεχνάμε, πως πολλοί από τους σημερινούς ένθερμους «αναστρωτές» –με όποιο τρόπο– παλαιών κλεών και παθών και αγώνων, δεν είχαν δα και πολλά πάρα δώσε με πληγές ή με τραυματικές εμπειρίες.

«Για να ισιώσεις ένα στραβό ραβδί πρέπει να το στραβώσεις από την άλλη μεριά» λέει η λαϊκή σοφία.

Δεν είναι μιας γενικής ισχύος αρχή, παρ' όλη την παραστατικότητα και την αληθοφάνειά της. Και προκειμένου, ειδικά, για την Ιστορία, άκρως επικίνδυνη.

Ανάμεσα στην παραποίηση και στην απόπειρα για νεόκοπες παραποιήσεις, υπάρχει κάτι που λέγεται **αποκατάσταση**.

Που δεν είναι φυσικά η περι-

φημη μέση οδός, δεν είναι ο συμβιβασμός, δεν είναι σε καμιά περίπτωση η **λήθη** – είναι απλά ο **σεβασμός** προς την Ιστορία την ίδια και η οφειλή προς εκείνους που έκαναν την Ιστορία.

Αυτό το σεβασμό επιμένουμε πάντα να ζητάμε και συμβαίνει συχνά να μη βρίσκουμε παρά εκκωφαντικές ρητορείες και «στοχαστικές προσαρμογές» που καλύπτουν τη φθηνία της μικροκομματικής ιδιοτέλειας.

Ίσως δεν είναι, ευτυχώς, ο κανόνας – μόνο που ό,τι προορίζεται για «λαϊκή κατανάλωση» **πάει** να γίνει ο κανόνας.

Και δεν ανησυχούμε. Δεν αντιδρούμε. Και συμμετέχουμε.

Ο Μανόλης Αναγνωστάκης με την αδελφή του Λούλα στη Θεσσαλονίκη.

Ν' ανοίξουμε το παλιό τεφτέρι (ή περί «δεξιών» και «αριστερών» λύσεων)

Δημοσιεύτηκε
ενυπόγραφο την
Κυριακή 31.3.85
στην εφημ. *Αυγή*
(στήλη «Πολιτικά
Θέματα»).

Η οποιαδήποτε κριτική σήμερα προς το ΠΑΣΟΚ που θίγει καίρια, δομικά στοιχεία της πολιτικής του αντίληψης και συμπεριφοράς, κινδυνεύει με πολλή άνεση να στιγματιστεί ότι «ρίχνει νερό στο μύλο της Δεξιάς», ότι τελικά είναι... δεξιά πολιτική.

Η ιδεοληψία ότι «χωρίς τον Αντρέα ο τόπος είναι χαμένος» και θα ξαναγυρίσει πάλι στην πρότερη βαρβαρότητα, έχει περάσει σε πολύ κόσμο και σε καλόπιστο κόσμο δυστυχώς, που δεν ανέχεται πια καμιά κριτική, καμιά επιφύλαξη, καμιά αμφιβολία, που **έπαψε πια να συζητά** και που στην καλύτερη περίπτωση, έχει πρόχειρο το ατράνταχτο επιχείρημα: «Ναι, μπορεί να κάναμε κι εμείς λάθη αλλά οι άλλοι έκαναν περισσότερα», λες και πρόκειται για θέμα ποσοστών καλής διαγωγής και όχι για **αίτημα** καθολικής διαφοροποίησης από συστήματα και μεθόδους που δεν έχουν σχέση με την **άλλη** πολιτική που έχει διακηρυχθεί.

Η διαφορά ανάμεσα σ' έναν ληστή Τραπεζών και σ' έναν μπουκαδόρο δεν είναι διαφορά ποιότητας, είναι διαφορά ποσότητας. Αν ο δεύτερος είναι πιο «συμπαθητικός» αυτό δε σημαίνει ότι αν δεν ξεμάθει να κλέβει δεν μπορεί αύριο να εξελιχθεί κι αυτός σε μεγαλοδιαρρήκτη.

Το μόνιμο, το ακλόνητο, το αχτύπητο επιχείρημα του ΠΑΣΟΚ είναι: Το παρελθόν της Δεξιάς. Οι νεόκοποι σοσιαλφωστήρες το έχουν ξεδιπλώσει σαν

σημαία της πολιτικής τους, που εξαγνίζει τα πάντα και δικαιολογεί τα πάντα.

Μη βλέπετε τι κάνουμε εμείς! Κοιτάξτε τι έχει κάνει η Δεξιά!

Βέβαια η Δημοκρατία (και μη μιλάμε για... σοσιαλισμό) είναι πολύ δύσκολη και εύθραυστη υπόθεση για να ορίσουμε διαφεντεύτη της τον κ. Κουτσόγιωργα, ας πούμε, που σαν νοοτροπία, σαν συμπεριφορά, σαν **πρότυπο**, δεν έχει να ζηλέψει τίποτα από τα μοντέλα που με τόσο πάθος ξορκίζει.

Το να έχεις μόνιμη κατάληξη, σε κάθε επερώτηση στη Βουλή, ακόμα και για την τευτλοκαλλιέργεια, το σλόγκαν: Ο λαός θα σας βάλει στο χρονοντούλαπο της ιστορίας, δεν είναι βέβαια ούτε επιχείρημα, ούτε η Δεξιά θίγεται από κάτι τέτοια, για να μην πούμε πως είναι βούτυρο στο ψωμί της. Πολλοί χειροκροτούν το παλληκάρι και αγαλλιστούν που τους τα ψάλλει απ' την καλή, σιγά σιγά όμως πολύ περισσότερος κόσμος αναγνωρίζει την ίδια ακριβώς επιχειρηματολογία – δηλαδή την έλλειψη επιχειρηματολογίας – και την ίδια συμπεριφορά, την ίδια **νοοτροπία** με εκείνους που υποτίθεται πως πας να πολεμήσεις. Αρχίζει να αντιλαμβάνεται πως **αυτά** ακριβώς τα τεράτσια είναι που αναπαράγουν τη Δεξιά, τη συσπειρώνουν, τη φανατίζουν, δημιουργούν απαγορευτικές ζώνες για την απαγκίστρωση πολλών ανθρώπων που για πολλούς λόγους (μα μήπως νοιαστήκαμε να τους αναλύσουμε ποτέ;) ανήκουν στο χώρο αυτόν – ή μπας

και όλα είναι μεθοδευμένα για να μη χαμηλώσει ποτέ το κεφάλι η Δεξιά, να μην ξεδοντιαστεί, στην **πράξη** να υπάρχει πάντα το Μεγάλο Επιχείρημα: εχθρός εν όψει! Βουρ απάνω του ακόμη μια φορά, μια κι αυτός φταίει για ό,τι δεν κάναμε, για ό,τι δεν αρχίσαμε ακόμα, για τη δική μας μιζέρια.

«Ατμόσφαιρα '65 θύμιζε η Βουλή προχτές» έγραφαν οι εφημερίδες. Και φυσικά αν τους πούμε ότι δεν έφταγε **μόνο** ο κ. Μητσοτάκης για το βρυκολάκισμα αυτό, θα καταστούμε ύποπτοι. Αν τους πούμε ότι **εμείς** που βιώσαμε στο πετσί μας επί δεκαετίες το παρελθόν, είμαστε εκείνοι που θέλουμε να αντλήσουμε **ιδάγματα** από το παρελθόν και όχι να το ξαναζήσουμε, γινόμαστε κιοτήδες. Αν τους πούμε ότι ο τόπος δεν ζει με επικλήσεις φαντασμάτων αλλά μπορεί να πάει μπροστά μόνο με το ξερίζωμα των φαντασμάτων – **όλων** των φαντασμάτων – δεν είμαστε ακούνητως «σοσιαλιστές» και «αντιδεξιόι» και είναι ο κ. Κουτσόγιωργας και ο κ. Κουρής και οι υπεράνω αυτών.

Οι περιπέτειες αυτού του τόπου, τα τελευταία πενήντα χρόνια, για να μην πάμε πιο πίσω, είναι Δαντικές. Άλλοι τις ζήσαμε, ποιοι λιγότερο, ποιοι περισσότερο, άλλοι **δεν** τις έζησαν ή τις παρακολούθησαν σαν θεατές – τουλάχιστον δεν τους συναντήσαμε στο δρόμο μας, μολονότι και ηλικία είχαν και κάποια υποχρέωση συμμετοχής. **Τίποτα** απ' ό,τι έγινε δεν ξεγράφεται. **Τίποτα** δεν πρέπει να αδυνατί-

ζει στη μνήμη. Λαός χωρίς ιστορική μνήμη δεν έχει μέλλον. Αλλά η ιστορία είναι μονόδρομος χωρίς επιστροφές και κυρίως χωρίς **τεχνητές** επιστροφές για να συντηρηθούν άλλοι και να πυροδοτηθούν με το παλιό μαπαρούτι καινούργια πάθη που δεν έχουν πια καμιά σχέση με την τωρινή πραγματικότητα, που είναι έξω από τα αληθινά ζέοντα, επείγοντα προβλήματά μας, που μας πάνε πίσω και μας συσκοτίζουν το μπρος.

Τέτοιο δικαίωμα δεν το έχει βέβαια κατ' εξοχήν ο κ. Μητσοτάκης. Γιατί νομιμοποιείται άραγε να το έχει ο κ. Παπανδρέου; Και μάλιστα εν ονόματι... του σοσιαλισμού!

«Να ανοίξουμε τα παλιά τεφτέρια» – είναι το σύνθημα που ξεμυτά, μόνιμη επωδός, σε κάθε κουβέντα του ΠΑΣΟΚ.

Όλα τα λάθη, όλες οι αποτυχίες, όλες οι αθετημένες υποσχέσεις θα σβήσουν άμα ανασκαλεύουμε το παρελθόν και κάνουμε «συγκρίσεις». Ούτε φυσικά η επιλογή του Προέδρου ήταν τυχαία ούτε ο νυν κ. Πρόεδρος, πράγματι ανεπιληπτο και πανάξιο πρόσωπο και κόσμημα της Ελληνικής Δικαιοσύνης, ήταν ο **μόνος** που θα έκανε γι' αυτήν τη θέση. Αλλά, να που είχε κι ένα επιπλέον, αχτύπητο προσόν: είναι η ζωντανή προσωποποίηση ενός παρελθόντος πολύ πρόσφορου για αναμνησιολογία – εφόσον δεν πρέπει να ξεχνάμε, μην το ξεχνάμε κι αυτό. Τίποτα λοιπόν δεν κύλησε από το '63, ούτε η επτάχρονη χούντα, που παραδόξως πολύ συχνά την υπερηφηνούμε σαν καλοί εμποδιστές που τρέχουν χωρίς να σκοντάφτουν στα εμπόδια. Κι όμως έχει πάντα τόσα να μας διδάξει.

Οι «κάθετες αναμετρήσεις» δεν είναι χόμπι ή χαριτωμένη ιδιομορφία του ΠΑΣΟΚ. Είναι αναπόσπαστο στοιχείο της φιλοσοφίας του, αγκωνάρι της

επιβίωσής του. Γιατί με τις κάθετες αναμετρήσεις, όλα πάνε βίαια πίσω. Όλα γίνονται μικροπροβλήματα. Και –φυσικά– πάντα βρισκόμαστε μπροστά στην «τελευταία» αναμέτρηση. Η πρώτη το 1981: για να φύγει η Δεξιά. Η δεύτερη τον Ιούνιο του '84: για να συντριβεί η Δεξιά. Η τωρινή τρίτη βαδίζει ακάθεκτα: για να μην ξανασηκώσει κεφάλι η Δεξιά. Και φυσικά επειδή η Δεξιά με το **συναινετικό** σύστημα των δυο μονομάχων δεν πρόκειται, παρά την όποια ήττα της, να συντριβεί αριθμητικά, η επόμενη αναμέτρηση θα γίνει με το σύνθημα: Ε, τώρα πια για την οριστική εξαφάνιση της Δεξιάς, και τράβα κορδέλα – τρόπος του λέγειν γιατί δεν ξέρουμε η κορδέλα πόση αντοχή έχει.

Είναι... δεξιά άποψη λοιπόν να λέμε ότι η ύπαρξη και το δυναμωμα της Δεξιάς είναι το καλύτερο δεκανίκι για να βγαίνει το ΠΑΣΟΚ από τα αδιέξοδά του! Αυτά τα αδιέξοδα που δεν ταυτίζονται με τα αδιέξοδα αυτού του τύπου, που δεν μπορεί να πληρώνει επ' άπειρον μαθητευόμενους μάγους.

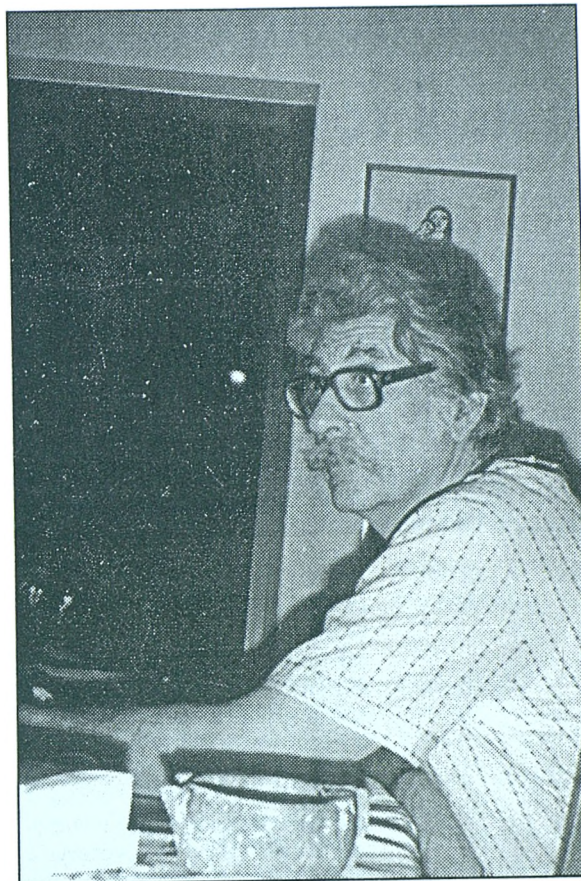
Υπάρχει λύση κόντρα στην ανευθυνολογία, τον πολιτικό αμοραλισμό και στο μονά-ζυγά;

Υπάρχει απάντηση;

Ναι, υπάρχει η **ανένδοτη αντίσταση** σε κάθε απόπειρα στείρας και συνθηματολογικής αναμόχλευσης του παρελθόντος, στα αδιέξοδα διλήμματα που μόνο δεινά μπορούν να επισωρεύσουν.

Και υπάρχει η μοναδική λύση που απομονώνει και εγκλωβίζει τη Δεξιά στα φυσιολογικά της όρια και την εμβέλειά της, **μία για πάντα**. Και την ξέρουν καλά αυτή τη λύση οι εμπνευστές του επαίσχυντου συναινετικού εκλογικού νόμου.

Είναι η λύση της **απλής αναλογικής**. Που θα βάλει κάθε κατεργάρη στον πάγκο του. Που θα αποδώσει τα κυριαρχικά δι-

καιώματά του στο λαό, θα κάνει υπεύθυνο τον πολίτη και όχι χειροκροτητή, κατά την εκάστοτε επιταγή. Που θα ανοίξει το δρόμο για ελεύθερες και δημοκρατικές επιλογές, για αβίαστες εξελίξεις και ανακατατάξεις και μέσα στην προοδευτική παρατάξη αλλά και μέσα στην ίδια τη Δεξιά. Που είναι η εγγύηση της **ομαλότητας**.

Η λύση που προκρίνει το ΠΑΣΟΚ, αυτή είναι η **δεξιά** λύση. Το πακέτο με το... σοσιαλιστικό χρυσόχαρτο.

Αυτή η λύση που τη βολεύει να φωνάζει με άνεση: «Ποτέ πια Δεξιά (και η Αριστερά στη γωνία...)»

Και να εθελοτυφλεί στα μηνύματα που έρχονται συσσωρευτικά, μηνύματα που κάνουν την πανέμπειρη και παμπόνηρη Δεξιά να τρίβει τα χέρια – και να περιμένει.

Μανόλης
Αναγνωστάκης.

«Δυσπιστείτε...» ή περί του «λογοτεχνικού ψώνιου»

Δημοσιεύτηκε στις
23.1.84 στην εφημ.
Αυγή, με το
ψευδώνυμο
**Μανούσος
Φάσσης.**

«Καλά, καλά, όλοι γράφουν! Τι δουλειά κάνει;»

Εμμ. Ροΐδης

Η έκφραση είναι μάλλον άκομψη αλλά έχει επικρατήσει σα δηλωτική μιας «κατάστασης» και, αναγκάζομαι να τη χρησιμοποιήσω, έστω και με δυσφορία, για την ευκολία της συνεννόησης.

Τα λογοτεχνικά ψώνια τα συναντούμε γύρω μας, σε κάθε μας βήμα. Δεν ανήκουν σε κανένα συγκεκριμένο κοινωνικό στρώμα, δεν υπάρχει προτίμηση στο φύλο ή στην ηλικία. Μπορεί να είναι καθηγητές πανεπιστημίου ή καλόγριες, τραπεζικοί υπάλληλοι ή απόστρατοι στρατηγοί, νοικοκυρές της γειτονιάς ή μεγαλοουσiάνες των σαλονιών. Το λογοτεχνικό ψώνιο ανήκει σε μια διαταξική συνομοταξία και η κοινωνική προέλευση παίζει ρόλο μόνον όσον αφορά τις πολλές ή περιορισμένες δυνατότητες διακίνησης του παραγόμενου «προϊόντος» βάσει μεγάλων ή περιορισμένων διασυνδέσεων.

Σχεδόν όμως κατά κανόνα πρόκειται για άτομο επιτυχημένο στην όποια επαγγελματική του σταδιοδρομία ή τουλάχιστον, εκεί δεν εμφανίζει κανένα ανάλογο σύνδρομο. Η πλευρά αυτή της ζωής του είναι «το κάτι άλλο», μια ανεξάρτητη παραφύαδα που ενδέχεται να περάσει τελείως απαρτήρητη από κάθε βέβηλο τρίτο μάτι, παρεκτός αν ο ίδιος ο ενδιαφερόμενος την αποκαλύψει στο κεχηνός ακροατήριο του περιβάλλοντός του.

Η... ΑΘΟΤΗΤΑ

Μερικά ψώνια εκδηλώνονται από νωρίς και συχνά παραιτούνται και νωρίς από κάθε απώτερη φιλοδοξία. Πολλοί και ιδιαίτερα οι πιο φτασμένοι κοινωνικά, περιμέ-

νουν να περάσουν λίγο τα χρόνια, να εδραιωθεί η ανεπλήρη κοινωνική τους υπόσταση ώστε να μην μπλεχτεί με ασχολίες που στα μάτια των αμύητων θεωρούνται κατά κανόνα «ελαφρές» και, κάποια μέρα, σε φωνάζουν στο γραφείο τους, κλείνουν προσεχτικά την πόρτα και τη στιγμή που σερβίζουν το ποτό, σκύβουν και με φωνή δήθεν αδιάφορη αλλά καταφανώς συγκινημένη ψιθυρίζουν: «Ξέρετε **κι εγώ γράφω**. Από φοιτητής ασχολούμαι, αλλά οι περιστάσεις, οι υποχρεώσεις, η δουλειά... Ρίξτε μια ματιά σάς παρακαλώ σ' αυτά τα τετράδια και πείτε μου τη γνώμη σας, εσείς που ξέρετε, γιατί σκοπεύω τώρα πια να τα εκδώσω».

Οι περιπτώσεις αυτές είναι οι πιο αθώες, οι πιο ανθρώπινες και ελάχιστα ενοχλητικές. Δεν αποσκοπούν σε καριέρα, ξέρουν ότι δεν τους παίρνει πια ο χρόνος, απλώς θέλουν έστω μια φορά να δουν τ' όνομά τους τυπωμένο στο εξώφυλλο ενός βιβλίου και επιτέλους, μέσα στις τόσες εκατοντάδες ή χιλιάδες ποιητικές συλλογές που κυκλοφορούν κάθε χρόνο ποιον πειράζει να δουν το φως και «Τ' αγριολούλουδα του αγρού» ή «Το απάνθισμα των ερώτων μου»;

Η πληγή, είναι το ψώνιο που φιλοδοξεί μια καριέρα και καμιά δύσμη δεν είναι ικανή να το αναχαιτίσει.

Αν το έργο του «δεν αναγνωρίζεται» είναι γιατί το πνευματικό σινάφι είναι οργανωμένο σε κυκλώματα και σε κλίκες και αυτός δεν ανήκει πουθενά, γιατί θέλει να είναι ανεξάρτητος και έντιμος. Αν οι Ανθολογίες δεν τον συμπεριλαμβάνουν, ενώ τις σελίδες τους λυμαίνονται τόσοι και τόσοι ασήμα-

ντοι είναι γιατί οι ανθολόγοι είναι συνήθως αποτυχημένοι λόγιοι και μισούν καθέναν που αξίζει. Αν δεν του γράφονται κριτικές είναι γιατί τα πόστα είναι πιασμένα όλα από «ημετέρους» που βλογάνε τα γένια μεταξύ τους. Το λογοτεχνικό ψώνιο παραμένει ψώνιο γιατί είναι ανύποπτο προς κάθε έννοια στοιχειώδους αισθητικής ιεραρχίας. Μολαταύτα οργανώνει, θαυμάσια σε άλλους εξίσου ταλαντούχους αδικημένους, το δικό του κύκλωμα. Ύψιστη βέβαια καταξίωση είναι να αποκτήσει τον τίτλο του μέλους μιας από τις τόσες υπάρχουσες λογοτεχνικές Εταιρίες ή Συλλόγους, όπου σύμφωνα με το καταστατικό, η ποσότης είναι διαπιστευτήριο αξίας και έτσι με τρία βιβλία στο ενεργητικό του (μόνον τρία; δεκατρία είναι σε θέση να γράψει) δικαιούται να εκπορθήσει τις πολυπόθητες πύλες και να προσθέσει εφεξής κάτω από το όνομά του και τον επίζηλο τίτλο: μέλος της Εταιρίας τάδε.

Κάποτε δεν το κατορθώνει ούτε αυτό. Τι το απλούστερον; Μαεύονται ξανά όλοι οι αδικημένοι, πηγαίνουν σ' έναν δικηγόρο και ένας καινούργιος Σύλλογος βλέπει το φως. Αφού τον αρνούνται τα έντυπα του κέντρου, γίνεται ένθερμος θιασώτης της αποκέντρωσης. Συνεργάζεται στις φιλολογικές στήλες αναρίθμητων επαρχιακών και τοπικών εφημερίδων, εγγράφεται στον «Άργο του Τύπου» και σε λίγο καιρό έχει περισσότερες κριτικές στα χέρια του απ' όσες ο Σεφέρης λίγο πριν πεθάνει.

Ένας καθηγητής της γαλλικής μεταφράζει, με το αζημίωτο δυο ποιήματά του ή ένα διήγημα και τα στέλνει σ' έναν φιλολογικό διαγωνισμό μιας κοινότητας της Νοτίου Γαλλίας όπου ο ρέκτης κοινοτάρχης διοργανώνει κάθε χρόνο διεθνές φεστιβάλ λογοτεχνίας. (Τα ψώνια δεν έχουν εθνικότητα – συ-

ναντιούνται σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της γης). Δεν αποκλείεται να πάρει εκεί και κανέναν έπαινο, οπότε κάτω από το όνομά του ένας πιο περιλαμπρός τίτλος φιγουράρει εσασεί: Βραβείο Γαλλίας! Αλλά και αν δεν πάρει δεν έχει σημασία. Ανακαλύπτει κι εδώ έναν τίτλο: «**Συμμετοχή** στον διεθνή διαγωνισμό Γαλλίας» ή κάπως έτσι.

Αλλά ούτε και αυτές οι περιπτώσεις, που οπωσδήποτε δεν είναι αμελητέες, μπορούν να ξεπεράσουν το φλοιό της καλοσυνάτης θυμηδίας και να πολιτογραφηθούν σε κάποιο χώρο πνευματικής σοβαρότητας.

Ο ΚΙΝΔΥΝΟΣ...

Η πιο επικίνδυνη περίπτωση, με συνέπειες για την γενικότερη πολιτιστική ζωή του τόπου, για τη διαμόρφωση του κριτηρίου στο πλατύτερο κοινό, για τη διαιωνιζόμενη σύγχυση που συνεπιφέρει, είναι εκείνη του ψώνιου που κατορθώνει όντως να εισδύσει και να κοχλιωθεί μέσα στη λογοτεχνική οικογένεια, πράγμα όχι ιδιαίτερας δύσκολο κάτω από ορισμένες συνθήκες, ανοχής, ανευθυνότητας, ωχαδερφισμού. Καλοπροαίρετοι άνθρωποι με σημαντικό πνευματικό όνομα, από ευγένεια, από οίκτο, από βαριεστημάρα, από ανάγκη περιφρούρησης της οικογενειακής τους γαλήνης, άλλοι πάλι αρκετά υστερόβουλα επειδή κάποια εκδούλευση περιμένουν σ' άλλους τομείς από το ψώνιο (μην ξεχνάμε ότι μπορεί να είναι εφοριακός, ανώτερος δικαστικός, ή ιδιοκτήτης συνεργείου αυτοκινήτων) άνθρωποι λοιπόν μ' ένα όνομα και με κύρος στην πνευματική πιάντσα, στέργουν επιτέλους να πουν δύο καλά λόγια σ' ένα περιοδικό ή νομίζοντας ότι θα γλυτώσουν ευκολότερα, σπαταλούν επαίνους σε ευχαριστήριες επιστολές, βέβαιοι όντες πως μια ιδιωτική επιστολή είναι πάντα μια ιδιωτική επιστολή, μια formule de politesse που λένε οι Γαλάτες και που αφορά μόνο τον αποδέκτη. Αμ δει Ακριβώς αυτό θέλει το ψώνιο. Το επιστολιμαίο γραπτό ντοκουμέντο, φυσικά κυκλοφορεί. Διοχετεύεται στους φιλολογικούς συντάκτες των εφημερίδων που ιδρώνουν να γεμίσουν

τις στήλες τους, τυπώνεται σε ξεχωριστό φυλλάδιο μαζί με άλλα ανάλογα ντοκουμέντα, με τον τίτλο π.χ. «Πώς μίλησε η κριτική για το έργο μου». Αυτό ήταν. Το ψώνιο αρχίζει να καθιερώνεται. Γίνεται πια ένα **όνομα**. Αποκτά ένα εκτόπισμα, παύει πια για ένα μεγάλο μέρος του πνευματικού χώρου να θεωρείται ψώνιο. Είναι συνάδελφος, που έστω κι αν δεν έχουμε κατορθώσει να τελειώσουμε ένα του βιβλίο, δύσκολα μπορούμε να τον αγνοήσουμε χωρίς τον κίνδυνο να κατηγορηθούμε σαν εστέτ ή σαν μεροληπτούντες των δικών μας φίλων.

Η αλήθεια είναι πως η εμβέλεια του «επιτυχημένου» ψώνιου παραμένει ανώδυνη μέσα σε χώρους που, κάποια επιτέλους κριτήρια, όσο χαλαρά κι αν είναι, διαμορφώνουν ένα κλίμα ανοχής ή απόρριψης. Είναι όμως αρκετά βλαπτική σε χώρους εκτός σιναφιού, όπου το επιτυχημένο ψώνιο, με τους αδιαμφισβήτητους τίτλους αναγνώρισης από «εξέχουσες προσωπικότητες των γραμμάτων μας» νομιμοποιείται να παίξει το ρόλο του παράγοντος και του πνευματικού ταγού.

Όσοι π.χ. έχουν ζήσει σε επαρχίες και ιδίως στις πιο απομακρυσμένες από την πρωτεύουσα ή τη συμπρωτεύουσα, θα έχουν γνωρίσει αρκετούς τέτοιους παράγοντες που κατά τα άλλα είναι αξιοπρεπέστατοι γιατροί, δικηγόροι ή επαγγελματίες, να δίνουν διαλέξεις, να απαγγέλλουν ποιήματα σε επετείους, να είναι μέλη επιτροπών του Δήμου «για την πολιτιστική ανύψωση του τόπου», να συντελούν εκ των πραγμάτων πια στη διαμόρφωση ενός κριτηρίου.

Όλα τα παραπάνω δεν γράφονται, φυσικά, διεκδικώντας κανένα εύσημο πρωτοτυπίας. Είναι κρούσματα χυλιοδιαπιστωμένα και πολυσυζητημένα, ενδημικά, και μάλλον μη ιάσιμα.

Συνιστούν οπωσδήποτε ένα μικρό κεφάλαιο της **παθολογίας** της πνευματικής μας πραγματικότητας, άλλοτε φαιδρό, συνήθως συμπαθητικό, αλλά και κάποτε και με κάποια δόση επικινδυνότητας όταν εμπλέκεται στη διαμόρφωση μιας ευρύτερης πολιτιστικής συνείδησης.

Μανόλης
Αναγνωστάκης.

Όσο η πολιτιστική «έκρηξη» που σημειώθηκε τα τελευταία χρόνια στον τόπο μας –με τα γνωστά θετικά και τα πάμπολλα παρελκόμενα αρνητικά της– παίρνει διαστάσεις, χωρίς τις παράλληλες προϋποθέσεις, **κριτικής** αγωγής και σωστής αισθητικής παιδείας –τόσο η τελευταία κατηγορία, για την οποία μιλήσαμε πιο πάνω αποκτά προσβάσεις (στηριγμένη στις έξωθεν καλές μαρτυρίες που καταλήγουν κάποτε να έχουν και επίσημη κρατική ή κομματική αναγνώριση) και επιτείνει τη θολούρα και τη σύγχυση.

Όλα καλά αλλά υπάρχει πάντα και ο (νομιμότατος) δαίμων της αμφιβολίας.

Μπας και βάζουμε στο ίδιο σακί περιπτώσεις ανόμοιες άδικα και βιαστικά, και ποιο άραγε είναι το **άσφαλο** κριτήριο για το «ψώνιο» ώστε να μη βρεθούμε αύριο στη δυσάρεστη θέση να αναθεωρήσουμε ντροπιασμένοι;

Σε εντελώς ακραίες και εξόφθαλμες περιπτώσεις, τα κριτήρια μοιάζουν μάλλον σίγουρα: Αλλά τι γίνεται με τις **οριακές** που είναι βέβαια και οι σοβαρότερες;

Από πού αρχίζει και πού τελειώνει η διάκριση; ψώνιο και μη ψώνιο;

Ποιος έχει το κύρος να γνωματεύει εκάστοτε, να αποφαινεται, να καταδικάζει;

Εδώ μόνο ένας στίχος –παράλλαγμένος για την περίπτωση– του Μιχάλη του Κατσαρού ταιριάζει σαν απάντηση: «Δυσπιστείτε και σε μένα τον ίδιο που σας μιλώ».

Ραδιοφωνία και... Αντίσταση ή «Οι τρελάκηδες των ΕΦ ΕΜ»

Δημοσιεύτηκε στις
10.01.84 στην
εφημ. *Αυγή* (στη
στήλη «Θέμα της
4ης. Ιδέες-
Σκέψεις-
Έρευνες»), με τα
αρχικά
Μ. ΑΝ.

Αφορμή για το
κείμενο στάθηκε η
συζήτηση για τη
δημιουργία από το
Αντί του πρώτου
ελεύθερου
ραδιοφωνικού
σταθμού, του
«Ράδιο-Αντίλαος»,
που λειτούργησε
την Παρασκευή 16
Δεκεμβρίου 1983
και είχε ως
αποτέλεσμα σειρά
δικαστικών
διώξεων εις βάρος
του περιοδικού.

Μια πολύ περίεργη άποψη προβάλλει ο φίλος Θ.Δ. Φραγκόπουλος, σε προχθεσινό του άρθρο και θα ήθελα να τη συζητήσω. Αφορμή για το άρθρο, που επιγράφεται «Ραδιοφωνία και αντίσταση» («Έθνος», 5.1.84) η κυβερνητική απαγόρευση της λειτουργίας του ραδιοφωνικού σταθμού του ΑΝΤΙ – και γενική θέση: η πλήρης υιοθέτηση και επιδοκιμασία του μέτρου ή, καλύτερα, η ιερή αγανάκτηση για το ασεβές και «αντιδημοκρατικό» τόλμημα που, ευτυχώς, πατάχτηκε εν τη γενέσει του.

Αλλά ας δούμε μερικές φράσεις από το άρθρο (που, δυστυχώς, για λόγους χώρου δεν είναι δυνατόν να το παραθέσουμε ολόκληρο, προς πλήρη ενημέρωση του αναγνώστη):

«Τώρα όμως τι δικαιολογία έχει η λειτουργία ενός παράνομου ραδιοφωνικού σταθμού; Ποιον πρόκειται να συναγωνιστεί, να καταπολεμήσει; Τι λογής «άλλο» προσφέρει;» «Να έκανε έναν ιδιωτικό σταθμό ο κ. Πλεύρης ή ο κ. Λογγίνος Παξινόπουλος θα το καταλάβαινα (πρόκειται για τα γνωστά χουντικά λουλούδια – σημ. δική μας). Θα λέγαμε, είδες τους αμετανόητους, να κάνουν δικές τους εκπομπές; Αλλά τότε θα καταλάβαινα τουλάχιστον την αναγκαιότητα της δημιουργίας ενός παράνομου σταθμού και τα ρέστα θα ήταν θέμα είτε πολιτικών εκτιμήσεων είτε της δι-

καιδοσίας του εισαγγελέα. Τον ΑΝΤΙ-ΛΑΛΟ τι τον ήθελε το *Αντί*; Τόσο πολύ λοιπόν διαφωνεί με τη γραμμή που βγαίνει από τις εκπομπές του κρατικού ραδιοφώνου ώστε να θέλει να το ανταγωνιστεί;...»

«Αλλά, πάντως, θα καταλάβαινα την επιθυμία του κ. Αβέρωφ να αποκτήσει έναν σταθμό ιδιωτικό, αν γινόταν. Αλλά προς τι ένας ιδιωτικός σταθμός του *Αντί*;...»

«Τώρα όμως, μήπως έχουμε στέρηση ελευθερίας; Αν το *Αντί* το νομίζει, ας βγει έξω να το πει και να εισπράξει τα χειροκροτήματα της Δεξιάς. Αν πάλι δεν το νομίζει, τι δικαιολογεί την απόπειρά του και την επίδειξη οργίλης υπεροψίας μετά; Αυτός ο σταθμός τι ήθελε να κάνει; Πόλεμο δηλαδή στον Παπανδρέου; Για να δούμε τι άλλο θα δουν τα μάτια μας...»

«Και σε καιρούς δημοκρατικών μόνο **τρελάκηδες** των ΕΦ-Εμ μπορούν να έχουν την πολυτέλεια να ασχολούνται με τα ερτζιανά. Αλλά τουλάχιστον αυτοί δε βλάπτουν τον τόπο, την αλλαγή, το σοσιαλισμό. Το *Αντί*, όπως αποδείχτηκε από την υπεράσπιση που βρήκε από τη Δεξιά – δυστυχώς τον βλάπτει. Και πολύ!».

*

Χαρακτήρισα παραπάνω «περίεργη» την άποψη του Θ.Δ. Φραγκόπουλου. Σπεύδω να διευκρινίσω: Περίεργη για τον ίδιο που, απ' όσο τουλάχιστον γνωρίζω ως πρόσφατα –και εί-

μαστε χρόνια φίλοι– «δεν είναι Πασόκα, δεν είναι Κουνκούε», βδελύσσεται κάθε μορφή ολοκληρωτισμού και από το στόμα του νομίζω πρωτάκουσα πριν πολλά χρόνια τη βολταιρική ρήση: «Διαφωνώ με ό,τι λες, αλλά θα υπερασπιστώ μέχρι θανάτου το δικαίωμά σου να το λες».

Γιατί, φυσικά, η άποψη δεν θα ήταν καθόλου περίεργη, διατυπωμένη από άλλη πέννα (από πάμπολλες...) – θα ήταν μάλιστα συνεπέστατη, π.χ., με την ιδεολογία που πρεσβεύει, και δεν το κρύβει: «Γράφουμε μόνον ό,τι συμφέρει στο λαό».

Κατά τον Θ.Δ. Φραγκόπουλο, λοιπόν, κάθε ιδιωτικός σταθμός («παράνομος» πάντοτε) είναι εξ ορισμού όχι μόνον αντιπολιτευτικός, αλλά και πολέμιος και οιονεί ανατρεπτικός του επίσημου ραδιοφωνικού σταθμού, συνεπώς και του κράτους, συνεπώς και του κυβερνώντος κόμματος και του αρχηγού, συνεπώς –σήμερα– αυτού τούτου του σοσιαλισμού.

Διερωτάται κανείς, γιατί το ίδιο δεν ισχύει για εφημερίδες, για περιοδικά, για έντυπα γενικώς που το δηλώνουν ευθύς εξαρχής, πως εκδίδονται για το σκοπό αυτό. Για να κρίνουν, για να αντιπολιτευθούν, να πολεμήσουν, να ρίξουν αν μπορούν την κυβέρνηση (την όποια κάθε φορά κυβέρνεται). Γιατί εδώ είμαστε τόσο «ελαστικοί» και δε ζητάμε να κλείσουν και τα έντυπα αυτά σαν «παράνο-

μα»; Μήπως γιατί **τώρα πια** δεν μπορούμε (ενώ πολύ θα το θέλαμε και όπου μπορούμε το κάνουμε), ενώ σπεύδουμε να προλάβουμε (και να παρεμποδίσουμε) μια καινούργια **δυνατότητα** που γεννιέται (και που σ' άλλες δημοκρατικές ευρωπαϊκές χώρες είναι ήδη μια **πραγματικότητα**) τη διακίνηση δηλαδή των ιδεών, της κουλτούρας, μιας άλλης εκδοχής, **δια των ερτζιανών**;

Αλλά γιατί φοβάται ο Θ.Δ. Φραγκόπουλος –υπερακοντίζοντας μάλιστα και τους επίσημους φόβους– έναν ιδιωτικό («παράνομο» σήμερα, **νομιμότητα αύριο, γιατί αυτή είναι η αδήρητη φορά των πραγμάτων**) ραδιοφωνικό σταθμό; Κι από πού ως πού κάθε μορφή κριτικής της κυβερνήσεως είναι επιτρεπτή και ανεκτή δια του Τύπου και **δεν** είναι επιτρεπτή δια των ερτζιανών; Και από πότε το θεσμοθετήσαμε και δεν το αμφισβητούμε και το υπερασπιζόμαστε μάλιστα, ότι το ραδιόφωνο και η τηλεόραση **ταυτίζονται** με την πολιτική της εκάστοτε κυβέρνησης (που σε καιρούς σοσιαλιστικούς, μόνον «τρελάκηδες» μπορούν να διανοηθούν να της πάνε κόντρα!)

Ρωτά ο Θ.Δ. Φραγκόπουλος: «Ποιον πρόκειται να συναγωνιστεί ένας ιδιωτικός ραδιοφωνικός σταθμός; Ποιον να καταπολεμήσει; Τι λογής “άλλο” προσφέρει σήμερα;»

Πολύ με στενοχωρεί που θα το πω, αλλά προερχόμενες από το φίλο Θ.Δ. Φραγκόπουλο αυτές οι σκέψεις, είναι αληθινά απογοητευτικές. Δηλαδή, **όλα** έχουν τελειώσει; **Τίποτα** πια δεν μπορεί να κινηθεί; Δεν υπάρχει πια καμιά ελπίδα κάτι περισσότερο ν' αλλάξει; Δεν υπάρχει πια κανένα πεδίο συναγωνισμού, ανταγωνισμού, διαπάλης, πνευματικής σύγκρουσης; Τώρα πια και από δω και μπρος, ότι πει η κυβέρνηση, ότι πει το κόμμα

(και ο αρχηγός); Γι' αυτά αγωνιστήκαμε, φίλε Θεόφιλε;

Αυτά οραματιστήκαμε;

*

Και πρώτα πρώτα, ποιος είπε ότι ένας ιδιωτικός σταθμός έχει σαν πρώτο και ιερό σκοπό να βλάψει το σοσιαλισμό; Κι αν έχει **ακριβώς το αντίθετο**; Να υπερασπιστεί το σοσιαλισμό; Να αντιταχθεί σε κείνους που τον περιχαράκωνουν και τον κλείνουν σε ασφυκτικά στεγανά; Να προσφέρει ακριβώς **το άλλο**, αυτό που τα επίσημα κανάλια και οι επίσημοι κονδυλοφόροι δεν προσφέρουν; Δεν θέλουν, ή δεν μπορούν να το προσφέρουν;

Μα, εντάξει, έστω κι αν οι προθέσεις ενός «παράνομου» σταθμού δεν είναι διαβλητές, ποιος μας εγγυάται ότι δεν θ' ανοίξει η όρεξη του κ. Αβέρωφ και θα βγει κι αυτός να κάνει τα ίδια; Κι αν γίνει κάτι τέτοιο δεν θα είναι πλήγμα κατά της δημοκρατίας και του σοσιαλισμού;

Να λοιπόν **πού** διαφωνούμε. Αν δεν μπορεί να βγει και ο κ. Αβέρωφ –και όχι «παράνομα», αλλά νόμιμα και συνταγματικά– **τότε** είναι που καταφέρουμε πλήγμα κατά της δημοκρατίας και του σοσιαλισμού. Να βγει και να πει ότι θέλει. Τι άραγε περισσότερα θα μπορούσε να πει απ' αυτά που καθημερινά γράφουν οι εφημερίδες που έχει στη διάθεσή του; Θα έχει περισσότερη εμβέλεια και «ακροατικότητα» ο σταθμός;

Ο σοσιαλισμός, φίλε Θεόφιλε, του είδους: επιτρέπουμε μόνον ό,τι ωφελεί το λαό (και **εμείς** θα κρίνουμε τι τον ωφελεί) δεν έχει δώσει διόλου επιτυχημένες εξετάσεις και το ξέρεις πολύ καλά. Ο σοσιαλισμός που οραματιζόμαστε, το μόνο πράγμα που δεν θα πρέπει να φοβάται –γιατί αλλιώς δεν θα γίνει ποτέ σοσιαλισμός– είναι ο αντίλογος. Να πεις εσύ. Να πω κι εγώ. Κι ο λαός (χωρίς κηδεμόνες και μεσ-

σίες) να κρίνει – κι έχει το δικαίωμα και να σφάλλει.

*

Λυπούμαι ειλικρινά, γιατί ο Θ.Δ. Φραγκόπουλος προχωρεί ακόμα και σε διατυπώσεις που δεν εναρμονίζονται με την αληθινά, απ' όσο θυμάμαι, δημοκρατική και φιλελεύθερη ευαισθησία του – όταν «διερωτάται» αν ο κ. Παπουτσάκης τα 'κανε πλακάκια με τη Δεξιά. «...Να πούμε τα σύκα σύκα και τη σκάφη σκάφη, λοιπόν: το *Αντί* προσχώρησε στη Δεξιά; Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, πως αυτές τις μέρες είδα το *Αντί* σε χέρια γνωστών μου με έκδηλη δεξιά προέλευση και φαντάζομαι πως και κυκλοφοριακά το φαινόμενο είναι διαπιστώσιμο και από τη μείωση των επιστρεφόμενων φύλλων από το πρακτορείο. Έτσι δεν είναι;»

Όχι, δεν είναι έτσι, φίλε Θεόφιλε. Και δεν υπερασπίζομαι εδώ μόνο το *Αντί*, φυσικά, αλλά μια πολύ γενικότερη υπόθεση. Και το ξέρεις πολύ καλά, πως όσοι αμφισβήτησαν την κυβερνητική απόφαση, ανήκουν σ' ένα **ευρύτατο** φάσμα πνευματικό και πολιτικό –και **μέσα** στην ίδια την κυβερνητική παράταξη– **εκτός** από μια πλευρά και μια εφημερίδα που έκανε ευλόγως το κοινώς λεγόμενο μόκο. Είναι έτσι;

Σπύρος Τσακνιάς
και Μανόλης
Αναγνωστάκης.

Στα κομβικά σημεία, στις ραφές ζωής και ιστορίας...

του Γιάννη Δάλλα

Ο επικήδειος λόγος
που εκφώνησε ο
Γιάννης Δάλλας τη
Δευτέρα 27 Ιουνίου
2005 στην κηδεία
του Μανόλη
Αναγνωστάκη.

*Μανόλη,
αγαπημένε της γενιάς μας και
όλων των νεότερων γενιών,
ήρθε η στιγμή του
αποχωρισμού από τη ζωντανή
μορφή σου... Η στιγμή να σε
αποχαιρετήσω και εγώ εκ
μέρους της Εταιρείας
Συγγραφέων, για την οποία
ήσουν και είσαι στη συνείδηση
των μελών της ένας ποιητής και
πολίτης – με μια φράση:
πολίτης-ποιητής – πρώτος τη
τάξη. Κοντά στην φυσική σου
οικογένεια, την ηρωικά
καρτερική Νόρα και τον
Ανέστη και την τρυφερή Λούλα
και τον Θανάση, να σε
αποχαιρετήσει η μεγάλη
οικογένεια των ομοτέχνων και
των συναγωνιστών σου που σε
περιβάλλει. Αποχαιρετώντας
σε λοιπόν και εγώ μαζί με τους
«περιλειπόμενους»
συνοδοιπόρους σου στη ζωή και
στην τέχνη, να αναλογιστώ τι
μας πρόσφερες.*

*Το επισημαίνω με μία φράση:
ανανέωσες, όχι ως απρόσιτη
αξία αλλά ως ζωντανή
επικοινωνία, την ποίηση. Και με
την αναγκαία συμπλήρωσή της:
ανανέωνες με την ποίησή σου,
όχι την πίστη αλλά την
καθημερινή επαφή των νέων με
τα τρέχοντα ιδεώδη.
Ανανέωσες την ποίηση ως
γλώσσα και ως νόημα, ως ήθος
έναντι των στόχων και ως
αντίδραση του πνεύματος στην*

*πρόκληση της Ιστορίας. Και
εξηγούμαι: Δυο-τρεις γενιές
πρωτύτερα κυριαρχούσε μια
υπερψωμένη γλώσσα,
μεγαλήγορη ως την απολίθωση
όπως ξανατόνισα, π.χ. «Ήλιε
μεγάλε ανατολίτη μου χρουσό
σκουφί του κόσμου»
(Καζαντζάκης), «Η Πολιτεία
των Αφεντάδων / το Δίκιο των
Αδικητάδων» (Βάρναλης),
«Ύπνος ιερός λιονταρίσιος
(Σικελιανός). Και εσύ, Μανόλη,
την αποκαθήλωσες και έβαλες
στη θέση της τη ζωντανή, τη
μόνη θεμιτή ως έκφραση στην
εποχή μας ομιλία. Και έτσι
έγινες εισηγητής καινούργιας
γλώσσας για την ποίηση.*

*Και ακόμη, ως προς τις
μεθόδους και το νόημα: Στην
προηγούμενη γενιά
κυριαρχούσε, λ.χ., η μέθοδος η
μυθική του Ελπήνορα και των
σπασμένων αγαλμάτων
(Σεφέρης), η ποίηση η λυρική
«της γαλάζιας αιθρίας... των
νησιών του Αιγαίου» (Ελύτης),
ή η προγραμματική «της ζωής
που τραβάει την ανηφόρα της»
(Ρίτσος). Και εσύ, Μανόλη,
εγκαινιάσες μια ποίηση μακριά
από όποια μυθοποίηση, μια
ποίηση αντιλυρική, μια ποίηση
κοινωνική για τη ζωή, που
βέβαια τραβάει την ανηφόρα
της, αλλά χωρίς «σημαίες και
ταμπούρα», καθώς είπες στη
γνωστή συνέντευξή σου. Γιατί
εσύ δεν παρακολουθείς την*

*ιστορία προγραμματικά και εκ
των προτέρων, αλλά στη ροή
και εκ των υστέρων ζεις και
κρίνεις τη δοκιμασία της
ιστορικοτήτάς της, δηλαδή ως
εμπειρία τις μεταλλαγές και την
παθολογία της. Μάλιστα στα
κομβικά σημεία, στις ραφές
ζωής και ιστορίας, όπως για
παράδειγμα στους στίχους:*

*Ξεχείλισαν οι περιπέτειες οι
ιδιωτικές*

*το άψογο πρόσωπο της
Ιστορίας θολώνει*

*Και έχεις κατορθώσει έτσι ένα
από τα δύσκολα επιτεύγματα.
Όπως, δηλαδή, στην ποίησή
σου δένεται οργανικά και
άνετα η προσωπική και η
κοινωνική κατάθεση, παρόμοια
συνειδητοποιεί ο αναγνώστης
ξαφνικά πως ό,τι κι αν διαβάσει
από τις Εποχές ως το ΥΓ., είναι
σαν να βγαίνει έξω από τις
συλλογές σου και τραβώντας
πέρα από την ποίηση να αποκτά
κυκλοφοριακή αξία και
κοινωνικές αντικρίσιμα στην
αγορά των σχέσεών μας.*

*Στίχοι σαν τους παραπάνω και
άλλες φράσεις, όπως λ.χ.
«Ήμασταν όλοι μαζί μα
θαρρείς πως αυτός ήταν όλοι»,
ή «Κι όμως, Δημήτρη, ξανά
πίσω δεν πρέπει να γυρίσουμε»,
ή «Πλήθος ενέδρες της ζωής
παραμονεύουν την πτώση σου»,
ή «Κι αυτή δεν έχει τέλος η
παρτίδα», ή «Τεντώσου
απορρίπτοντας των λόγων σου*

Η Νόρα και ο Μανόλης Αναγνωστάκης.

την πανοπλία», ή «Τώρα είσαι απλώς θεατής» και τέλος «Όλα προς τι;», ακούγονται και επαναλαμβάνονται απ' τα χείλη των νεότερων σαν σχόλια ιστορικά, κοινωνικές αναφορές, γνώμες και αποστάγματα του βίου γενικής προσόδου, συνηθέστατα πικρά. Χωρίς όμως και να χάνεται για τους ειδήμονες η ελλοχεύουσα ποιητικότητα τους. Πώς αλλιώς μπορούσε να συμβεί μάλιστα σε έναν ποιητή όπως εσύ με εξαιρετική παιδεία ελληνική και γαλλική (απ' τους

φανταζίστ και τους συμβολιστές ως και πέρα απ' τον Απολιναίρ) και με φανερή και στα άλλα τα πεδία της πολιτικής φθοράς που έδρασες, την ευαισθησία σου ως ποιητή. Έτσι σε θυμόμαστε, Μανόλη, να κυκλοφορείς ωραίος και ψηλός ανάμεσά μας, συζητώντας ή γνωμοδοτώντας με τους στίχους σου, πάντοτε με εκείνη την παροιμιώδη σου οικειότητα, τη διανοημένη με ανακριτικότητα και χιούμορ, που αναπτέρωνε και κέρδιζε τους νέους. Και κερδίζοντάς

τους τους ανέβαζες, ύστερα από τα βατά υπονοούμενα ή νοούμενα των στίχων που αναφέραμε, έτσι χειραγωγημένους πια στα ανώτερα εμβληματικά εκείνα στρώματα της ποίησής σου στις *Συνέχειες*, που είναι εκεί οι αλά Καβάφη πλην διαφορετικές αλληγορίες (λ.χ. «Ο νεκρός», «Το ναυάγιο», «Στ' αστεία παίζαμε...»), είναι οι ολικές μεταφορές (του τύπου «Η προδοσία», «Οι σωσίες», «Όλα τα πρόσωπα...»), είναι τέλος οι συμβολικές σκηνοθεσίες και τελετουργίες άλλων ποιημάτων (όπως είναι τα: «Όταν αποχαιρέτησα...» ή «Ήρθες όταν εγώ...»).

Μέλημά σου η νεότητα και η νεολαία. Τώρα που αποχωρείς, ο τελευταίος ύστερα απ' τους άλλους πρωτοπόρους της γενιάς μας, με πιο πρόσφατον από όλους τον Σαχτούρη, σκέφτομαι πως ήσουν ο μοναδικός που αγκάλιασες την εμπειρία της ιστορικότητας που είπαμε όλου του μεταπολέμου και έτσι την μετέδωσες στους νέους. Πίστευες εξάλλου, αντίθετα από τον Καβάφη που καθιερώθηκε ως ποιητής του γήρατος, Μανόλη, πως η ποίηση και η ιδεολογία είναι σαν τον έρωτα υπόθεση απολύτως της νεότητας. Και ίσως για τους νέους, όταν πέρασες στη σιωπή, να εξακολουθούσες «γράφοντας ποιήματα χωρίς ήχους και λέξεις» προσδοκώντας από εκείνους τη συνέχεια της φωνής σου. Από την ατέλειωτη σειρά των κλάσεων τους, όπως έλεγες πικρά ειρωνευόμενος, μεταφέροντας από τη στρατιωτική, τη «στρατευμένη» πιο σωστά, ορολογία στην ιδεολογική σκηνή την έννοια και το αίτημά σου: *οι νέοι σαλπικτές των εκλεκτών κλάσεων του μέλλοντος.*

Σπαρακτικός, τρυφερός στη μέση μιας πυρίκαυστης ζώνης

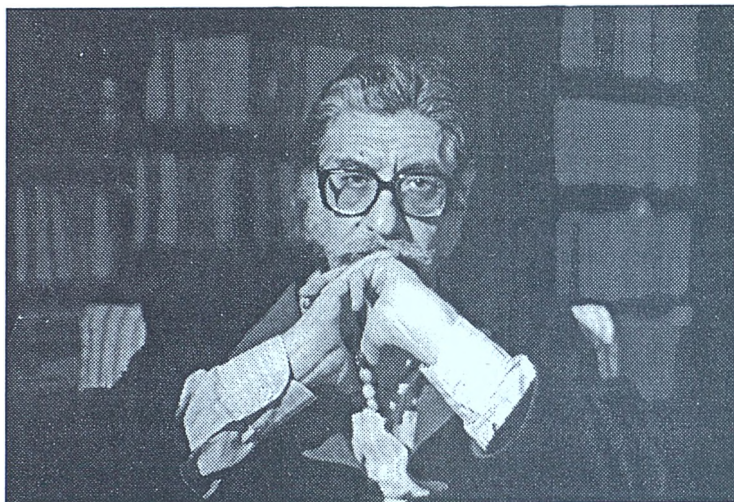
του Σοφιανού Χρυσοστομίδη

Ομιλία σε
εκδήλωση που είχε
οργανώσει ο
Δήμος Νέας
Σμύρνης,
αφιερωμένη στον
Μανόλη
Αναγνωστάκη.
Νέα Σμύρνη,
31/3/04.

ΒΙΩΝΟΥΜΕ δύσκολους καιρούς. Και καθώς ο πόλεμος (εναντίον του Ιράκ) συνεχίζεται και δεν κατέχω πού τελειώνουν οι συνοριακές ζώνες της νέας ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, θα συμφωνήσετε, νομίζω, ότι, ως ενεργοί πολίτες αυτής της χώρας, είχαμε ανάγκη από αυτή την ωραία σύναξη που οργάνωσε, απόψε, ο Δήμος Νέας Σμύρνης, αφιερωμένη στον αγαπημένο μας Μανόλη Αναγνωστάκη. Και την είχαμε ανάγκη, γιατί η ποίησή του, αντί να κριθεί, μας κρίνει. Γιατί δεν είναι ποίηση των ακατοίκητων χώρων, αλλά βαθιά ανθρώπινη – ποίηση πολιτική, κοινωνική, βιοματική, ποίηση τρυφερή, ερωτική, λυρική και, όταν οι καιροί ή η έμπνευση το ζητήσουν, ποίηση σαρκαστική, βιτριολική.

Ο ΜΑΝΟΛΗΣ σφράγισε, με τον ποιητικό του λόγο, τη γενιά της Αντίστασης. Και είναι από τις λίγες περιπτώσεις πνευματικού ανθρώπου όπου η ζωή και η τέχνη, το έργο και η πράξη, συμβάδισαν, συμβαδίζουν. Ορισμένοι διανοητές επισημαίνουν ότι το μεγαλύτερο μέρος της ποίησης του Αναγνωστάκη βρίσκεται στη μέση μιας πυράκαυστης ζώνης, ενώ άλλοι συνέδεσαν το όνομά του με τη λεγόμενη «ποίηση της ήττας».

Ο Μανόλης Αναγνωστάκης –έγραψε ο Vincenzo Orsina– είναι ένας άνθρωπος οργής, αλλά και απεριόριστης τρυφερότη-

τας, ξένος οπωσδήποτε με όσους έχουν χάρτινες σχέσεις με την πραγματικότητα. Και ο μοραλισμός του ποιητή; Αν έπρεπε με μια μόνο λέξη να εκφράσω την ηθική αυθεντικότητα που διαπνέει το έργο του Αναγνωστάκη –λέει κάποιος ο Διονύσης Καψάλης– η λέξη αυτή θα ήταν η αλληλεγγύη – το δύσκολο κερδισμένο αίτημα της αλληλεγγύης απέναντι στις οδύνες της ανθρώπινης συνείδησης, ατομικής και συλλογικής. Κατά τα άλλα, φυσικά και υπήρξε ο Εμφύλιος. Και η ήττα της Αριστεράς. Αλλά αυτό τι σημαίνει; Ο ποιητής μάς δίνει τη δική του απάντηση:

*Και ήθελε ακόμη πολύ φως να
ξημερώσει. Όμως εγώ
Δεν παραδέχθηκα την ήττα.
Έβλεπα τώρα*

Πόσα κρυμμένα τιμαλφή έπρεπε να σώσω.

Πόσες φωλιές νερού να συντηρήσω μέσα στις φλόγες

Ασφαλώς, η όποια αναζήτηση, εκείνα τα πέτρινα χρόνια, ήθελε

μόχθο πολύ... Ο Μανόλης Αναγνωστάκης ξέρει ότι το παρελθόν δεν αγοράζεται, δεν μπορεί ν' αγοραστεί. Και ξέρει ότι άλλο «ο άνθρωπος που γλύτωσε από τον λοιμό», και άλλο η «η Ελλάδα –παφ, παφ– με τσιγάρα και σοκολάτες αμυγδαλίου». Όσο για τη νύχτα, ήταν «μια ολόδια νύχτα, χωρίς ούτε ένα σφύριγμα τραίνου, / χωρίς μιας νοσταλγίας τυράννισμα, / ούτε ένα κλάμα παιδιού». Παρά ταύτα, εσύ μπορεί να εξακολουθήσεις να ψάχνεις:

*Να ψάχνεις αδιάκοπα μιαν
έρημο*

Χωρίς ένα δέντρο, ένα ρίγος νερόν

*Χωρίς ένα φόρεμα αγνότητας
Χωρίς μιας βεβαιότητας αντίκρουσμα*

ΑΝΑΦΕΡΑ ότι η ποίηση του Αναγνωστάκη είναι ποίηση πολιτική, κοινωνική, ερωτική, βιοματική. Αυτό που δεν ανέφερα είναι ότι η ποίησή του είναι και διαχρονική, εφόσον παραμένει

έντονα επίκαιρη. Πάντως, και με σημείο αναφοράς τον πόλεμο, θα έλεγα ότι ο Μανόλης Αναγνωστάκης και ο Μπέρτολ Μπρεχτ κάπου αλληλοσυμπληρώνονται. Λέει ο Αναγνωστάκης: «Όμως ο Πόλεμος δεν τέλειωσεν ακόμα / γιατί κανένας πόλεμος δεν τέλειωσε ποτέ». Λέει, από την πλευρά του ο Μπρεχτ: «Ο πόλεμος που έρχεται / δεν είναι ο πρώτος. Πριν απ' αυτόν / γίνανε και άλλοι πόλεμοι».

Ο ομιλών, λόγω επαγγέλματος, έχει συνδεθεί με το στοιχείο της επικαιρότητας. Και αν υπάρχει κάτι που θέλω να καταθέσω απόψε, είναι ότι, πολύ συχνά –ανέλεγκτοι οι συνειρμοί του νου– λέξεις ή νοήματα ή στίχοι του Μανόλη Αναγνωστάκη παρεμβάλλονται ή επηρεάζουν τα δημοσιογραφικά κείμενά μου. Φυσικά υπάρχει η Ελλάδα που βογγά, που παθαίνεται, που θυμάται... Όπως υπάρχει η Ελλάδα της αρπαγής, της διαπλοκής, της συναλλαγής: «Εγώ συναλλάσσομαι, εσύ συναλλάσσεσαι, αυτός συναλλάσσεται». Ο ποιητής δεν έχει αυταπάτες. Ξέρει πώς λειτουργεί το σύστημα και πώς δουλεύουν οι αγιογράφοι του. Και αυτό γιατί, στις μέρες μας...

«Όλα έχουν κωδικοποιηθεί, ταξινομηθεί, αποδελτιωθεί, έχουν περάσει στα λεξικά και στις εγκυκλοπαιδείες, προσφέρονται έτοιμα σε πακέτα-αντοσερβιρίσματος, σε κάθε βαλάντιο προσιτά».

Από το ένα ποίημα του Αναγνωστάκη στο άλλο, το ποιητικό τοπίο μπορεί ν' αλλάξει, ξαφνικά. Στίχοι σπαρακτικοί, στίχοι που αγγίζουν τον υπαρξιακό πυρήνα της ποίησης, δίδουν τη θέση τους σε στίχους γεμάτους σαρκασμό, ειρωνεία – την γνωστή βιτρολική ειρωνεία του Μανόλη:

Υπάρχει ο Λαυρέντης, αλήθεια ποιος δεν ξέρει τον Λαυρέντη, τον «καλό, τον λαμπρό, τον οικο-

γενειάρχη, τον πατριώτη»; «Όταν πέθανε, 36 στέφανα τον συνόδεψαν και τρεις λόγοι αντιπροέδρων εκφωνήθηκαν... Και όμως ο Λαυρέντης / –αυτός ο κάλπικος παράς– / «μια ζωή την πέρασε μέσα στο ψέμα». Οπότε τι κάνουμε; Ο ποιητής υιοθετεί μια προσωπική, θα έλεγα, στάση: «Α, ρε Λαυρέντη, κοιμού εν ειρήνη, δε θα ρθώ την ησυχία σου να ταράξω». Αλλωστε, «δε θάσαι ο πρώτος, ούτε θα ο τελευταίος».

Τι κάνουμε, όμως, όλοι εμείς, αν συμβεί ν' απαντήσουμε –εν ζωή– κάποιο Λαυρέντη, από το πλήθος των γνωστών φελλών που επιπλέουν στο τέλμα της παρακμής; Αρύομαι δύο στίχους από ένα άλλο ποίημα του Αναγνωστάκη:

«Όχι δεν πιάνω το χέρι σου
Δεν θα κλέψεις το σχήμα του δικού μου»...

Σας έλεγα, όμως, ότι, συχνά πυκνά, χρησιμοποιώ στα κείμενά μου, στίχους, νοήματα, λέξεις από την ποίηση ή τα πεζά του Μανόλη Αναγνωστάκη. Πιθανολογώ ότι το ίδιο κάνετε και σεις, κάθε φορά που ξεφυλλίζετε τις Εποχές, Εποχές 2, Εποχές 3, Η Συνέχεια, Η Συνέχεια 2, Η

Συνέχεια 3, ή σελίδες από το Περιθώριο 68-69, ή από το Υστερόγραφο (που κυκλοφόρησε το 1983, ως ιδιωτική έκδοση, σε 100 αντίτυπα)· σας δίνω μερικές διατυπώσεις που επέλεξα:

Γηράσκω αεί αναθεωρών – Ο Κάλβος και ο Σολωμός έζησαν είκοσι χρόνια στην ίδια πόλη χωρίς ποτέ να συναντηθούν – Αγαπούσε ακόμη και τον αριθμό του τηλεφώνου της – Θυμούμαι, άρα υπάρχω – Με περνούσες μόνο επτά χρόνια, αλλά πρόλαβες και πολέμησες στην Ισπανία – Τόση κακότης εν ονόματι του ανθρωπισμού. [Ερώτηση του ομιλούντος: Θυμάσθε την «ανθρωπιστική βία», υπό μορφή «ανθρωπιστικών βομβαρδισμών», που είχε χρησιμοποιηθεί εναντίον της Γιουγκοσλαβίας;] – Παρά τα όσα γράψανε τα βιβλία, στο κελί του τραγουδούσε όλη νύχτα τη Ραμόνα – Χρόνια ύστερα από το θάνατό του, εσύ έστελνες στη μάνα του, κάθε μήνα, ένα γράμμα από το πακέτο που σου είχε εμπιστευθεί –

Ύστερα από τα λίγα αυτά, να είναι τυχαίο, άραγε, αυτό που είπε ο Λεωνίδας Κύρκος: «Η ποίηση του Μανόλη Αναγνωστά-

Καθιστοί: Η οικογένεια· Νόρα, Μανόλης, Ανέστης Αναγνωστάκης.

Η Νόρα και ο
Μανόλης
Αναγνωστάκης.

κη είναι υψηλής πολιτικής, δηλαδή ανώτατη έκφραση της πνευματικής δημιουργίας»;

Έχω, όμως, μια εξίσου ωραία διατύπωση του Δημήτρη Μαρωνίτη: «Ο Μανόλης Αναγνωστάκης υπήρξε –και είναι– ένας ποιητής της πολιτικής και ένας πολιτικός της ποίησης».

Δυο λόγια τώρα και για το υποτιθέμενο ή υπαρκτό «θέμα της σιωπής του ποιητή». Η ταινία που μόλις είδαμε, σε σκηνοθεσία του Λάκη Παπαστάθη, λέει, εξηγεί, νομίζω, αρκετά. Αναφορές στη σιωπή, άλλωστε, απαντούμε και σε άλλους ποιητές, δικούς μας και ξένους: Από τον Καρυωτάκη, λόγου χάρι («Τα λόγια μου θα 'χουν ουσία / η σιωπή μου μια σημασία»), ως τον Έζρα Πάουντ («Καθάρισε τις καρδιές μας –*Purifiez nos coeurs*–, Θεέ της σιωπής»), ως τον Έλιοτ: «Πού θα βρεθεί ο λόγος, πού θ' αντηχήσει ο λόγος; Όχι δεν υπάρχει αρκετή σιωπή... Όσο για την «αποτελεσματικότητα» της ποίησης, κάπου ο Αναγνωστάκης και ο αμερικανός ποιητής W.H. Auden συμπλέουν: Έγραψε ο πρώτος: «Γιατί», / όπως πολύ σωστά είπε κάποτε κι ο φίλος μου ο Τίτος / «Κανένας στίχος σήμερα δεν κινητοποιεί

τις μάξες / Κανένας στίχος σήμερα δεν ανατρέπει καθεστώςτα». Έγραψε ο δεύτερος, ο Auden: «Τίποτα απ' ό,τι έγραψα στα τριάντα μου, δεν έσωσαν έναν Εβραίο στο Άουσβιτς.»

ΠΟΙΗΤΙΚΗ σιωπή, όμως, δεν σημαίνει, κατ' ανάγκη και πολιτική σιωπή ή ανακοπή κάθε άλλης πνευματικής ή πολιτικής δραστηριότητας. Άλλωστε, οι δεσμοί του Αναγνωστάκη και με τον πολιτισμό, και με την επιστήμη, και με την πολιτική, είναι βαθύρριζοι. Ξεκινούν με το περιοδικό *Ξεκίνημα*, το 1944, στη Θεσσαλονίκη, προχωρούν με το περιοδικό *Κριτική* (1959-61, πάλι στη Θεσσαλονίκη), για να φθάσουν στη γνωστή ανθολογία ποιητών, με τίτλο *Χαμηλή Φωνή*. Πάντως, αυτό που θέλω να τονίσω είναι ότι, ενώ ο Μανόλης σιωπά ποιητικά, στο ίδιο αυτό διάστημα δίδει συνεχώς το παρόν του ως κριτικός, ως δοκιμογράφος, ως πολιτικός στοχαστής, ως άνθρωπος, δηλαδή, της πολιτικής πράξης και της αίρειας παρέμβασης.

Αυτή τη στιγμή μου έρχεται στον νου η παρέμβαση του Μανόλη Αναγνωστάκη (Μάιος του '89), όταν, μαζί με άλλους διανοητές (Ελύτη, Χατζιδάκι, Ρί-

τσο, Μινωτή, Γκάτσο, κ.ά.) κατάγγελλε τον «αυταρχισμό της (τότε) εξουσίας», την «έκπτωση της πολιτικής αρετής», την «κατάλυση της ιστορίας», την «ανεργατίστη και διευθυνόμενη χρήση της ιστορίας», τον «ταπεινωτικό εθισμό στον οποίο, μεθοδικά, οδηγείται ο λαός». Και, φυσικά, η παρέμβαση εκείνη, δεν ήταν η μόνη. Στις βουλευτικές εκλογές του 1993 –για ν' αναφέρω ένα άλλο παράδειγμα– βρίσκει τον Μανόλη Αναγνωστάκη να συμμετέχει στο ψηφοδέλτιο Επικρατείας του Συνασπισμού. Και στις τελευταίες εκλογές, της 7ης Μαρτίου, ο «σιωπών ποιητής» θα δηλώσει και πάλι: «Χρειάζεται δυνατή η φωνή της Ριζοσπαστικής Αριστεράς», στη Βουλή, «για να δυναμώσει η ελπίδα της Αντίστασης».

Θα ήθελα να κλείσω με δυο βασικές, κατά τη γνώμη μου, καταγραφές. Η πρώτη: Παρά την ομίχλη της κρίσης που μας κυκλώνει, όλοι εμείς, φίλοι της ποίησης και αντίπαλοι της βαρβαρότητας, δεν θα παύσουμε να τιμούμε κάθε πνευματικό άνθρωπο που εναντιώνεται στην «ευκολία», την αδιαφορία, τη συναλλαγή, τις ταξινόμησης, τις κωδικοποιήσεις, τις μαζοποιήσεις, την αλλοτρίωση. Καταγραφή δεύτερη: Παρά το τραγικό, κατά βάση, στοιχείο της, η ποίηση του Μ. Αναγνωστάκη παραμένει βαθιά ανθρώπινη καθώς εκφράζει τα πάθη, αλλά και τις προσδοκίες μιας γενιάς που, ανιχνεύοντας το Αύριο, τελικά δεν «ηττύχησε». Ποιος είτε ότι ο σημερινός κόσμος είναι η αρνητική πλευρά ενός μέλλοντος που δεν κερδήθηκε;

Σας παρακαλώ, επιτρέψτε και στον ομιλούντα να συνυπογράψει αυτό το μήνυμα αγάπης και τιμής που στέλνουμε, απόψε, στον Μανόλη Αναγνωστάκη – ελάχιστο δείγμα ευγνωμοσύνης για την προσφορά του στα γράμματα, για την προσφορά του στην ποιητική και πολιτική ηθική.

Μαχητής...

του Λεωνίδα Κύρκου

Φίλοι Χανιώτες,

Λυπούμαι που για λόγους υγείας, δεν μπορώ να παρευρίσκομαι στη σημερινή σας εκδήλωση αφιερωμένη στον ποιητή Μανώλη Αναγνωστάκη.

Ο Μανώλης είναι ο κορυφαίος «έν ζωή» Έλληνας ποιητής. Και ταυτόχρονα είναι το υπόδειγμα ενός άγρυπνου πολίτη που παρά την κακή του υγεία παρακολουθεί τις περιπέτειες της έθνικής μας ζωής και δίνει τη συμβολή του σε κάθε κρίσιμη ώρα, σαν ένας μαχητής διανοούμενος πάντα στην πρώτη γραμμή. Ο Μανώλης προτίμησε από χρόνια τη σιωπή. Μιά σιωπή όμως εύγλωττη, γεμάτη πόνο και νόημα, που κλείνει μέσα της βαθιά μηνύματα ζωής και αίσιοδοξίας.

Ο Μανώλης στρατεύτηκε από τα νιάτα του στον αγώνα για την προκοπή του Λαού μας, για την ειρήνη, τη μόρφωση, τη Δημοκρατία, την ανεξαρτησία. Το πάθος του, η αγνότητά του, το μίσος του κατά της εκμετάλλευσης και της υποκρισίας τον οδήγησε στις γραμμές της Αριστεράς, πάντα όμως με τα μάτια ανοιχτά, με πνεύμα κριτικό, χωρίς κομματικές παρωπίδες, χωρίς να έχωρει κεραία από την πνευματική του αυτονομία. Ο Μανώλης σε καιρούς που είχαν διαμορφωθεί κατεστημένα και στον προοδευτικό χώρο, και στον πνευματικό του χώρο, το χώρο της ποίησης που θεωρούνταν ιεροσουλία ή αναζήτηση του καινούργιου, ή ανανέωση της ποιητικής γλώσσας και της φόρμας, πολέμησε με το αδάμαστο κουράγιο του πρωτοπόρου να γκρεμίσει τα τείχη, να δείξει πως το μέλλον ανήκει σ' αυτούς που τολμούν ν' ανοίξουν καινούργιους δρόμους και ν' απομακρυνθούν από τους παλιούς, αφού όμως πρώτα τους γνωρί-

σουν και τους κατακτήσουν.

Ο Μανώλης έχει ιδιαίτερη συμβολή στην επικοινωνία με τη σύγχρονη ποίηση – πράγμα εξαιρετικά δύσκολο στα χρόνια που επικρατούσε σαν επίσημη κομματική γραμμή η αίσθητική αντίληψη του «σοσιαλιστικού ρεαλισμού».

Σε ηλικία 21 χρονών ο Μανώλης άρθρογραφεί επικριτικά προς το όργανο Μακεδονίας του ΚΚΕ, τη *Λαϊκή φωνή*, και υπερασπίζεται τον υπερρεαλισμό που χαρακτηρίζονταν ως «αντιδραστικός» και «παρακματικός». Απέναντι στην «άκοινωνική και άπολιτική» ποίηση των άστων ποιητών και την «υπαγορευμένη από κοινωνικά δεδομένα» των αριστερών, προτείνει την ενδιάμεση τάση, αυτήν που αποκαλεί «ποίηση του ουσιαστικού κοινωνικού προβληματισμού» όπως λέει ο Σαλονικιός κριτικός Μιχάλης Μπακογιάννης. Που καταλήγει σε πρόσφατη μελέτη του: «Ο Αναγνωστάκης σε συνθήκες πνευματικών δξύνσεων και εύκολων αφορισμών, καταθέτει με θάρρος και υπευθυνότητα ένα λόγο περί ποίησης του οποίου οι άρχες έδράζονται στην κοινωνική αποστολή της τέχνης και στον έλεγχο της ιδεολογικής και κομματικής χειραγώγησης της».

Ο Μανώλης είναι βαθύτατα πολιτικός ποιητής. Κάνει πολιτική με τον ποιητικό του λόγο. Γι' αυτόν η καλή πολιτική είναι ποίηση, όπως για τον καθένα μας κάθε μας δράση είναι πολιτική πράξη – σωστή ή όχι. Κάθε του στίχος είναι σε ευθεία γραμμή με τα όράματά του για ένα κόσμο καλύτερο. Γι' αυτό και άπηχε σε κάθε ψυχή, σε κάθε νοῦ. Γιατί ο κόσμος έλκεται από την έλπίδα σ' ένα καλύτερο Αὔριο κι έτσι κουβεντιάζει με τον ποιητή,

άορατος συνομιλητής για τις έγνοιες του και τις προσδοκίες του αϊφνιδιασμένος από την άμεσότητα της επικοινωνίας.

Ο ποιητής δεν επιδιώκει να χειραγωγήσει κανέναν κομματικά. Μιά τέτοια σκέψη θά ήταν τελείως ξένη στο πνεῦμα του. Δεν κρύβει την αντίθεσή του σε κάθε τέτοια τάση, καθώς και στην προσπάθεια επιβολής μιάς όρισμένης αισθητικής αντίληψης που στα χρόνια της δημιουργικότητάς του υποστηρίχονταν με θορυβώδη προπαγανδιστική έκστρατεία και με διοικητικές ακόμα μεθόδους από το κομμουνιστικό κίνημα. Και συχνά ξεσπά σε όργισμένες παρατηρήσεις στα ποιήματα και στις κριτικές του. Γύρω του συντάσσονται φωτισμένοι ποιητές, νέοι που συσπειρώνονται σε δυο πρωτοπόρα στην εποχή τους περιοδικά της Θεσσαλονίκης το *Ξεκίνημα* και την *Κριτική* και στην *Επιθεώρηση Τέχνης* που έδινε την κεντρική μάχη στην Αθήνα.

Οί φοβερές πληγές του Έμφύλιου, ή τραγωδία του τόπου, το δράμα χιλιάδων ανθρώπων, ή βαρβαρότητα και οί κατατρεγμοί έχουν κεντρική θέση στα ποιήματά του. Ο πόνος για τους χαμένους συντρόφους, πολλούς φίλους της νιότης του γίνεται φωνή γεμάτη όργη. Ταυτόχρονα ή ευαισθησία του ξεχειλίζει γι' αυτό που σήμερα θά λέγαμε «προβλήματα της καθημερινότητας», την αγωνία του καθημερινού ανθρώπου, και με μικρές μαστορικές πινελιές τις φωτίζει σ' ένα επιβλητικό πίνακα.

Θάθελα να μην πάρω άλλον από το χρόνο των διαλεχτών όμιλητών που είναι πολύ πιο ειδικοί από μένα να αναλύσουν το έργο του.

Δέν θά μπορούσα όμως να τελειώσω χωρίς να αναφερθώ στη σύντροφο της ζωής του, τη Νόρα, τη σπουδαία και πρωτοπόρα κριτικό της ποίησης και της πεζογραφίας, που στάθηκε ή ακατάβλητη σύντροφος της ζωής του, πηγή έμπνευσης και πηγή ζωής.

Χαιρετισμός του Λεωνίδα Κύρκου στην ημερίδα που οργανώθηκε προς τιμήν του Μανόλη Αναγνωστάκη στα Χανιά, στις 11 Μαρτίου 2005.

Τα του δράματος πρόσωπα

του Παν. Μουλλά

Το κείμενο του Παν. Μουλλά διαβάστηκε στην εκδήλωση που οργάνωσε το Μουσείο Μπενάκη στις 19 Απριλίου 2005, για τον εορτασμό των 80 χρόνων του Μ.Α.

Θα ήθελα πρώτα-πρώτα, αναφερόμενος στον τίτλο της αποψινής μου παρέμβασης, να διευκρινίσω ότι δεν παραδοξολογώ χρησιμοποιώντας έναν όρο του θεατρικού λεξιλογίου. Γιατί πιστεύω πραγματικά πως ο κόσμος του Μανόλη Αναγνωστάκη, η ανθρωπολογία του για την ακρίβεια, πιστοποιεί, ανάμεσα σε άλλα, την παρουσία ενός σημαντικού στοιχείου που μπορεί κάλλιστα να ονομασθεί δραματικό.

Ας μην ξεχνάμε ωστόσο πως, μολονότι ο Αναγνωστάκης δεν είναι ποιητής αφηγηματικός (πολύ λιγότερο βέβαια επικός ή ηρωικός), υπάρχουν στο έργο του ορισμένοι αφηγηματικοί πυρήνες, ακόμη και μικροαφηγήσεις, που συνδέονται, κατά τη γνώμη μου, και συναρτώνται άμεσα με τρεις βασικούς παράγοντες:

α) με τον *χρόνο*, αναφορά επίμονη στο έργο του Αναγνωστάκη, όχι μόνο ως αριθμητική ένδειξη, δηλαδή ως χρονολογία, αλλά και ως έμμεση παρουσία σε τίτλους μεμονωμένων ποιημάτων, ακόμη και συλλογών (λ.χ. *Εποχές*, *Η συνέχεια*, *ΥΓ.*)

β) με τον *χώρο*, που είναι πάντοτε χώρος της πόλης, αστικός, ποτέ υπαίθριος, που αποκλείει εδώ λέξεις όπως *φύση*, *χωριό*, *εξοχή*, και που παραπέμπει κατά κανόνα (με ενδείξεις όπως «οδός Αιγύπτου», «οδός Αρριανού», «Καμάρα», «Θερμαϊκόν» κ.ά.) στη Θεσσαλονίκη, και

γ) με τα *πρόσωπα*, που είναι πολυάριθμα στον κόσμο του Αναγνωστάκη και σημαίνουν με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο.

Θα σταθώ ιδιαίτερος στα πρόσωπα, δηλαδή στα πρόσωπα του δράματος, ανάμεσα στα οποία πρέπει να συναριθμηθεί και ο ίδιος ο ποιητής-αφηγητής. Περιττό να θυμίσω εδώ ότι το ποιητικό έργο του Αναγνωστάκη, πραγματωμένο εν τώπω και χρόνω, στη διάρκεια μιας τριακονταετίας (1941-1971), έχει κυρίως ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα, ή ότι, έργο μονολογικό και διαλογικό συγχρόνως, μπορεί να αντιμετωπισθεί ακόμη και ως ημερολόγιο και ως χρονικό. Η αίσθηση του συλλογικού χρόνου αλλά και της διάρκειας και της μοναδικότητας του βιώματος φανερώνεται εξαρχής:

Μια μέρα θα γράψω την ιστορία των χρόνων μου

υπόσχεται ο ποιητής στο ξεκίνημά του (*Εποχές*, 1945). Όταν η πορεία κατά κάποιον τρόπο ολοκληρωθεί, θα απομείνει η πικρή της γεύση, πράγμα που ισοδυναμεί με ένα είδος ακύρωσης ή άρνησης του πραγματικού:

Όλα τα πρόσωπα της ιστορίας μας είν' εντελώς φανταστικά

Καμιά πλέον συσχέτιση με πρόσωπα υπάρξαντα. Ή και ακόμα υπαρκτά σε μια δεδομένη εποχή. Γιατί και η Εποχή δεν υπήρξε – μη μιλήσεις πια γι' αυτήν.

Ωστόσο η Εποχή (στον ενικό αριθμό) υπάρχει και μπορεί να νοηθεί και ως αυτοβιογραφία του ποιητή, πιστοποιώντας πρωτίστως, μετά τον χαμένο παιδικό παράδεισο, ένα δεύτερο στάδιο δύσκολης ενηλικίωσης. Κατά τα άλλα, οι μνήμες πληγώνουν. Και τα συλλογικά υποκείμενα αφθονούν: λ.χ. το ανώνυμο πλήθος της πόλης, οι νικημένοι στρατιώτες, τα παιδιά που πουλάν τσιγάρα στους διαβάτες, τα κορίτσια που ζητιανεύουν, οι ξυπόλυτες μάνες, οι μαστροποί ποιητές, οι μελλοθάνατοι και όσοι άλλοι, ζωντανοί ή επιζήσαντες, συγκεντρώνονται από τον ποιητή στο ποίημά του «Μιλώ».

Αλλά στον κόσμο του Αναγνωστάκη προηγούνται και κυριαρχούν οι νεκροί. Είναι οι σύντροφοι του Οδυσσέα στον Άδη, τα «είδωλα καμόντων» της ομηρικής Νέκυιας ή, με άλλα λόγια, οι φίλοι που «έχουνε πεθάνει ανεξήγητα από μιαν άγνωστην αρρώστια».

Έφηναν όλοι μακριά. Κι όμως δεν πάει καιρός πολύς

διαβάζουμε στις *Εποχές* 2, του 1948. Και παρακάτω:

Ήταν οι φίλοι. Δεν πάει καιρός πολύς.

Αλλά επανέρχονται και στις *Παρενθέσεις* (1956):

Φίλοι

Που φεύγουν

Που χάνονται μια μέρα

όπως και στις *Εποχές* 3, του 1951:

*Σκυφτοί περάσανε, δειλοί, μ' έναν ίσκιο στα μάτια
Ούτε ένα μαντήλι ανεμίσανε – ξέραμε το χαιρετισμό τους.*

Έτσι οι νεκροί της Κατοχής και του Εμφυλίου, παρόντες εξάλλου σε όλη τη μεταπολεμική μας ποίηση, προπάντων στην ποίηση της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς, κατέχουν περίοπτη θέση στο έργο του Μανόλη Αναγνωστάκη. Ο θάνατός τους όχι μόνο απορροφάει τους ζώντες ή επιζώντες, αλλά ναρκω-

θετεί και την ίδια την ποίηση ως δυνατότητα και δημιουργική παρουσία:

*Γιατί οι μελλούμενοι ποιητές δε ζούνε πια
Αυτοί που θα μιλούσανε πεθάναν όλοι νέοι.*

Ωστόσο τα πρόσωπα εξατομικεύονται και συγκεκριμενοποιούνται. Αν εξαιρέσουμε τις πρώτες Εποχές του 1945, όπου συναντούμε έναν Εγγλέζο θερμαστή να διηγείται την ιστορία του Σαμ Ντέυλαν, ή τον λοχία Otto V. και τη γυναίκα του Μάρθα, ή τον «Ισπανό με τα τοιγαρόχαρτα» (γιατί υπάρχουν ακόμη εδώ απτά ίχνη του μεσοπολεμικού κοσμοπολιτισμού), τα πρόσωπα του Αναγνωστάκη, συνομήλικά του συνήθως, πρόσωπα φίλων και συντρόφων, νεκρών συνηθέστερα, αναφέρονται κατά κανόνα με τα μικρά τους ονόματα. Είναι ο Χάρης του 1944, ο Ηλίας, ο φίλος Ρ... «που ταξιδεύει χρόνια στις επαρχιακές κωμοπόλεις», ο Αλέξης, ο Νίκος Ε. και άλλοι. Κάποτε εμφανίζονται και πρόσωπα της καθημερινότητας, ίσως φανταστικά, λ.χ. η κυρία Αγγέλα ή «ο αρχαίος μαέστρος με τη γυναίκα του» και την κόρη του που αρραβωνιάζεται. Κάποτε ο ποιητής απευθύνεται σε συγκεκριμένους φίλους:

*Κι όμως, Δημήτρη, ξανά πίσω δεν πρέπει να γυρί-
σουμε*

Ή ακόμη:

*Ραούλ, εμένα πάλι σκέφτομαι που δεν πρόλαβες να
γίνεις σοφός, να συζητήσεις*

Ή επίσης:

Έλα Γιώργο – βάλε στη θήκη το μαχαίρι.

Μπορεί μάλιστα να απευθύνεται ταυτόχρονα σε περισσότερους φίλους:

Ελάτε

Έλα εσύ Γιώργο, έλα Μιχάλη, έλα Ραούλ.

Είναι φυσικό: τα φιλικά πρόσωπα ανακαλούν κοινές εμπειρίες. Αλλά ο ποιητής δεν έχει τη δυνατότητα να αφηγηθεί τις εμπειρίες αυτές:

*Και τόσα πού να στοιβαχτούνε γεγονότα
Τόσες μορφές να ξαναγίνουν αριθμοί
Πώς να εξηγήσω πιο απλά τι ήταν ο Ηλίας
Η Κλαίρη, ο Ραούλ, η οδός Αιγύπτου
Η 3η Μαΐου, το τραμ 8, η «Αλκινόη»
Το σπίτι του Γιώργου, το αναρρωτήριο.*

Μνήμες που κυριαρχούν με τον παρατατικό ή τον αόριστό τους, δηλαδή με το βάρος του παρελθόντος. Μόνο που η δικτατορία του 1967 είναι καινούργια εμπειρία. Προκαλεί στο έργο του Αναγνωστάκη μια ορισμένη ρήξη: αποβαίνει Ο στόχος του, προμοδώντας το παρόν, τον ενεστώτα, και ταυτόχρονα (για να θυμηθούμε τον Καρυωτάκη) σηματοδοτώντας

μια μετακίνηση από το ελεγείο προς τη σάτιρα. Γιατί
Το θέμα είναι τώρα τι λες.

Είναι η ώρα όπου έρχονται στο προσκήνιο νέα, διαφορετικά ή μεταλλαγμένα πρόσωπα: λ.χ. ο Λαυρέντης, ο «κάλπικος παράς», ή ο Μάκης, «παράγων πια τρανός της καταστάσεως – όπως, εδώ που τα λέμε, της κάθε μέχρι τώρα καταστάσεως». Αν τώρα επανεμφανίζονται οι νέοι, όπως στο ποίημα «Νέοι της Σιδώνας, 1970», αυτοί ανήκουν σε άλλη γενιά, εντελώς διαφορετική από τη γενιά του ποιητή:

(Μας γέρασαν προώρως Γιώργο, το κατάλαβες;)

Κι όμως, την ίδια ακριβώς εποχή, με τα κείμενα που περιέχονται στο *Περιθώριο '68-'69* το παρελθόν επανέρχεται ή υπενθυμίζει τη συνεχή παρουσία του. Παραθέτω ένα απόσπασμα:

Συνεχίζω...

*Ο Κώστας Χατζημάλλης, ο Γαμβέττας, ο Καπλά-
νης, ο Πάνος Οικονομίδης, ο Αυγέρης, ο Φίτσιος.*

Ύστερα...

*Ο Ζάννος, ο Μακρίδης, ο Πάνος Δουλγεράκης, ο
Μέρτζος, ο Δραγάτης, ο Χρήστος Μαλτέζος, ο
Φαρμάκης, η Κούλα Ελευθεριάδου.*

Προσκλητήριο νεκρών – τι άλλο; Όμως με την εξής διαφορά: ότι τα μικρά ονόματα των φίλων δίνουν εδώ τη θέση τους σε ονοματεπώνυμα και σε επώνυμα μόνο. Ο τόνος γίνεται επισημότερος. Θα 'λεγες πως το ιδιωτικό στοιχείο υποσκελίζεται από το δημόσιο, ενώ η φωνή της ποιητικής μνήμης, χωρίς να χάνει τη συγκίνηση και την οικειότητά της, πλουτίζεται τώρα με ένταση και με κύρος. Κάπως έτσι δεν ηχεί και η φωνή της ιστορίας;

Αγαπητοί φίλοι,

Ο κόσμος του ογδοντάχρονου ποιητή που τιμούμε απόψε είναι προπάντων ένας κόσμος νεανικός που, με τη χάρη της τέχνης, παραμένει νέος, συνεχίζοντας σταθερά το ταξίδι του μέσα στον χρόνο. Και σήμερα βρισκόμαστε εδώ γι' αυτό ακριβώς: επειδή γνωρίζουμε πως ο ποιητικός λόγος του Αναγνωστάκη, δραστικός και επίκαιρος πάντοτε, υπερβαίνει την Εποχή ή τις Εποχές του, δηλαδή τα προσωπικά και συλλογικά του συμφραζόμενα, σηκώνοντας την αυλαία ενός δραματικού διαλόγου με την ιστορία, όπου

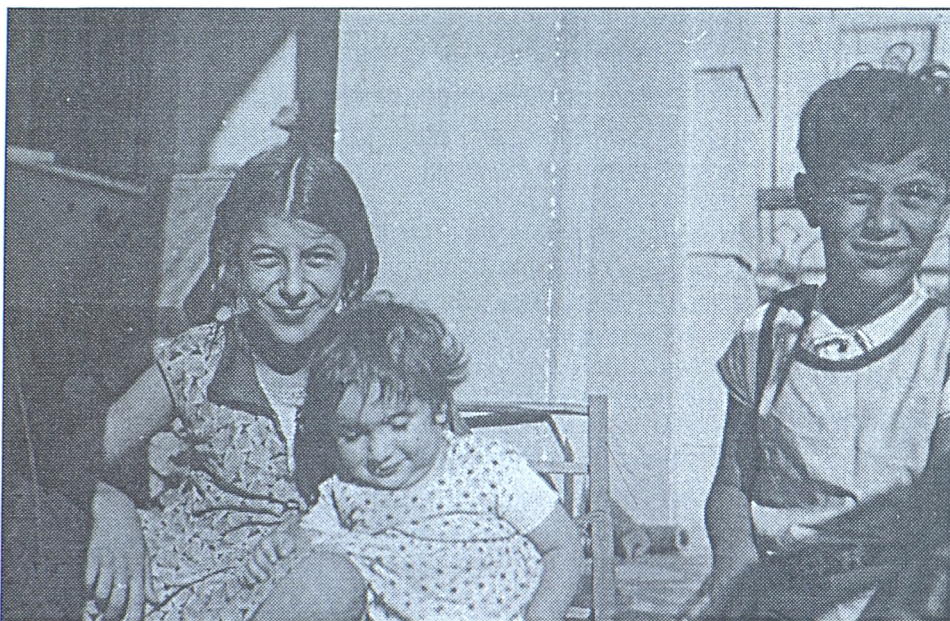
*Έχει στηθεί η σκηνή μα δε φωτίζουν οι προβολείς
Κι όλα τα πρόσωπα είναι εδώ – αντάξια του δρά-
ματος.*

Από την πρώιμη περίοδο στην ύστερη φάση του έργου του

*Μ' ἄν πρέπει τ ὦ ρ α νά πεθάνουμε, τό ξέρεις,
Πρέπει γιατί αὔριο δέ θά 'μαστε πιά νέοι.
Ἐποχές*

της Ἀντείας Φραντζή

Τ' αδέρφια Μαρία, Λούλα και Μανώλης Αναγνωστάκης, σε παιδική ηλικία.

Το κείμενο της Ἀντείας Φραντζή διαβάστηκε στην ημερίδα που οργανώθηκε προς τιμήν του Μανόλη Αναγνωστάκη στα Χανιά, στις 11 Μαρτίου 2005.

1. «Ο Ιωάννης Μεταξάς και εγώ...», εφ. *Η Αυγή* (3.8.1986) 11.
2. Η τηλεοπτική συνέντευξη έγινε από τον Λάκη Παπαστάθη το

Μᾶς του '36: Από το σπίτι του στη Θεσσαλονίκη που ήταν πάνω στην πλατεία Δικαστηρίων, ο εντεκάχρονος Μανώλης Αναγνωστάκης παρατηρεί πολίτες και αστυνομικούς να δίνουν πραγματικές μάχες. Βλέπει τραυματίες και νεκρούς· ακούει μανάδες και παιδιά να κλαίνε, ακούει λόγους, κατάρες και ζητωκραυγές. Ακούει μέσα στο βενιζελικό του σπίτι, που συντηρούσε τη λατρεία του Μεγάλου Κρητικού, να αναφέρονται με συμπάθεια, είναι αλήθεια, τα ονόματα του Πορφυρογέννη, του Θέου, του Νεφελούδη. Και αυτή

είναι η πρώτη εμπειρία του, που συνεχίζεται το ίδιο καλοκαίρι στην Κρήτη, στο σπίτι του παππού του στα Ρούστικα, όταν ήρθε η είδηση ότι ο Μεταξάς με τον βασιλιά κήρυξε δικτατορία στην Αθήνα και ότι οι συλλήψεις ήταν αθρόες. Ήταν τότε που μπρος στα έκπληκτα μάτια του παππού του ο οποίος, ακούγοντας τις ειδήσεις, αναφώνησε: «Αχ κερατάδες, τώρα που πέθανε ο Λευτέρης, βρίσκετε και κάνετε», αντέδρασε και αυτός και ανέβηκε σε μια καρέκλα και αναφώνησε με τη σειρά του «Ζήτω το Παλλαϊκό Μέτωπο!» Αυτά μας εξιστορεί ο ίδιος ο

Μανώλης Αναγνωστάκης σε δημοσίευσμά του στην εφημερίδα *Αυγή*¹.

Ωστόσο, αυτή η πρώιμη εμπειρία του, δεν είχε καμία άμεση συνέχεια. Ο παππούς, που του έκανε συστηματική καθοδήγηση, που μιλούσε διαρκώς για το Θέρισο και το μεγάλο Ξεσηκωμό, ο παππούς που αναγνώριζε δυο ειδών ανθρώπους στην Ελλάδα, τους βασιλικούς, που ήταν «κακούργοι, ανθρωποφάγοι και προδότες» και τους Βενιζελικούς, που ήταν «οι μόνοι άξιοι να ζούν σ' αυτό τον τόπο», ο παππούς αυτός είχε πεθάνει. Η οικογένεια, όπως οι περισσότερες οικογένειες εκείνης της εποχής, αποδέχθηκε την υποχρεωτική από το καθεστώς ένταξή του στη μεταξική νεολαία της ΕΟΝ και έτσι ο Μανώλης ΕΟΝίτης, πέρασε την επόμενη τριετία της ζωής του με κινηματογράφο, ποδόσφαιρο και εξωσχολικό διάβασμα. Οι πρώιμες πολιτικές του ανησυχίες είχαν παραμείνει εν υπνώσει, ενώ το ενδιαφέρον του για τη λογοτεχνία μορφοποιείται μέσα από το περιοδικό *Νέα Εστία*, που αρχίζει να διαβάζει συστηματικά γύρω στα 1937 με 1938. Από μικρός έγραφε στίχους: ήξερε δηλαδή να ταιριάζει ομοιοκαταληξίες και στις πρώτες τάξεις του Γυμνασίου, αφηγείται στην τηλεοπτική του συνέντευξη στο «Παρασκήνιο»² ότι «αντί να γράφ(ει) εκθέσεις, έγγραφ(ε)

τρία τέσσερα τετράστιχα και μετά κατέβαιν(ε) στην αυλή και έπαιζ(ε)». Παράλληλα, την ίδια εποχή ανακαλύπτει την ποίηση μέσα από την «Ανθολογία» του Αποστολίδη και αντιλαμβάνεται πως δεν αρκεί η επιδέξια στιχουργική ικανότητά του για να γράψει ένα αληθινό ποίημα. Δεκαπεντάχρονος, το καλοκαίρι του '40, παρακαλουθεί παραστάσεις στο Βασιλικό Θέατρο της Θεσσαλονίκης και εξακολουθεί να διαβάσει με πάθος ό,τι βρίσκει μπροστά του. Έτσι, ανακαλύπτει μια σοίβα όμοια βιβλία στα γραφεία της ΕΟΝ και ζητά να πάρει ένα για να ενημερωθεί. Τίτλος του σημάδια βιβλίου: *Ο κομμουνισμός στην Ελλάδα*³. Ένα βιβλίο σκληρής αντικομμουνιστικής προπαγάνδας στάθηκε καθοριστικό για την ιδεολογική του αφύπνιση, καθώς του έδωσε εκείνες τις πρώτες βασικές πληροφορίες για την ύπαρξη και τη δράση των κομμουνιστών στην Ελλάδα και αντί να τον τρομάξει, αντίθετα τον γέμισε θαυμασμό γι' αυτούς τους ανθρώπους που δεν γνώριζε. Από εκεί συνέχισε το διάβασμα αντλώντας πληροφορίες για τον μαρξισμό, τη Φεντερασιόν, τον Λένιν, μέσα από τη *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια* του Πυρσού.

Το καλοκαίρι του '40, δεκαπεντάχρονος, ανακαλύπτει τους νέους τότε μοντέρνους ποιητές, τον Σεφέρη, τον Ρίτσο, τον Βρεττάκο, τον Εγγονόπουλο. Και τον Οκτώβρη του 1940, με την κήρυξη του πολέμου, έγραψε τα δικά του «πατριωτικά ποιήματα». Τα ποιήματα αυτά τα έστειλε στο περιοδικό *Νεοελληνικά Γράμματα* και δημοσιεύτηκε ένα, το «Μολών Λαβέ», με τη σημείωση ότι το ποίημα αυτό το έστειλε «ένας μαθητής από τη Θεσσαλονίκη»⁴. Ωστόσο, ο ίδιος αναγνωρίζει ως πρώτη δημοσίευση ποιήματος του σε «σοβαρό» περιοδικό τη δημοσίευση του ποιήμα-

τός του που φέρει τον τίτλο «1870-1942»· ένα τίτλο που υπογραμμίζει τις διαφορές γούστου δύο εποχών, παραπέμπει στη ρομαντική λογοτεχνική παράδοση με την αναφορά στον ποιητή Βασιλειάδη, αλλά συγχρόνως εγκαινιάζει την επίμονη αναμέτρηση του Αναγνωστάκη με το χρόνο. Επίσης, η ιστορία είναι ένα από τα βασικά μοτίβα της ποίησης του Αναγνωστάκη και αυτό γίνεται αντιληπτό ήδη από τα πρώτα του ποιήματα. Στο ποίημα που τιτλοφορείται «Ιστορία», που δημοσιεύει το 1944 στο περιοδικό *Νεανική Φωνή*⁵ παρατηρούμε την κριτική απόστασή του από το παρελθόν, που ορίζεται από τίτλους ποιημάτων και ανάγεται στη ρομαντική και πάλι περίοδο, όπως «Το άσμα Εκείνης», «Η Αφιέρωσις», «Η Εσπέρα», αλλά και τον χρονολογικό δείκτη «Εν έτει 1881» που ενδεχομένως παραπέμπει στην έκδοση των ποιημάτων του Αχιλλέα Παράσχου. Το ποίημα αυτό πάντως, αποτυπώνει το οριστικό τέλος μιας εποχής, αλλά και τη συγκίνηση που εκλύεται από την εγνωσμένη απώλεια. Η προσέγγιση του λογοτεχνικού παρελθόντος δεν γίνεται με όρους απορριπτικούς, ούτε με όρους ειρωνικούς. Γίνεται φανερή η νοσταλγία που γεννιέται κατά την πρόσκρουση με το οριστικά χαμένο.

Την ίδια χρονιά, το 1944, ο δεκαεννιάχρος φοιτητής Μανόλης Αναγνωστάκης συμμετέχει στην έκδοση του φοιτητικού περιοδικού *Ξεκίνημα*⁶ –«όργανο του εκπαιδευτικού ομίλου του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης»– και δημοσιεύει ποιήματά του. Από το 1945 παρουσιάζεται με το πρώτο του βιβλίο *Εποχές* και γίνεται ο ποιητής που επιλέγει να γίνει ο μάρτυρας της «εποχής» και της «συνέχειας». Οι συλλογές του *Εποχές*⁷ και *Συνέχεια*⁸ με τους δηλωτικούς τίτλους αλλά και οι παρέμβλητες *Παρενθέ-*

σεις, Ο Στόχος και *Το Περιθώριο* 68-69 ορίζουν και περιορίζουν το κυρίως ποιητικό του έργο: Ποίηση-μαρτυρία μιας εποχής, χρονικότητα και ιστορική μνήμη μάς οδηγούν σε μια βαθιά συνειδησιακή εγρήγορση. Ο ρόλος της ιστορίας στο έργο του παραμένει πολύ σημαντικός, αν και προσώρας διαφαίνεται μια διαφορετική προσέγγιση από αυτήν που είχε στο ξεκίνημά του. Από την αναγωγή στο ρομαντικό λογοτεχνικό παρελθόν εισηγείται την αναγκαιότητα μιας εμπράγματος ποιητικής κατάθεσης που να μαρτυρεί, σχολιάζει και διεισδύει στο παρόν. Το παράδειγμα του Καβάφη, ο οποίος κινητοποιείται επίσης από την ιστορία, έρχεται στο προσκήνιο με μία όμως βασική διαφορά. Ο Αναγνωστάκης δεν ανάγεται σε ένα ιστορικό παρελθόν ικανό να υποβάλει την δια μέσου αυτού άποψή του για την ανθρώπινη περιπέτεια, αλλά μεταφέρει στην ποίησή του τα βιώματά του, τις οδυνηρές εμπειρίες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, «απομνημονεύει» ποιητικά την ακόμη σκληρότερη περίοδο του Εμφυλίου και παρακολουθεί την πορεία των εξελίξεων ως και τη δικτατορία των συνταγματαρχών· δηλαδή, τα ιστορικά δρώμενα της ίδιας του της ζωής. Τα βιώματά του αυτά τα μεταγράφει όχι μόνο μέσα από την προσωπική εκδοχή τους αλλά δίνοντάς τους το στίγμα της συλλογικής εμπειρίας, χωρίς όμως να υποκύπτει στις ευκολίες της απλής περιγραφής.

Παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ένα δημοσίευμα του Αναγνωστάκη στην *Αυγή*⁹ στο οποίο το ενδιαφέρον του για την ιστορία αλλά και η έγνοια του για τη νεότητα συνδέονται με τον τρόπο με τον οποίο ο ίδιος αντιλαμβάνεται την αναγκαιότητα της μεταβίβασης προς τους νέους όχι μόνο του πληροφοριακού υλικού της ιστορίας, ούτε τις

1983 και προβλήθηκε στις 28.4.83. Τη μεταγραφή πραγματοποίησα από τη βιντεοκασέτα που μου παραχώρησε ο Μανόλης Αναγνωστάκης.
3. Το βιβλίο με πρόλογο του Κ. Μανιάδακη εκδίδεται στην Αθήνα το 1937 ('Εκδόσεις Εθνικής Εταιρείας).
4. Από τη συνέντευξη του Αναγνωστάκη στο «Παρασκήνιο», ό.π. σημ. 2.
5. Βλ. Άντεια Φραντζή, «Τα "ανένταχτα" του Μανόλη Αναγνωστάκη: Προϋποθέσεις και ιστορικά συμφραζόμενα», *Νέο Επίπεδο* 32 (Νοέμβριος 2000) 14.
6. Διετέλεσε αρχισυντάκτης του περιοδικού, που σύμφωνα με τον Ξ.Α. Κοκόλη (*Δώδεκα ποιητές της Θεσσαλονίκης, 1930-1960*, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 133) θεωρείται το σημαντικότερο περιοδικό νέων που κυκλοφόρησε ποτέ στη Θεσσαλονίκη.
7. *Εποχές* (1945), *Εποχές* 2 (1948), *Εποχές* 3 (1951).
8. *Συνέχεια* (1954), *Συνέχεια* 2 (στον τόμο *Τα ποιήματα 1941-1956*, 1956), *Συνέχεια* 3 (1962).
9. Μανόλης Αναγνωστάκης,

Από αριστερά: Ο Μανόλης Αναγνωστάκης, μια φίλη, η Βικτωρία Θεοδώρου και η Νόρα Αναγνωστάκη.

ανεκδοτολογικές αφηγήσεις. Θέτει τα καίρια ερωτήματα τα σχετικά με την ιστοριογραφία: «Πώς γράφεται; Ποιοι τη γράφουν; Ποιους πρέπει να εμπιστευόμαστε;». Τα πρωτογενή ερωτήματα που θέτουν οι νεότερες γενιές και την αδυναμία ή αμηχανία που καλύπτει τις απαιτήσεις των ενηλίκων. Στο ίδιο κείμενο επισημαίνει τη διάσταση ανάμεσα στην «πληθωρική πληροφόρηση (που) δεν είναι πάντα σε άψογες σχέσεις με τη σωστή πληροφόρηση, που σημαίνει κατ' αρχήν αντικειμενική –όσο γίνεται– γνώση των γεγονότων και τουλάχιστον έξω από ασεβείς ετεροχρονισμούς». Στο κείμενο αυτό υποδεικνύει με σαφήνεια την αμφισβήτηση για τις όποιες χρήσεις της ιστορίας αλλά και την άρνησή του στη μυθοποίησή της. Αλλά ακόμη περισσότερο αυτοχαρακτηρίζεται ως «μάρτυς εξαιρετός» και επεξηγεί χρησιμοποιώντας «τα λόγια κάποιου πεθαμένου φίλου: “Αντικειμενικός δεν προσπάθησα να σταθώ. Ο τραυματίας δεν κοιτάζει τις πληγές του αντικειμενικά, όπως ο γιατρός. Ο τραυματίας είναι μεροληπτι-

κός και εγωκεντρικός”». Ωστόσο, συμπληρώνει πως κατά την άποψή του «κανείς δεν έχει το δικαίωμα να μεταβιβάζει τις όποιες πληγές του και οι νέοι αποδέκτες να εισπράττουν το νόμισμα εξαργυρώνοντάς το σε καινούργιες συναλλαγές». Ποιο είναι λοιπόν το νόημα του μάρτυρα που πρέπει να εξαιρεθεί; Από τι πρέπει να εξαιρεθεί η μαρτυρία του; Από τη συναλλαγή, από τη μεταβίβαση του τραύματος προς τους νεότερους; Μήπως θέτει σε αμφισβήτηση ακόμη και τη δική του μαρτυρία στο βαθμό που η προσωπική του εμπλοκή καθιστά και αυτόν μάρτυρά εξαιρετό;

Ίσως η απάντηση να δίδεται από το γεγονός ότι η ποίησή του δεν καταγράφει γεγονότα, δεν «μαρτυρεί» εξωτερικά συμβάντα αλλά συνιστά μια μαρτυρία, ένα συγκλονιστικό ντοκουμέντο, καθώς μεταφέρει τις ψυχολογικές επιπτώσεις μιας συγκεκριμένης εποχής και μιας επίσης συγκεκριμένης γενιάς. Διαμορφώνει επίσης τους όρους μιας ποίησης κοινωνικής αμφισβήτησης. Ως προς τις ψυχολογικές επιπτώσεις αξίζει να επισημά-

νουμε ότι το γεγονός πως τα ποιήματα του Αναγνωστάκη αναφέρονται σε ένα ρεαλιστικό τοπίο αναγνωρίσιμο, όπου πρόσωπα και συμπεριφορές είναι άμεσα διατυπωμένα, δημιουργεί τις προϋποθέσεις για ένα άμεσα μεταδιδόμενο συγκινησιακό φορτίο που ακόμη και για τον σημερινό νέο αναγνώστη τους, που δεν έχει τα ίδια βιώματα, εξακολουθεί να λειτουργεί δραματικά. Κατ' αυτόν τον τρόπο οι ψυχολογικές επιπτώσεις μεταφέρονται από γενιά σε γενιά και μεταμορφώνονται σε μνήμη συλλογική.

Παράλληλα παρατηρούμε ότι αξιοποιεί την καρυωτακική εκδοχή της κοινωνικής κριτικής, και αυτό είναι ένα κρίσιμο συστατικό στοιχείο του έργου του, που ενεργοποιείται από την ειρωνική διείσδυση στα πράγματα, από τη ρεαλιστική βάση της ποιητικής του ύλης, την επιθετική, μονίμως σε αντίσταση, στάση του.

Συγχρόνως ο Αναγνωστάκης λειτουργεί σαν ένας ανεξάρτητος διανοούμενος της Αριστεράς που σχολιάζει την πνευματική και πολιτική ζωή. Ενεργεί ως μελετητής των πνευματικών και λογοτεχνικών φαινομένων και κρίνει τα τεκταινόμενα της πολιτικής και πολιτιστικής ζωής του τόπου, όπως τεκμηριώνεται από την δραστηριότητά του ως εκδότη του περιοδικού *Κριτική* και τις συγκεντρωτικές εκδόσεις δοκιμίων και άρθρων του: *Υπέρ και Κατά* (1965), *Αντιδογματικά* (1978), *Τα Συμπληρωματικά* (1985).

Με το σύνολο του έργου του ο Αναγνωστάκης συγκροτεί πρότυπο διανοούμενου λογοτέχνη, που βρίσκεται σε διαρκή εγρήγορση ως προς τα ζητήματα της επικαιρότητας, δηλαδή σε μια ζωντανή σχέση με την πραγματικότητα. Γεγονός που επιβεβαιώνεται από τα δημοσιεύματά του στην εφημερίδα *Αυγή*, άλλοτε

«Σήμερα που μπορούμε να μιλάμε για όλα...», εφ. *Η Αυγή* (2.12.1984) 22.

επώνυμα και άλλοτε ψευδώνυμα, τα οποία δεν έχουν ακόμη αναδημοσιευτεί στο σύνολό τους¹⁰.

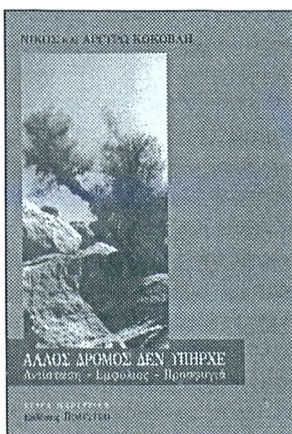
Ο Αναγνωστάκης με την τελευταία ποιητική του συλλογή ΥΓ.¹¹ δεν βάζει τελεία· αντίθετα, με τα θραύσματα ποιήσης, θέτει τη σιωπή στο επίκεντρο της σχέσης του με τη ζωή και την ποίηση.

Ωστόσο, η υπόγεια διαδρομή της νεανικής ποίησής του δεν παύει να υπάρχει. Ο νοσταλγός, που γνωρίζει επίσης το αναπότρεπτο της επιστροφής, διαπερνά ωςάν σκιά το έργο του, για να κάνει ξανά την εμφάνισή του, την πολλαπλώς αποσιωπηθείσα, με την περσόνα του Μανούσου Φάσσης στη συλλογή εκτός εμπορίου *Παιδική Μούσα* (1880) αλλά και στα ποιήματα που περιλαμβάνονται στο βιβλίο του *Ο ποιητής Μανούσος Φάσσης. Η ζωή και το έργο του. Μια πρώτη απόπειρα κριτικής προσέγγισης. Δοκιμαστικό σχεδιάσμα του Μανόλη Αναγνωστάκη* (στιγμή), Αθήνα 1987. Στιχουργήματα κατεξοχήν σατιρικά ή απλώς παιγνιώδη, που αρέσκονται στην εξάντληση της ομοιοκαταληξίας και γενικά αποσκοπούν στη κατάθρεψη του μονοδιάστατου μύθου μιας ποιητικής προσωπικό-

τητας, που γνωρίζει μόνο και αποκλειστικά να μιλά σοβαρά και πολιτικά. Το ειδολογικά μεικτό αυτό βιβλίο περιλαμβάνει πεζά και ποιήματα σε μια συναρπαστική διασύνδεση κριτικής στάσης και καυστικής σάτιρας, όπου ο σχολιασμός του στρέφεται κυρίως κατά της σοβαροφανούς κριτικής. Τα στιχουργήματα που γράφονταν σ' όλη τη διάρκεια της ζωής του Μανόλη Αναγνωστάκη και διακινούνταν σ' ένα στενό κύκλο φίλων και τα οποία παρουσιάζονται ως δημιουργήματα του επινοημένου ποιητή Μανούσου Φάσσης, φανερώνουν τη «νεανική έκφραση» που χαρακτηρίζει το σύνολο της ποίησης του Αναγνωστάκη, αλλά και τη διαρκή επαφή του με την νεοελληνική ποιητική παράδοση και την κριτική σκέψη του. Η ποιητική παράδοση που επιλέγει ο Αναγνωστάκης άλλοτε κοιτά προς τη μεριά του Καβάφη, άλλοτε προς τη μεριά του Καρυωτάκη, όπως προανέφερα, αλλά συχνά συναγελάζεται με τους ποιητές της «Χαμηλής φωνής», όπως προσφυώς ονόμασε τους ποιητές που ανθολόγησε και εξέδωσε το 1990 με τίτλο: *Η χαμηλή φωνή. Τα λυρικά μιας περασμένης εποχής στους παλιούς ρυθμούς*.

Μια προσωπική ανθολογία του Μανόλη Αναγνωστάκη. Μια ανθολογία λυρικής ποίησης ρομαντικών και νεο-ρομαντικών, συμβολιστών και νεο-συμβολιστών, φανταζίστ και κυρίως ποιητών του μεσοπολέμου, που υπήρξαν και οι ποιητές που σχετίζονται με τις πρώτες νεανικές επιλογές του. Αυτή υπήρξε και η τελευταία εκδοτική πράξη του Αναγνωστάκη που, όπως είπαμε ήδη, είχε επιλέξει τη «σιωπή». Αλλά η σιωπή δεν ισοδυναμεί με ένα τέλος. Η σιωπή ως επιλογή γίνεται πράξη. Ο ίδιος ο Αναγνωστάκης λέει χαρακτηριστικά: «Πράξη και σιωπή είναι εξίσου δραστικές μορφές έκφρασης»¹². Πρόκειται για πράξη δηλωτική μιας απαρέσκειας ενός κόσμου που πορεύεται πλέον ένα δρόμο εντελώς διαφορετικό από τον δρόμο και τον κόσμο που ονειρεύτηκαν και που αγωνίστηκαν για τη δημιουργία του οι νέοι μιας άλλης εποχής. Ωστόσο, μια σιωπή τόσο εύγλωττη όσο η σιωπή του ποιητή μεταφέρει συγχρόνως και το μήνυμά της και, τηρουμένων των αναλογιών, δρα ως μια διαφορετική αλλά εξίσου ισχυρή πράξη συμβολικής αυτοχειρίας στο όνομα της νεότητας και της ιστορίας.

10. Μια μικρή επιλογή τεσσάρων κειμένων αναδημοσιεύονται σε άλλες σελίδες αυτού του τεύχους.
11. Πρώτη έκδοση εκτός εμπορίου 1982, και από τις εκδόσεις Νεφέλη 1992.
12. «Μια συνομιλία του Μανόλη Αναγνωστάκη με τον Αντώνη Φωστιάδη και τον Θανάση Νιάρχο», *Η Λέξη* 11 (Γενάρης '82) 54.

Νίκος και Αργυρώ Κοκοβλή:

ΑΛΛΟΣ ΔΡΟΜΟΣ ΔΕΝ ΥΠΗΡΧΕ

Αντίσταση - Εμφύλιος - Προσφυγιά

Η ιστορία του Νίκου και της Αργυρώς Κοκοβλή όπως την ζωντανεύουν οι ίδιοι. Ξεκινά από την προσφυγιά της Μικράς Ασίας και συνεχίζει στα χρόνια της Κατοχής και της Αντίστασης στην Κρήτη. Αρχίζουν οι διώξεις, ο Εμφύλιος, το κυνηγητό των διαλυμένων τμημάτων του Δ.Σ. με τη δεκαεξάχρονη παρανομία σε σπηλιές και κρύπτες στα βουνά των Λευκών Ορέων, η δραματική απόδραση στην Ιταλία. Το περιπετειώδες ταξίδι μέσω Ελβετίας, Αυστρίας και Ουγγαρίας μέχρι την ΕΣΣΔ. Η άφιξη στην Τασκένδη. Η αποκάλυψη της σοβιετικής πραγματικότητας. Οι περιορισμοί. Επιστροφή στην πατρίδα ύστερα από 14 χρόνια. Μια απίστευτη σε δραματικά γεγονότα ανθρώπινη ιστορία που πρέπει να γνωρίζει κάθε πολίτης. Ένα μάθημα εγκαρτέρησης και ανθρωπιάς.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΛΥΤΥΠΟ

Δημοχάρους 60, Αθήνα 115 21, τηλ: 210-7232819, φαξ: 210-7226107, e-mail: chprou@otenet.gr

Γύρω από το ΥΓ.

Μια μαρτυρία και μια απόπειρα ανάγνωσης

της Φραγκίσκης Αμπατζοπούλου

Το κείμενο της Φραγκίσκης Αμπατζοπούλου διαβάστηκε στην ημερίδα που οργανώθηκε προς τιμήν του Μανόλη Αναγνωστάκη στα Χανιά, στις 11 Μαρτίου 2005.

Τον Μανόλη Αναγνωστάκη τον γνώρισα στα χρόνια της δικτατορίας. Τους επισκεπτόμουν, αυτόν και τη σύντροφό του Νόρα, στη Θεσσαλονίκη, στο φιλόξενο σπίτι τους της οδού Παλαιών Πατρών Γερμανού, στη διάρκεια σύντομων ταξιδιών μου από τα Ιωάννινα – τότε υπηρετούσα στο πανεπιστήμιο της πόλης αυτής. Όμως περισσότερο συνδεθήκαμε μετά την εγκατάστασή τους στην Αθήνα. Δεν ήταν εύκολη εποχή. Ο Αναγνωστάκης εργαζόταν ως ακτινολόγος στο Νέο Ηράκλειο, συνεργαζόταν με την εφημερίδα *Αυγή*, τον απασχολούσε έντονα όπως πάντα η πολιτική και πνευματική ζωή του τόπου μας, όμως δεν μιλούσε για κάποια καινούργια ποιητική του δουλειά. Μετά τη δημοσίευση της ποιητικής του συλλογής *Το Περιθώριο*, 1968-69, που κυκλοφόρησε το 1979 με ποιήματα γραμμένα παλαιότερα, ο Αναγνωστάκης «σώπαινε». Ήμασταν στο χειμώνα του 1982. Μια μέρα μου έδωσε ένα παράξενο δακτυλόγραφο σε πολλές σελίδες, και μάλιστα στο κίτρινο χαρτί που χρησιμοποιούσαν οι ακτινολόγοι ως φάκελο για τις ακτινογραφίες. Σ' αυτό το χαρτί λοιπόν, ήσαν δακτυλογραφημένες μικρές φράσεις, χωρίς κάποια σχέση μεταξύ τους.

Ψάχνοντας τις λέξεις άρχισε το ψέμα.

Πόσα χρόνια έχεις ν' ακούσεις ακορντεόν.

Δεν περίμενες πια κανένα γράμμα.

Το δακτυλόγραφο που είχα στα χέρια μου, με την πρώτη κιόλας ανάγνωση με συγκλόνισε. Ανέλαβα τότε την επιμέλεια της έκδοσής του εκτός εμπορίου, και βγήκε, χάρη στον αείμνηστο Γιάννη Δουβίτσα, ένα βιβλιαράκι σε εκατό αντίτυπα, με τον τίτλο *ΥΓ. (Υστερόγραφο)*.

Γι' αυτό το τελευταίο ποιητικό βιβλίο του θέλω να μιλήσω απόψε, γιατί πιστεύω ότι μέσα από τις σελίδες του ακούγεται η φωνή του ποιητή σε μια από τις πιο αυθεντικές και δυνατές στιγμές της.

Το βιβλίο κυκλοφόρησε στο εμπόριο δέκα χρόνια αργότερα. Τότε ο Δ. Μαρωνίτης, σε μια επι-

Κλείτος Κύρου και Μανόλης Αναγνωστάκης.

φυλλίδα του στο *Βήμα* (25.12.92), περιγράφοντάς το, χρησιμοποίησε τον φιλολογικό όρο «σπαράγματα», που χρησιμοποιούμε για τα ακρωτηριασμένα χειρόγραφα. Πράγματι στο *ΥΓ.* δεν έχουμε ακριβώς ποιήματα, αλλά 124 σύντομες φράσεις, που τις χωρίζουν συμμετρικά κενά. Οι φράσεις αυτές μπορούν να διαβαστούν και με διαφορετική σειρά. Στην ίδια επιφυλλίδα ο Δ. Μαρωνίτης έθετε ορισμένα εύστοχα ερωτήματα σχετικά με την κα-

ταγωγή αυτών των φράσεων, ή «σπαραγμάτων»: πρόκειται άραγε για στίχους που δεν χώρεσαν σε κάποιο ποίημα; ή μήπως για πυρήνες ποιημάτων που δεν ολοκληρώθηκαν, ή, και μια τρίτη εκδοχή, μήπως πρόκειται για σχόλια που αναφέρονται σε προηγούμενά του ποιήματα;

Μου άρεσε η χρήση του όρου «σπαράγματα», όμως αισθάνθηκα ότι ανταποκρινόταν μόνο στην πρώτη εντύπωση του αναγνώστη. Γιατί η μονιμότερη εντύπωση που μου έμεινε ήταν ότι, πέρα από τον έντονα εξομολογητικό χαρακτήρα τους, οι φράσεις του ΥΓ. μοιάζουν να ακολουθούν μια πολύ προσεκτικά επιλεγμένη στρατηγική, αυτήν της σύντομης μορφής σε μια ακραία μορφή της, και επιτυγχάνουν να την κάνουν δραστικό στοιχείο ύφους.

Η στρατηγική της συντομίας είναι παλιά, και γνωστή. Οι σύντομες μορφές έχουν ριζες βαθιές στη δυτική παράδοση, από τα επιγράμματα των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων μέχρι τους αφορισμούς της προ-ρομαντικής περιόδου, όπως αυτούς του Λίχτενμπεργκ, και τις σύντομες ποιητικές πρόζες των μοντέρνων Ρενέ Σαρ και Αντόνιο Πόρτσια. (Σημειώνω εδώ, σε παρένθεση, ότι δεν θεωρώ διόλου τυχαίο που κείμενα του Λίχτενμπεργκ και του Πόρτσια μετέφρασε στα ελληνικά ένας άλλος ποιητής της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς, ο Ε.Χ. Γονατάς, που θεωρείται διαφορετικού «κλίματος». Ίσως εδώ, σε σχέση με τα ζητήματα «κλίματος» και «ευαισθησίας», που προσδιορίστηκαν και ταξινομήθηκαν από την παλαιότερη κριτική με γνώμονα τις «ιδεολογικές» επιλογές των συγγραφέων, να τίθεται ένα σοβαρό ερευνητικό πρόβλημα για τον λογοτεχνικό κριτικό του μέλλοντος).

Σε αλληπαλλήλες αναγνώσεις του ΥΓ., στη διάρκεια δυο δεκαετιών, ενδυναμώθηκε μέσα μου η αίσθηση ότι η συντομία συνδυάζεται με την αποσπασματικότητα, και νομίζω ότι αυτός ο συνδυασμός δίνει στο κείμενο ξεχωριστή δύναμη. Γιατί το αποσπασματικό, όπως έχω γράψει με άλλες ευκαιρίες, δίνει ένα έναυσμα εντύπωσης στον αναγνώστη, ενώ παράλληλα τον αφήνει ελεύθερο να αναπλάσει στη φαντασία τις δικές του εικόνες, μέσα από τις προσωπικές του μνήμες.

Η αποσπασματικότητα κατά πρώτο λόγο αντιστρατεύεται τις ολοκληρωμένες αφηγήσεις. Αντιθέτως, μας υποβάλλει μια ανοιχτή ανάγνωση, μας καλεί σε μια αναζήτηση χωρίς σκοπιμότητα, χωρίς αρχή, μέση και τέλος, που ξεφεύγει από ένα αρχικό σχέδιο, ή καλύτερα μας δείχνει πόσο, σε κάθε αρχικό, μεγάλο και ηρωικό σχέδιο, παρεμβάλλεται το μικρό περιστατικό, οι ελάχιστον στιγμές, οι χαμηλές νότες της καθημερινότητας, όχι λιγότερο αποφασιστικές για τη ζωή μας.

Δυο κατηγορίες πάντα: οι δρώντες και οι θεατές.

Πλήξη, αδιέξοδο, αμηχανία – με καλούς φίλους σε ακατάλληλη ώρα.

Το ανανεούμενο αίσθημα ενός επικείμενου κακού.

Το ιδανικό κάθε επανάστασης: το μέτριο, ήσυχο, ειρηνικό παρόν, το ανέφελο μέλλον.

Οι επαγγελματίες πεπειραμένοι.

Στο ΥΓ., τα αποσπασματικά σύντομα κείμενα, τυπωμένα σε μια σελίδα, λειτουργούν διπλά: το κάθε κείμενο-φράση δραστηριοποιεί διαφορετικά τη φαντασία και τη σκέψη, ενώ το σύνολο μοιάζει και αυτό να υπαινίσσεται τον αποσπασματικό και διαφορούμενο χαρακτήρα των πράξεων και των λόγων μας.

«Αποσπασματικό» και «ασυνέχεια» είναι οι δυο λέξεις που κρατώ ως εδώ. Κυρίως τη δεύτερη λέξη, την «ασυνέχεια», που συγγενεύει εννοιολογικά με το «αποσπασματικό», τη θεωρώ ιδιαίτερος σημαίνουσα, γιατί είναι το αντίθετο της λέξης «συνέχεια», που ο Μανόλης Αναγνωστάκης χρησιμοποίησε ως τίτλο τριών κύκλων ποιημάτων του, δημοσιευμένων από το 1954 μέχρι το 1962.

Εδώ γεννιέται μια απορία: μήπως το ΥΓ., με την αποσπασματικότητά του, είναι ένα βιβλίο που επιχειρεί μια τομή, συνεπώς αναιρεί τα προηγούμενα ποιήματα, που αποτελούσαν «συνέχεια»; Με αυτή τη σκέψη επεχείρησα τη σύγκριση ανάμεσα στα παλαιότερα ποιήματα του κύκλου των τριών συλλογών με τον τίτλο *Συνέχεια* και στο ΥΓ., και αυτό που διαπίστωσα ήταν μια βαθιά συγγένεια.

Κι ήθελε ακόμη πολύ φως να ξημερώσει. Όμως εγώ Δεν παραδέχτηκα την ήττα. [...]

Η πρόγνωσίς σας ασφαλής: Θα πέσει η πόλις.

Εκεί, προσεχτικά, σε μια γωνιά, μαζεύω με τάξη,

Φράζω με σύνεση το τελευταίο μου φυλάκιο

Κρεμώ κομμένα χέρια στους τοίχους, στολίζω

Με τα κομμένα κρανία τα παράθυρα, πλέκω

Με κομμένα μαλλιά το δίχτυ μου και περιμένω.

Όρθιος, και μόνος σαν και πρώτα περιμένω.

Εδώ η γυμνότητα του ύφους είναι τόσο εύγλωττη όσο και το περιεχόμενο. Αυτή η αίσθηση της γυμνότητας, που υποβάλλει η σπαρακτική εικόνα του σωματικού διαμελισμού, μήπως δεν ανακαλεί έναν κόσμο θραυσμάτων; Κάτι ανάλογο διαβάζουμε και σε άλλα ποιήματα της ίδιας ενότητας, όπως σ' αυτό από τη *Συνέχεια* 3:

Όλο και πιο γυμνά

Όλο και πιο άναρθρα·

Όχι πια φράσεις

όχι πια λέξεις

Γραμμάτων σύμβολα

Ο Μανόλης
Αναγνωστάκης
με τη γυναίκα του
Νόρα.

*Αντί για την πόλη η πέτρα
Αντί για το σώμα το νύχι
Ακόμα πιο πολύ: μια αιμάτινη
Σκοτωμένη κηλίδα
Πάνω στο μικροσκόπιο.*

Ας διαβάσουμε αυτά τα ποιήματα πλάι στα αποσπάσματα του ΥΓ.:

*Το ιδανικό κάθε επανάστασης: το μέτριο, ήσυχο,
ειρηνικό παρόν, το ανέφελο μέλλον.*

Δεν υπάρχει πνευματικός ηρωισμός.

Πάντα συντηρητικός, στα μη ουσιώδη.

Με περνούσες μόνο επτά χρόνια αλλά πρόλαβες

και πολέμους στην Ισπανία.

Έγραψε το στίχο: «αν έλειπε αυτό το σιγανό τρυπάνισμα στο μυαλό», κι ύστερα σταμάτησε.

Έβρεχε πάλι...

Κάτι ακόμη κοινό ανάμεσα στον κύκλο των ποιημάτων της *Συνέχειας* και στο ΥΓ. είναι ότι, και στις δυο περιπτώσεις, ο χρόνος και η μνήμη κυριαρχούν παντού. Έντονη είναι η χρήση του αόριστου: Αν αυτό γίνεται αισθητό στα ποιήματα του κύκλου της *Συνέχειας*, νομίζω πως ολοκληρώνεται στα ποιήματα του ΥΓ.

Δεν ήταν δειλός γιατί είχε συναίσθηση της δειλίας του.

Τελικά κατάληξαν στα ίδια πάλι λόγια: φιλία, κατανόηση, εμπιστοσύνη.

Στην εβραϊκή γειτονιά δεν τον παίζανε γιατί δεν ήταν εβραίος.

Επισκευαστής αναμνήσεων.

Πιστεύω ότι το ΥΓ. φωτίζει αλλιώς τα ποιήματα του κύκλου της *Συνέχειας*, και μας βοηθά να τα διαβάσουμε διαφορετικά, ακόμη και τον τίτλο τους. Εδώ η λέξη «συνέχεια» δεν είναι η γραμμική, αδιάσπαστη εξέλιξη μέσα στο χρόνο. Είναι κάτι που θα το ονόμαζα προσπάθεια για εσωτερική συνοχή και αντίσταση μέσα στη χρονική διάσταση, ή καλύτερα μέσα στα θραύσματα της μνήμης, από τα οποία κατασκευάζουμε επιλεκτικά την προσωπική μας ιστορία και μυθολογία. Τι διαλέγουμε λοιπόν να θυμόμαστε; Τι διαλέγει ο ποιητής, και κυρίως ποιο είδος μνήμης διαλέγει; Δεν είναι μικρό το ερώτημα, ούτε δευτερεύον. Θα έλεγα ότι ένα είναι βέβαιο: ο Μανόλης Αναγνωστάκης δεν γίνεται «επισκευαστής αναμνήσεων», δεν διαλέγει την ηρωική, εξιδανικευμένη μνήμη, αλλά μια στάση σεβαστική και συμπάσχουσα, που αρμόζει καλύτερα στα μαζικά ξεκληρίσματα όπως αυτό του Β' Παγκόσμιου Πολέμου και του Εμφυλίου – και προ πάντων όχι στάση «ήττας», όπως χαρακτηρίστηκε από την παλαιότερη κριτική.

Ο Μανόλης Αναγνωστάκης, ένας επιζών από το μεγάλο μακέλεμα της πρόσφατης ιστορίας μας, στο σύνολο του ποιητικού έργου του δηλώνεται ως ένας συμμέρτυς, συμπάσχων, συμπαίκτης. Και επιλέγει τον τρόπο των θραυσμάτων, ακόμη και στα μεγαλύτερα αφηγηματικά του ποιήματα, για να μας θυμίσει ότι οι παρτίδες «δεν έχουν τέλος», όπως γράφει στο κορυφαίο του ποίημα της *Συνέχειας*, «Το σκάκι», και ότι οι συνέχειες δεν μπορούν να διαχωριστούν από τις ασυνέχειες και τις ρήξεις. Όμως αυτό ακριβώς το ιστορικό μάθημα, που είναι και μάθημα για τη μνήμη, είναι κάτι που

εύκολα μπορεί να χαθεί στον εύκολο λυρισμό των ποιημάτων:

*Γιατί η ποίηση δεν είναι ο τρόπος να μιλήσουμε,
Αλλά ο καλύτερος τοίχος να κρύψουμε τα πρόσω-
πά μας.*

Ανεπαρκής η ποίηση, ανεπαρκείς οι λέξεις: πρόκειται για ένα μοτίβο που επανέρχεται στην ποίηση της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς. Για τον Μανόλη Αναγνωστάκη δεν αρκεί όμως η απλή δήλωση. Ο ποιητής δεν πρέπει απλά να δείχνει, αλλά να σημαίνει. Και η σημασία δεν βγαίνει μόνο από τον υψηλό τόνο και τον λυρισμό, αλλά τις ελάχιστον στιγμές, το τετριμμένο, τα θραύσματα που συνθέτουν την πραγματικότητα στην απόλυτη απλότητά τους. Αυτή την σημαίνουσα διάσταση ο ποιητής την υποβάλλει στα ποιήματα του κύκλου της *Συνέχειας*, χρησιμοποιώντας αντιστικτικά λέξεις που ανακαλούν αισθήματα με λέξεις που ανακαλούν αντικείμενα ή ονόματα προσώπων και τόπων, με κοινό χαρακτηριστικό την ακύρωση, την καταστροφή, το «ναυάγιο και το χαμό».

*Και τόσα πού να στοιβαχτούνε γεγονότα
τόσες μορφές να ξαναγίνουν αριθμοί
Πώς να εξηγήσω πιο απλά τι ήταν ο Ηλίας
Η Κλαίρη, ο Ραούλ, η οδός Αιγύπτου
Η 3η Μαΐου, το τραμ 8, η «Αλκινόη»
Το σπίτι του Γιώργου, το αναρρωτήριο.*

Αυτή η γυμνή απαρίθμηση, σχεδόν μέσα από ένα τραύλισμα, αποτελεί το πρόπλασμα για μια ποίηση που δεν είναι εποποιία, και παίρνει τις αποστάσεις της από τα ποιητικά μέσα που μπορεί να χρησιμοποιήσει μια εποποιία. Η συντομία είναι συνέπεια αυτού ακριβώς του συλλογισμού, διότι λειτουργεί θέτοντας όρια, ή ακόμη βγάζοντας κάποια πράγματα έξω από την επίσημη σελίδα και τοποθετώντας τα είτε στο «περιθώριο», είτε στο τέλος, ως «υστερόγραφο».

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να προσθέσω ότι η στρατηγική της συντομίας, στην ιστορία της λογοτεχνίας, είναι συχνά συνδυασμένη με τη σάτιρα, ή το μαύρο χιούμορ. Η άλλη όψη της συντομίας είναι το ακαριαίο ανέκδοτο, αυτό που πηγάζει σαν αιχμηρή κριτική και σαν ακραία διαμαρτυρία, κάτι άλλωστε διαπιστωμένο στη λογοτεχνική θεωρία σχετικά με τις σύντομες μορφές. Και αυτό με κάνει να σκεφτώ ότι η επιλογή του αποσπασματικού δεν είναι άσχετη με μίαν άλλη ποιητική επινοήση του Μανόλη Αναγνωστάκη – αναφέρομαι στον κύκλο των γραπτών του Μανούσου Φάσση, που οπωσδήποτε είναι κάτι περισσότερο και κάτι πιο σοβαρό από ένα «παιγνίδι». Γιατί κι εκεί, αν παίζεται κάτι, είναι μια σπαρακτική αποψίλωση του λυρισμού, μια πράξη υπονόμησης του συμβατι-

κού ποιητικού οπλοστασίου.

Την αποσπασματικότητα του ΥΓ. την αισθάνομαι προπάντων σαν μια χειρονομία ύστατης αποτίναξης όποιου μυθολογικού πυρήνα, που θα μπορούσε να ωραΐσει, να αισθητικοποιήσει το τοπίο μιας τραγωδίας. Αυτό το τοπίο στην ποίηση του Αναγνωστάκη διαγράφεται μέσα από έναν καθημερινό, αφτιασίδωτο και σχεδόν αντι-ποιητικό λόγο, που είναι συνάμα εξομολόγηση, επίκληση ή κραυγή, και θέτει στο ακέραιο το πρόβλημα των «λέξεων», ή καλύτερα το ερώτημα: τι μπορεί να κάνει ο ποιητής με τις λέξεις;

Ψάχνοντας τις λέξεις άρχισε το ψέμα.

Έψαξε – τίποτα κάτω από τις λέξεις.

Οι ίδιες λέξεις που λέμε όλοι.

Το τελευταίο ποιητικό βιβλίο του Μανόλη Αναγνωστάκη, ένα βιβλίο που αμφισβητεί ριζικά τη δύναμη των λέξεων, μας οδηγεί στη σκέψη ότι ο ποιητής του κύκλου της *Συνέχειας* οργάνωσε τον ποιητικό του κόσμο σαν μια διατεταγμένη, συνεπή και αδιάλλακτη πορεία προς το ουσιώδες – το ουσιώδες πίσω από αυτά που «ζούμε», «λέμε» και κυρίως «γράφουμε», χρησιμοποιώντας τις «ίδιες λέξεις που λέμε όλοι». Έτσι συνέθεσε, με την τελευταία ποιητική χειρονομία του, και με την απόλυτη λιτότητα των εκφραστικών μέσων του, μια εικόνα της σύγχρονης ελληνικής εποποιίας, «κάπου ανάμεσα στο αξιοπρεπές μελό και στο φτηνό πάθος».

Σε πρώτο πλάνο
ο Γιάννης
Δουβίτσας.
Στο βάθος
διακρίνονται ο
Μανόλης
Αναγνωστάκης
και η γυναίκα του
Νόρα.

Ζήσαμε τα ιστορικά γεγονότα πλάι-πλάι...

του Μίκη Θεοδωράκη

Το κείμενο του Μίκη συνοδεύει το πρόγραμμα των συναυλιών της ΚΟΕΜ με τις «Μπαλάντες» των Μανόλη Αναγνωστάκη-Μίκη Θεοδωράκη.

Με τον Μανόλη Αναγνωστάκη έχουμε την ίδια ηλικία, ζήσαμε τα ιστορικά γεγονότα πλάι-πλάι περνώντας μέσα από τις ίδιες δοκιμασίες και πληρώνοντας το ίδιο ακριβώς τίμημα. Ήταν επόμενο να αντιμετωπίσουμε και την Τέχνη μας κάτω από το ίδιο πρίσμα. Κι αυτό φαίνεται μετά την πρώτη μας συνεργασία με το *Μιλώ* και τον *Χάρη*, όπου μουσική και ποίηση νομίζει κανείς ότι γράφτηκαν από τον ίδιο άνθρωπο.

Η φιλία μας ξεκινά πολύ πριν από την συνεργασία μας. Από την εποχή της ΕΠΟΝ. Αργότερα, στον Εμφύλιο, εγώ βρέθηκα στην Μακρόνησο και ο Μανόλης στη φυλακή, καταδικασμένος σε θάνατο. Ξαναβρεθήκαμε στην Θεσσαλονίκη, όπου ο Αναγνωστάκης στα 1961 διοργάνωσε την πρώτη εμφάνισή μου με συμφωνικά μου έργα που παρουσιάζονται ηχογραφημένα. Αμέσως μετά ακολούθηε μία από τις πρώτες λαϊκές μου συναυλίες.

Στο μεταξύ την εποχή που βρισκόμουν στο Παρίσι (1954-60) συνεργαστήκαμε στο περιοδικό που έβγαζε ο Αναγνωστάκης στην Θεσσαλονίκη, την *Κριτική*. Εξεί έγραφα μερικά από τα σπουδαιότερα, νομίζω, άρθρα μου, όπως

- Η Μουσική στην αρχαία ελληνική τραγωδία

- Μουσική σύνθεση και ιδέες

- Ελληνική μουσική - έτος (περιόδου) ΜΗΔΕΝ

- Σχέδιο προγράμματος για την αναδιοργάνωση της ελληνικής μουσικής (που το υπογράφουν εκτός από μένα και οι Αργύρης Κουνάδης, Γιάννης Ξενάκης,

Γιάννης Παπαϊωάννου, Δημήτρης Χωραφάς και Φοίβος Ανωγειανάκης).

Μελοποίησα για πρώτη φορά Αναγνωστάκη την εποχή που ήμουν εξόριστος στην Ζάτουνα, στα 1969. Είναι τα δυο ποιήματα, *Μιλώ* και *Χάρης*, που αποτελούν τον κύκλο *Αρκαδία VIII*. Στα 1973 ο Αναγνωστάκης αποφασίζει να γράψει ειδικά για μένα στίχους, τους οποίους τους μελοποίησα αμέσως και φρόντισα να συμπεριλάβω τα τραγούδια αυτά στις συναυλίες που έδινα τότε σ' όλο τον κόσμο.

Έτσι το *Δρόμοι παλιοί* παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στην πόλη του Μεξικού με ερμηνεύτρια την Αφροδίτη Μάνου. Το *Χαρά-χαρά* με τον Πέτρο Πανδή στο Εντμόντον του Καναδά, το *Όταν μίαν Άνοιξη* με την Μαρία Φαραντούρη στο Ελσίνκι και ούτω καθ' εξής. Εκεί, σε μια συναυλία στην Νέα Υόρκη άκουσε ο Σίντνεϊ Λιούμετ το *Δρόμοι παλιοί* και έσπευσε στα παρασκήνια να το ζητήσει για το έργο του «Σέρπικο».

Γυρνώντας στην Ελλάδα το μουσικό κλίμα είχε αλλάξει για μένα, γιατί ενώ εγώ είχα προχωρήσει προς νέες κατευθύνσεις, τεχνοτροπίες και μουσικές φόρμες, το μεγάλο ελληνικό κοινό που είχε οστερηθεί την μουσική μου για επτά χρόνια, διψούσε για τα απαγορευμένα τραγούδια της πρώτης περιόδου.

Για τον λόγο αυτόν καθυστέρησε η ηχογράφηση των τραγουδιών του Αναγνωστάκη, που τελικά έγινε στα 1975 με ερμηνευτές τον Πέτρο Πανδή και την Μαργαρίτα Ζορμπάλα. Ο τίτλος *Μπαλάντες* που επέλεξα γι' αυτά

τα τραγούδια, είχε να κάνει ίσως με το γεγονός ότι ήθελα να ξεφύγω από την προσπάθεια που γινόταν πλέον συστηματικά από διάφορους κύκλους –μουσικούς αλλά και πολιτικούς– να με χαρακτηρίσουν συνθέτη αποκλειστικά και μόνο πολιτικών τραγουδιών.

Γενικά η περίοδος εκείνη (1974 και μετά) ήταν επώδυνη για μένα και τα τραγούδια που κάθε μέρα όλο και περισσότερο απουσίαζαν από τα προγράμματα των σταθμών αλλά και των τραγουδιστών με έναν πρωτοφανή συντονισμό, λες και κάποιες αόρατες δυνάμεις πάσχιζαν να με παρουσιάσουν –ειδικά στις νεότερες γενιές– ως συνθέτη μονάχα δέκα-είκοσι τραγουδιών, αφού όλα τα υπόλοιπα τα είχαν εξαφανίσει...

Έτσι οι *Μπαλάντες* είχαν απ' τη γέννησή τους προδιαγεγραμμένη μοίρα, ακριβώς γιατί διέψευδαν τους ισχυρισμούς περί συνθέτη μονοσήμαντου, συνθέτη πολιτικών τραγουδιών.

Δεν παύουν όμως να είναι μια σημαντική στιγμή, γιατί ακριβώς μέσα σ' αυτό το έργο ενώνονται δυο καλλιτεχνικές φωνές, του Αναγνωστάκη με την δική μου, προσφέροντας, πιστεύω, τραγούδια με μια λεπτή ευαισθησία κάτω απ' την οποία κρύβεται ο πλούσιος συναισθηματικός κόσμος δύο ανθρώπων που ήπιαν ως την τελευταία σταγόνα τα μαρτύρια του λαού τους μαζί με τον λαό τους, γεγονός που δεν τους εμπόδισε να μιλήσουν λυρικά, τρυφερά και ερωτικά μ' έναν καινούργιο τρόπο για τα δεδομένα του ελληνικού τραγουδιού και που πλούτισε την τέχνη τους δι-

νοντάς της μια καινούργια διάσταση, ασφαλώς παράταιρη για το κλίμα των τελευταίων χρόνων. Ένα μουσικό κλίμα που ειδικά στον τομέα του τραγουδιού έχει φτάσει πια στο τελευταίο σκαλί της αποσύνθεσης...

Μιλώντας κι από μέρους του Αναγνωστάκη θέλω να ευχαριστήσω τον Σταύρο Ξαρχάκο και την ΚΟΕΜ, γιατί αποφάσισαν να παρουσιάσουν στο ελληνικό κοινό το έργο αυτό που τόσο πολύ το έχουμε μέσα στην καρδιά μας. Το ίδιο και την Μαρία Φαραντούρη και τον Πέτρο Πανδή, που ξέρω ότι το αγαπούν και το γνωρίζουν καλά, αφού το έχουν ερμηνεύσει και στις 1000 συναυλίες που δώσαμε μαζί τότε που αλωνίζαμε τις γειτονιές του κόσμου, μιας και μας ήταν απαγορευμένο όχι μόνο να τραγουδάμε αλλά και να ζούμε στην Ελλάδα.

Δυστυχώς γι' αυτούς τους δύο πιστούς συνεργάτες μου, για τον Μανόλη και για μένα, θα έπρεπε να περιμένουμε τριάντα χρόνια και κάτι για να ξανακούσουμε να παίζονται οι *Μπαλάντες* σε συναυλία. Θυμάμαι ότι μαζί με τα ποιήματα που μου έστειλε στα 1973 στο Παρίσι ο Αναγνωστάκης, είχε κι ένα γραμμα –προφητικό θα 'λεγα– για τις απογοητεύσεις που με περίμεναν στον γυρισμό μου στην πατρίδα.

Κι ίσως κανείς δεν σε προσμένει να γυρίσεις...

Μα εγώ νοιώθω τους χτύπους της καρδιάς σου

*κι ένα άνθος φυτρωμένο στην ώριμη
πικραμένη σου μνήμη...*

Δίπλα στους στίχους αυτούς μου σημειώνει:

«Σε απορούν». Εγώ όμως πώς να τον πιστέψω τότε, τυλιγμένος καθώς ήμουν μέσα σε τόσες αυταπάτες;

Όμως πέρα από την προσωπική μας σχέση και αδελφική φιλία, με τον Μανόλη μας συνδέει η μεγάλη πληγή της ελληνικής Αριστεράς, όπως την βιώνει η ευαισθησία και ο νους του καλλιτέχνη. Γι' αυτό και μας παρεξήγησαν. Όμως το να μιλάς για τις πληγές σου δεν είναι αδυναμία αλλά δύναμη. Φτάνει να έχεις την πεποίθηση ότι εμείς πληγωθήκαμε γιατί τολμήσαμε. Ματώσαμε γιατί παλέψαμε. Και ότι τελικά από το αίμα που έτρεξε, ποτίστηκαν οι ρίζες και ό,τι καλό υπάρχει τώρα, οφείλεται σ' αυτό το

αίμα – ανεξάρτητα αν εμάς μας πονάει γιατί όχι μόνο ματώσαμε αλλά μας έθαψαν ζωντανούς.

Αυτό όμως δεν εμποδίζει τη φωνή μας και το τραγούδι μας να ζει έστω και κάτω απ' αυτές τις συνθήκες.

Το *Δρόμοι παλιοί* με τα φτερά του *Serpico* ταξιδεύει σε όλους τους ουρανούς αγγίζοντας όλους τους ανθρώπους, όπου γης. Αυτή είναι η δύναμη της τέχνης που αυτομάτως αντιστρέφει το ίδιο το νόημα των στίχων

*Και προχωρούσα μέσα
στη νύχτα*

χωρίς να γνωρίζω κανέ-
να

κι ούτε κανέναν με γνώριζε...

Στο *Ναυάγιο* η προφητική δύναμη του ποιητή ανάμικτη με αυτοσαρκασμό φανερώνει στις μελλοντικές γενιές μια πτυχή άγνωστη του αγώνα των εξόριστων, των φυλακισμένων και των μελλοθανάτων που μετά το τέλος του Εμφυλίου όχι μόνο δεν έσκυβαν το κεφάλι αλλά εξακολούθησαν να υπερασπίζονται το μέλλον, έστω και αν γνώριζαν πως *τα παιδιά μας δε θα μοιάζουν σε μας...*

Γνωρίζαμε ότι

το πλοίο βουλιάζει τώρα μακριά

Πού πήγαν οι άλλες βάρκες, ποιοι γλυτώσαν;

*Εμείς θα βρούμε κάποτε μια ξέρα
ένα νησί ερημικό...*

Πώς να μη θυμηθώ εδώ τον τελευταίο κύκλο τραγουδιών μου που τους έδωσα τον τίτλο *Ερημιά...* Ήξερα από τότε, μέσα στην Ήττα, ότι είμαι καταδικασμένος να ζήσω σε «έρημο νησί». Ανεξάρτητα από όσα έκτοτε έγραψα και έκανα, δεν είχα ποτέ αυταπάτες. Γνώριζα ότι ο Αναγνωστάκης με τη σοφία του ποιητή είχε προβλέψει σωστά και τελεσίδικα τη Μοίρα μας: Νικήθηκες; Θα πληρώσεις...

Όπως γνώριζα πως

οι μελλούμενοι ποιητές δε ζούνε πια...

Όμως ας τελειώσω με την ανάπληρη αι-

Μανόλης Αναγνωστάκης
και Μίκης Θεοδωράκης.

σιοδοξία του ποιητή, που φυσικά δεν την συμμερίστηκα ποτέ αποδεικνύοντας έτσι ότι η ψυχή μου είναι λίγο πιο μαύρη από τη δική του.

*Τα θλιβερά τραγούδια τους γενήκανε πουλιά
σε κάποιον άλλον ουρανό που λάμπει ξένος ήλιος.
Γενήκαν άγριοι ποταμοί που τρέχουνε στη θάλασσα.
Και τα νερά τους δεν μπορείς να ξεχωρίσεις.
Στα θλιβερά τραγούδια τους φύτεψε ένας λωτός.
Να γεννηθούμε στο χυμό του εμείς πιο νέοι.*

Όμως ας ησυχάσουμε:
*Όλα έχουν κωδικοποιηθεί
ταξινομηθεί
αποδελτιωθεί...*

Όλα, εκτός από την Τέχνη! Ευτυχώς!

Αθήνα, 24.5.2005

Οι εικόνες καρφώθηκαν στο έτος 1983 σαν πρόκες να καρφώνονται...

του Λάκη Παπαστάθη

Το κείμενο του Λάκη Παπαστάθη διαβάστηκε στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Χανίων στην ημερίδα που οργάνωσε προς τιμήν του Μανόλη Αναγνωστάκη η Νομαρχία Χανίων στις 11 Μαρτίου 2005. Ακολούθησε η προβολή του ντοκιμαντέρ του «Παρασκηνίου» για τον ποιητή.

Ο Μανόλης Αναγνωστάκης κλείνει αυτές τις μέρες τα ογδόντα του χρόνια. Σε λίγη ώρα όμως θα έλθει εδώ μαζί μας! Και θα τον δούμε στα πενήνταοχτώ του χρόνια, πραγματικό, ολοζώντανο λες και δεν πέρασε ούτε μια μέρα από τότε.

Ηταν Γενάρης του '83. Σούρουπο. Γύριζε από το ιατρείο του, έβγαζε την καμπαρντίνα του και καθόταν στο σαλόνι του σπιτιού του απέναντι στο φακό. Το φιλμ κατέγραψε σ' αυτές τις δύο μέρες τον ποιητή και ο χρόνος σταμάτησε. Κάθε προβολή τώρα, αλλά και στο μέλλον, θα μοιάζει με θαύμα. Θα προβάλεται η εικόνα του και θα ακούγεται ο λόγος του όταν ήταν σ' αυτή την ηλικία. Γιατί το σινεμά είναι αφήγηση σε πρώτο πρόσωπο οριστικής ενεστώτος. Ακόμα κι όταν αναφέρεται στο παρελθόν ή στο μέλλον, το κάνει να είναι «τώρα», αυτή τη στιγμή που το βλέπουμε. Δεν υπάρχει αόριστος χρόνος, δεν υπάρχει μέλλοντας. Αυτή η σχεδόν μοναδική του εμφάνιση θα είναι πολύτιμη φυσικά, κυρίως όμως για τους ανθρώπους που δεν τον γνώρισαν. Γιατί οι φίλοι του τον θυμούνται χρόνια τώρα. Θεσσαλονικείς και Αθηναίοι.

Ο Μανόλης μου έκανε την τιμή να είμαι κι εγώ ένας από τους φίλους του. Οι εικόνες που έχω

μέσα μου από την παρουσία του προεκτείνουν την ταινία που θα δείτε, γιατί είναι καθημερινές εικόνες του ποιητή, μιας εικοσιπενταετίας. Τον έχω ζήσει στο ιατρείο του με τα μεγάλα ακτινογραφικά μηχανήματα και τις ακτινογραφίες που εμφάνιζε ο ίδιος, τον θυμάμαι να οδηγεί το αρχαίο αυτοκίνητό του, με τις ταχύτητες στο τιμόνι, κάνοντας τη διαδρομή Πεύκη-Μαρούσι. Κάθε Σάββατο τον έβλεπα, με το μπερέ και την καμπαρντίνα, να κατεβαίνει στη «Νεφέλη» για να ολοκληρώσει τη σειρά της πεζογραφικής παράδοσης. Ο αείμνηστος Γιάννης Δουβίτσας έφεγγε ολόκληρος, υπερήφανος για τη συνεργασία. Δεκάδες φορές τον είδα και τον άκουσα στις πολιτικές συγκεντρώσεις του Συνασπισμού, και σε μουσικές εκδηλώσεις προς τιμήν του, με τον Θεοδωράκη να τραγουδάει μελοποιημένους στίχους του.

Όταν κάποιοι από την παρέα αρρώσταινε, ο γιατρός Αναγνωστάκης ήταν στο προσκεφάλι του, κυρίως στις κρίσιμες και δύσκολες ώρες, τότε που χρειάζονταν οι σωστές επιλογές, οι αποφασιστικές κινήσεις, το κουράγιο. Δεν τον έβλεπες ποτέ όταν η αρρώστια έπαιρνε τον καλό και σίγουρο δρόμο της ανάρρωσης κι έρχονταν στον ασθενή τα φοντάν, τα λουλούδια και τα σοκολατάκια.

Δεν έζησα την παρέα της Θεσσαλονίκης. Έχω δει φωτογραφίες πολύ συγκινητικές στο σπίτι των Αναγνωστάκηδων και θυμάμαι τον Ιωάννου που έλεγε

πως το σπίτι του Μανόλη και της Νόρας στη Χούντα ήταν η Μέκα των πληροφοριών! Έχω ζήσει όμως τα τραπεζώματα εδώ στην Αθήνα και θυμάμαι έναν-έναν τους συνδαιτημόνες. Ο Αλέξανδρος Αργυρίου, ο Νάσος Βαγενάς, ο Γιάννης Κοντός, ο Γιώργος Αποστολίδης, ο Γιάννης Δουβίτσας, ο καρδιολόγος Μανόλης Ρουσάκης, ο Μίλτος Πολυβίου, ο Χάρης Καμπουρίδης, ο Πάνος Μουλάς, ο Βασίλης Σπεράντζας, ο Μάνος Ελευθερίου, ο Αναστάσιος Βιστωνίτης, ο Γιάννης Δάλλας και η γυναίκα του Λίτσα, ο Δημήτρης Σκουλίδης και η Μερόπη, ο Δημήτρης Δασκαλόπουλος και η Μαρία Στασινοπούλου, ο Γιώργος Ζεβελάκης και η Τούλα Κόντου, ο Γιάννης και η Ελένη Πιπίνη, ο Σπύρος Τσακνιάς και η Αμαλία, ο Χρήστος Παπουτσάκης και η Άντεια Φραντζή, ο Γιώργος Χειμωνάς και η Λούλα, ο Γιάννης και η Ζιζέλ Κιουρτσάκη, η Φούλα Χατζιδάκη, η Ελένη Βακαλό, η Φραγκίσκη Αμπατζοπούλου, η Μάρω Δούκα, η Τζένη Μαστοράκη, η Υβόννη Μαλτέζου, η Αθηνά Σχινά, η Σοφία Ζαχαριάδη. Η Νόρα έκανε διάφορες συνθέσεις με οχτώ ή και δέκα άτομα κάθε φορά. Μαγείρευε υπέροχα και τρώγαμε στη γωνία του σαλονιού ή στη μεγάλη βεράντα με τις πολλές γλάστρες της. Όση ευγνωμοσύνη νιώθω για την ποίηση του Μανόλη, άλλη τόσο αισθάνομαι γι' αυτές τις συναντήσεις που κατά κάποιο τρόπο ήταν κι ένα άτυπο προφορικό πανεπιστήμιο. Ο Μανόλης και η

Νόρα ζούσαν την πνευματική ζωή έντονα, και οι συζητήσεις κάθε φορά ήταν για μένα πολύτιμο μάθημα. Ο Μανόλης πάντα μιλούσε λίγο, αλλά όσο περισσότερο τον γνώριζες τόσο λιγότερο χρειαζόταν να μιλήσει. Καταλάβαινες με τις λίγες κουβέντες, τις σιωπές, τα εξωλεκτικά στοιχεία, δηλαδή τη σοβαρότητα του βλέμματος, τον τόνο της φωνής, το ρυθμό, την ένταση. Και στην ταινία που θα δείτε είναι φανερό πως το νόημα των λεγομένων του υποστηρίζεται πάντα από εξωλεκτικά στοιχεία της έκφρασής του. Δηλαδή ευγένεια και συγκίνηση στο βλέμμα, επισημότητα, χιούμορ αλλά και ανστηρή εκφορά του λόγου για θέματα που τον έκαναν να θυμώνει.

Στο Μανόλη και τη Νόρα με πήγε ο αδελφικός μου φίλος Γιώργος Ζεβελάκης, στις αρχές της δεκαετίας του '80. Ήθελα να δω από κοντά την περίφημη συλλογή του με τα φιλολογικά περιοδικά. Όταν φτάσαμε, για πολλή ώρα χαζεύαμε τα περιοδικά του. Ήταν βιβλιοδετημένα με απέριπτο δέσιμο και τα είχε ταξινομήσει χρονολογικά σε απλές, ξύλινες βιβλιοθήκες. Αναρωτήθηκα πώς τα μάζεψε μόνος του στη Θεσσαλονίκη. Τι πάθος χρειαζόταν άραγε, και μάλιστα χωρίς να μοιράζεται τη χαρά της συλλογής με άλλους;

Ο Μανόλης μου έκανε συνεχώς τεστ με ερωτήσεις για να μάθει τι γνώριζα από τα περιοδικά και πόσο πλήρης ήταν η συλλογή μου. Με δοκίμαζε! «Έχεις το όγδοο τεύχος από την *Ηγησώ*;», ή «Πόσα τεύχη έχει η *Ποιητική Τέχνη*;», «Τα *Παναθηναία* τα έχεις όλα;», «Πού τελειώνει ο τελευταίος τόμος της *Εστίας*;» Φαίνεται πως τον έπεισα, γιατί ξαναπήγα, ανταλλάξαμε περιοδικά, συμπλήρωσε ο ένας τον άλλον.

Πάντα στο μυαλό μου όμως ήταν ένα «Παρασκήνιο» για το

Μανόλη. Χρειάστηκαν τρία χρόνια για να τον πείσω. Πριν το γύρισμα ήταν κατηγορηματικός: «Μόνον θα σου μιλήσω. Δεν θα κάνω τίποτα άλλο. Δεν θα πάμε στη Θεσσαλονίκη να σου δείξω το σπίτι που γεννήθηκα, ούτε στο ιατρείο, ούτε στο βιβλιοπωλείο που κάποτε είχαμε, ούτε στις φυλακές, ούτε στα καφενεία που σύχναζα. Θα σου δείξω μόνο μερικές φωτογραφίες. Επίσης δεν θα αναπαράστησω τίποτα. Δεν θα περπατάω πηγαίνοντας από δω κι από εκεί κάνοντας τάχα πως δεν βλέπω τη μηχανή. Και το πιο σημαντικό: Δεν θα σου απαγγείλω ποιήσή μου».

Το γύρισμα κράτησε δυο μέρες. Γινόταν βράδυ, όταν γύριζε από το ιατρείο. Το επιμελήθηκε φιλολογικά ο Γιώργος Ζεβελάκης. Όταν στήσαμε τη μηχανή απέναντί του ένιωσα τεράστια φυσικά την ευθύνη αλλά και την αγωνία για την αναζήτηση της φιλικής γραφής. Πώς κινηματογραφείται δηλαδή ο λόγος του ποιητή; Έχουν περάσει από τότε πολλά χρόνια. Έχω κινηματογραφήσει πολλούς ποιητές, χωρίς μέχρι σήμερα να έχω βρει με σιγουριά τον τρόπο. Γιατί δεν υπάρχει μέθοδος. Κάθε φορά απαιτείται καινούργια ακρίβεια στο βλέμμα του σκηνοθέτη, καινούργιες σχέσεις του ποιητικού λόγου με την καθημερινή ομιλία

του ποιητή. Δεν υπάρχουν δηλαδή –ευτυχώς– τυφλοσύρτες. Ίσως το πολυτιμότερο να είναι η βαθιά γνώση του ποιητικού του έργου, που σίγουρα κρατάει κάτι από τον ήχο και τις σιωπές της καθημερινής του ομιλίας.

Το πρώτο που αποφασίσαμε –στην ταινία που θα δείτε– ήταν πως δεν θα χρησιμοποιήσουμε πολλά φώτα. Θέλαμε μια κινηματογράφηση ρεαλιστική, χωρίς καμιά ωραιοποίηση. Σεβαστήκαμε ακόμα και τις φωτιστικές πηγές του δωματίου του. Ο χώρος δεν ήταν απλώς «φόντο», γιατί ήξερα τον στίχο του Μανόλη: «σε ποιο δωμάτιο κατοικεί ο αληθινός ποιητής;». Φυσικά η λήψη έγινε χωρίς μακιγιάζ, χωρίς καμιά διευθέτηση των επίπλων, χωρίς να αλλάξει τίποτα από τα καθημερινά του ρούχα.

Κάθισε στη συνηθισμένη του θέση. Όταν άρχισε να μας μιλάει, παρατήρησα πως υπήρχαν στο λόγο του μεγάλες παύσεις. Σαν ο Μανόλης να έψαχνε να βρει με ακρίβεια τη λέξη και τη φράση που θα ακολουθούσε, ή ακόμα το συναισθηματικό κλίμα, τον τόνο της ομιλίας. Τότε φαινόταν σα να ξεχνάει εντελώς τη μηχανή και το συνεργείο. Στις σιωπές του εγώ «άκουγα» την ποίησή του, που κυριολεκτικά την είχα μάθει απ' έξω. Υποτονθόρυζα χωρίς να ακούγομαι –πολλές φορές σαν παιχνίδι, άλ-

Ο Γιώργος Ζεβελάκης, η Νόρα και ο Μανόλης Αναγνωστάκης στο εργαστήρι της Cinetic, το 1983.

λες με συναισθηματική φόρτιση- στίχους του που με κάποιο τρόπο σχετίζονταν με τα λεγόμενά του. Αργότερα, στο μοντάζ, προσπάθησα να αναπαραστήσω αυτή τη λειτουργία του γυρίσματος. Ηχογράφησα τους στίχους-σχόλια και γέμισα τις σιωπές της καθημερινής ομιλίας του ποιητή. Οι στίχοι αυτοί ήταν σα στιγμιαίες φωτοβολίδες που συμπύκνωναν τα νοήματα και το κλίμα της συνέντευξης.

Λίγο πριν γυρίσουμε την εκπομπή είχε κυκλοφορήσει από χέρι σε χέρι το ΥΓ. του Μανόλη σε μια μικρή έκδοση εκτός εμπορίου και σε εκατό αντίτυπα. Ελάχιστα λεξείς σκορπισμένες σε μεγάλα κενά, στη θάλασσα της άγραφης σελίδας. Σαν οι υπόλοιπες λεξείς από ένα άγνωστο ποίημα να έχουν σβηστεί, να τις ρούφηξε το κενό, η λευκότης του χαρτιού. Όμως διαβάζοντας τις λεξείς και τις μικρές φράσεις ένωθες πως το ποιητικό αίσθημα ήταν πλήρες. Κι όταν έριχνες το βλέμμα σου στο κενό που προϋπήρχε και ακολουθούσε, αισθανόσουν πως αυτό το κενό δεν ήταν το άδειο τίποτα, αλλά καθόριζε δραστικά το ποιητικό αποτέλεσμα. Σαν να κολυμπούσαν οι λεξείς μέσα σ' αυτό. Σχεδόν αμέσως διαισθανόσουν πως η λευκότης του άδειου μετατρέπεται σε σιωπή, σε απουσία ήχου. Από αυτή την αίσθηση ενός φανατικού αναγνώστη του ΥΓ. ίσως να ξεκίνησε το εύρημα της σιωπής και της ποίησης στην ταινία που θα δείτε.

Ευτυχώς η εκπομπή είναι σε φιλμ 16mm και έτσι θα διασωθεί, δεν θα σβήσει με τα χρόνια. Από τότε είχαμε την αίσθηση πως μάλλον θα ήταν και η μοναδική παρουσία του Μανόλη στην τηλεόραση. Εκτός από δυο μικρές εμφανίσεις στο «Παρασκήνιο», για το Σινόπουλο και το Καφενείο της Δεξαμενής, δεν ξαναεμφανίστηκε μέχρι σήμερα. Ας ελπίσουμε πως θα είναι

καλά στην υγεία του, για να ξανακάνουμε μία ακόμα ταινία τώρα, τον εικοστό πρώτο αιώνα.

Πριν την προβολή, δείξαμε το φιλμ μαζί με το Γιώργο Ζεβελάκη στη μουβιόλα. Ήρθε ο Μανόλης με τη Νόρα στη CINETIC. Ήταν ένα αξέχαστο βράδυ. Έχουν διασωθεί και μερικές φωτογραφίες. Η προβολή της εκπομπής σε μια εποχή που υπήρχε μόνο η κρατική τηλεόραση αποτέλεσε, όπως ήταν φυσικό, γεγονός. Γράφτηκαν δεκάδες κριτικά σημειώματα στις εφημερίδες και τα περιοδικά.

«Το φιλμ είχε περισσότερο τον χαρακτήρα μιας τηλεοπτικής γνωριμίας με τον ποιητή, που να μπορεί να σταθεί ως ενημερωτικό και σαφές για το ευρύτερο κοινό και παράλληλα είχε ενδιαφέρον για τους “μυημένους”! Το όλο “στήσιμο” ήταν ευθύ, άμεσο και βασιζόταν σε δύο στοιχεία: Στον λόγο του ποιητή, αδιάσπαστο από την αρχή μέχρι το τέλος, και στις ξαφνικές παρεμβολές ποιητικών φράσεων του σχετικών κάθε φορά με το εκάστοτε θέμα που ανέλυε από μια φωνή “οφ”, οι οποίες φράσεις, όμως, με τον τρόπο που εισέβαλλαν στο λόγο του Μ. Αναγνωστάκη χωρίς να διακόπτουν τη ροή του, απόλυτα ρυθμισμένες για να καλύπτουν μόνο τις φυσιολογικές του παύσεις, δημιουργούσαν μια δυνατή εντύπωση σαν να έβγαζαν στην επιφάνεια τις πιο κρυφές του σκέψεις, μετατοπίζοντας τον από την τυπική του στάση μπροστά στο φακό, αποκαλύπτοντας τον μυστικό παλμό, την πιο βαθιά εσωτερική ευαισθησία του ανθρώπου».¹

«Είναι μερικές στιγμές –λίγες– που η τηλεόρασή μας αποκτάει μια ξεχωριστή σημασία. Όταν δίνει το λόγο σε ανθρώπους όπως ο ποιητής Μανόλης Αναγνωστάκης, που εμφανίστηκε στο προχθεσινό “Παρασκήνιο”. Κι όταν έχουμε την ευκαιρία να ακούσουμε μερικά λόγια, απαλ-

λαγμένα από κάθε σκοπιμότητα, που αποτελούν το καταστάλαγμα μιας ζωής γεμάτης έντονες εμπειρίες και υψηλή ποιητική έκφραση. Απλός, άμεσος, μιλώντας χωρίς επιτήδευση και φιλολογικά στολίδια, ο Μ. Αναγνωστάκης, αφού έδωσε στην αρχή μια σύντομη αλλά μεστή εικόνα της πολυτάραχης εποχής των νεανικών του χρόνων, πέρασε στους λόγους που τον έκαναν, ως ποιητή, να σωπάσει, και μετά στο επόμενο προσφιλές του θέμα, την πολιτική, όπου αναφέρθηκε στις πνευματικές και πολιτικές παρωπίδες του καιρού μας. Επισήμανε την ευθύνη των διαφόρων καθοδηγητών, κάθε παρατάξεως, την ανάγκη να αποκαλυφθεί, κάποτε, γυμνή και χωρίς ιδεολογικά φορέματα, η ιστορική αλήθεια».²

Το ότι με τον τρόπο της η ταινία έβαζε στις σιωπές του καθημερινού του λόγου την ποίηση, εντοπίστηκε και σχολιάστηκε από όλες τις κριτικές.

«Στην πρόσφατη εκπομπή για τον Μανόλη Αναγνωστάκη, παρακολούθησαμε ένα σημαντικό μονόλογο. Ο σκηνοθέτης φρόντισε να παρεμβαίνει με τους ίδιους τους στίχους του ποιητή στις ανάσες του λόγου του. Πεζός και ποιητικός λόγος δέθηκαν αρμονικά και η τηλεοπτική εικόνα τοποθέτησε και δεν αγνόησε τον ήχο».³

«Σημαντικό εύρημα της εκπομπής ήταν οι ποιητικές σφήνες που έμπαιναν ανάμεσα στις διαφορές “παύσεις” της ομιλίας του ποιητή. Είχε κανείς την εντύπωση ότι οι σφήνες αυτές –από διάφορα ποιητικά του έργα– αποτελούσαν τις ενδόμυχες σκέψεις που έκανε τη στιγμή της συνέντευξης. Και έδιναν μια σπάνια πληρότητα στο όλο κινηματογραφικό πορτραίτο».⁴

Κάποιοι από τους τίτλους των κριτικών σημειωμάτων ήταν πολύ γνωστοί στίχοι του Μανόλη.

«Μιλώ

1. Γιώργος Νοταράς. «Επίκαιρα» (ποίηση και κοροϊδία) Απρίλιος 1983.
2. Ανυπόγραφο, *Καθημερινή*, 30.04.83.
3. Ανυπόγραφο, *Μεσημβρινή*, 03.05.83.
4. Ανυπόγραφο, *Καθημερινή*, 30.04.83.

Μίλησε ο Μανόλης Αναγνωστάκης στην πολύ καλοστημένη παραγωγή του "Παρασκήνιου". Με ευθύτητα, ευστοχία και αμεσότητα. Έδωσε τον τόνο μιας σωστής επικοινωνίας μέσα από τα κανάλια της ταλαιπωρημένης τηλεόρασης, και οι φράσεις από το "Υστερόγραφο" του έφεφταν σαν τις σταγόνες της βροχής μέσα σε παύσεις καίριες». ⁵

Υπήρξε και μια αρνητική κριτική που ούτε λίγο ούτε πολύ κατηγορούσε τον Μανόλη για ακατάσχετη φλυαρία!

«Ο Μανόλης Αναγνωστάκης, χωρίς να του φταίει κανένας, αυτοκαταστράφηκε. Επιδιδόμενος σε μια φλυαρία ανεπίτρεπτη και κόντρα εντελώς στο στίχο του "σαν πρόκες να καρφώνονται οι λέξεις να μην τις παίρνει ο άνεμος", βγήκαν στον αέρα κάτι μπερδεμένες σχοινοτενείς απόψεις περί τηλεοράσεως, ηθοποιών και σκηνοθέτη, που κατέληξαν στην πρόταση να γίνονται πορτραίτα αντιπαθητικών ανθρώπων, όπως του Μεταξά. Ιδέα βέβαια σωστή, αλλά που δυστυχώς για τον ομιλητή δεν είναι δυνατόν να καλύψει τις τεράστιες αδυναμίες των καναλιών μας ούτε φυσικά να καλύψει τη μπερδεμένη πολυλογία του ίδιου, που τελικά λειτούργησε σαν μπουμέρανγκ εναντίον του συμπαθούς ποιητή». ⁶

Εκείνο όμως που θα ήθελα να ξαναδώ είναι το ημερολόγιο που κράτησε ο Μανόλης κατά τη διάρκεια της προβολής αλλά και τις επόμενες μέρες. Κατέγραφε τα τηλεφωνήματα που δέχτηκε με απόλυτη ακρίβεια. Μας διάβασε κάποτε μερικά αποσπάσματα. Θυμάμαι τον ενθουσιασμό του Παπαδίσσα, του Σαχτούρη, του Ζάννα. Για την ιστορία αναφέρω την ημερομηνία προβολής, που ήταν η 28/4/1983, και την ακροαματικότητα, που έφτασε 8% σε μια εποχή που υπήρχαν μόνο κρατικά κανάλια.

Η εκπομπή για τον Μανόλη γυ-

ρίστηκε ένα χρόνο μετά την προβολή του *Καιρού των Ελλήνων*, της πρώτης μου μεγάλου μήκους ταινίας. Ήταν τα χρόνια της δημιουργικής προσπάθειας του νέου ελληνικού κινηματογράφου, που αντιμετώπιζε μια ταινία σαν ένα φιλικό κείμενο με τη δική του γραμματική και συντακτικό. Όλοι σχεδόν οι κινηματογραφιστές νιώθαμε πως ανήκαμε στην παράδοση του ευρωπαϊκού κινηματογράφου και μετείχαμε στον κοινό προβληματισμό για θέματα που σχετίζονται με την ηθική στάση του σκηνοθέτη απέναντι στη σύγχρονη του πραγματικότητα, τον κόσμο και την ιστορία. Στην Γκονταρική και μετα-Γκονταρική εποχή των μεγάλων μορφικών και γλωσσικών αναζητήσεων κύριο θέμα ήταν οι τρόποι της αναπαράστασης. Αυτό που βλέπαμε στην οθόνη δεν ήταν η πραγματικότητα αλλά το αποτέλεσμα μιας αναπαραστατικής διαδικασίας που είχε τους δικούς της κανόνες. Αυτό οδήγησε στο παίξιμο των ηθοποιών με κάποιο στιλιζάρισμα, σε πλανοθεσία και διαδοχή πλάνων που δείχνουν τις ραφές τους, και συχνά –όπως παλιά στις ταινίες του Τζίγκα Βερτόφ– στην εισαγωγή του κινηματογραφικού συνεργείου μέσα στην εικόνα. Πολλές φορές εκείνη την εποχή, μιλώντας για τους τρόπους αναπαράστασης, ξανακοιτούσαμε την περίφημη ζωγραφιά *Los maninas* του Βελάσκεθ. Στο αριστούργημα αυτό αναπαρίσταται μέσα στο κάδρο ο ίδιος ο Βελάσκεθ όρθιος με την παλέτα στο χέρι. Είναι απέναντι από το τελάρο αλλά δεν βλέπουμε τι ζωγραφίζει. Φαίνεται και ένα κομμάτι από το πίσω μέρος του μουςαμά. Μ' αυτό τον τρόπο ο ζωγράφος βάζει τον θεατή μέσα στο ατελιέ του, αλλά αν το καλοσκεφτούμε καταλαβαίνουμε πως αυτό που βλέπουμε είναι είδωλο μέσα στον καθρέφτη και ο πραγματικός ζωγράφος που ζωγραφίζει είναι σωματικά εκτός

κάδρου, δεν τον βλέπουμε.

Έτσι και σ' αυτή την ταινία που θα δείτε, η πραγματική μηχανή που κάνει τη λήψη δε φαίνεται, είναι έξω από το κάδρο, και δείχνει συχνά μια άλλη μηχανή λήψεως που δεν κινηματογραφεί όμως, κάνει πως τραβάει εικόνες ενώ στην πραγματικότητα είναι το φάντασμα της πραγματικής, η αναπαράστασή της. Το ότι φαίνεται στην εικόνα το κινηματογραφικό συνεργείο δημιουργεί στο θεατή την εντύπωση πως αυτό που βλέπει είναι μια κατασκευή κι όχι η ίδια η πραγματικότητα.

Η ταινία, παρά το ότι είναι μια τηλεοπτική εκπομπή, ταυτοχρόνως αποτελεί και ένα δείγμα του νέου ελληνικού κινηματογράφου που εκφράζει τους προβληματισμούς εκείνης της εποχής.

Τελειώνοντας, θέλω να αναφέρω κάτι που έγινε την τελευταία μέρα του γυρίσματος. Παρακάλεσα τον ποιητή να διαβάσει στο φακό ένα ποίημά του. Του υποσχέθηκα πως δεν θα το εντάξω στην εκπομπή –σεβόμενος την επιθυμία του– αλλά πως θα υπήρχε αυτή η εικόνα στο αρχείο μου για το μέλλον, την ιστορία. Δέχτηκε κάπως δύσκολα. Διάβασε υπέροχα από την πρώτη έκδοση ένα ποίημα που μου αρέσει πολύ. Είναι από τη *Συνέχεια*. Θα προσπαθήσω να το διαβάσω με τον τρόπο του Μανόλη, γιατί και ο τρόπος κάτι σημαντικό προσθέτει στο ποίημα.

5. Ανυπόγραφο, *Αυγή*, 03.05.83.

6. Μαρία Παπαδοπούλου, «Φωτοσκιάσεις στην εβδομάδα των ποιητών», *Τα Νέα*, 03.05.83.

Κάθε πρωί
Καταργούμε τα όνειρα
Χτίζουμε με περίσκεψη τα λόγια
Τα ρούχα μας είναι μια φωλιά από σίδερο
Κάθε πρωί
Χαιρετάμε τους χτεσινούς φίλους
Οι νύχτες μεγαλώνουν σαν αρμόνικες
— Ήχοι, καημοί, πεθαμένα φιλιά.
(Ασήμαντες
Απαριθμήσεις
—Τίποτα, λέξεις μόνο για τους άλλους.
Μα πού τελειώνει η μοναξιά;)

Εκείνες τις μέρες: Αναζητήσεις τον καιρό της απελευθέρωσης

της Αγγέλας Καστρινάκη

Τη συγγραφική του θητεία στο περιοδικό της αριστεράς, τα *Ελεύθερα Γράμματα*, ο Αναγνώστάρχης την ξεκίνησε με ένα πεζό κείμενο. Αρχές Αυγούστου 1945, και το περιοδικό κυκλοφορούσε μόλις από τον περασμένο Μάιο. Ο εικοσάχρονος Μανόλης, έχοντας κιόλας στα σκαριά την ποιητική του συλλογή *Εποχές*, που θα τυπωθεί τον Οκτώβριο, κάνει τώρα μια δοκιμή και

στον πεζό λόγο.

Το αφήγημα έχει αναδημοσιευτεί και σχολιαστεί από την Άντεια Φραντζή, μαζί με τα υπόλοιπα πρώιμα και αθησαύριστα κείμενα του ποιητή¹. Εδώ θα προσθέσουμε κάποια σχόλια, αναδημοσιεύοντας υποχρεωτικά το κείμενο (με εκσυγχρονισμένη την ορθογραφία και προσθήκη στίξης, όπου το θεωρώ απαραίτητο)².

ΕΚΕΙΝΕΣ ΤΙΣ ΜΕΡΕΣ

Κατά το σούρουπο, τις πιο πολλές φορές, συναντιόμασταν σε μια γωνιά του πάρκου. Ήταν μια αποτραβηγμένη γωνιά στα πιο απόμερα δρομάκια, ανάμεσα σε δέντρα πυκνά, πλάι σ' ένα περύτερο ερειπωμένο. Δεν ξέρω τι μπορούσε να θυμίζει ένα ερειπωμένο περύτερο με τα γύρω πυκνά δέντρα, εμείς το λέγαμε «στους τροπικούς» και κειπηγαίναμε τα σούρπα και πλαγιάζαμε πάνω στο ξεστό χορτάρι.

Πλήθος πολύ τριγυρνούσε άσκοπα κείνες τις ώρες, τα μικρά τρέχανε, παίζανε ή κλαίγανε γοερά χωρίς λόγο στη μέση του δρόμου, οι μανάδες μασουλούσανε σπόρια και φλυαρούσανε για την ακρίβεια της ζωής και για τα παιδιά τους που μπερμπαντέψανε τώρα με τον πόλεμο, και γυρνούσανε όλη μέρα στα σοκάκια. Τα κορίτσια σκύβανε και μαζεύανε τρυφερά τα λουλούδια, τα μυρίζανε και τα καρφισώνανε στο στήθος τους, ύστερα τα βαριούνταν και τα πετούσανε αδιάφορα, όπου τύχει, δίπλα σε παλιόχαρτα και σε σά-

πια αυγά. Αυστηρές πινακίδες, λείψανα μιας παλιάς εποχής, αμύνονταν ακόμα ψυχρές κι επιβλητικές: «Αγαπάτε τα άνθη και τα φυτά». «Μη βαδίζετε επί της χλόης». «Απαγορεύεται το πτύειν»!

Το καλοκαίρι βάραινε εξαντλητικό, ένα καλοκαίρι ταλαιπωρημένο κι ανήσυχο. Μοιάζουν αλήθεια όλα τα καλοκαίρια, μα τούτο στο βάθος ήτανε τόσο διαφορετικό, ένα καλοκαίρι χωρίς αρχή και χωρίς τέλος, γιομάτο κρυφές προσδοκίες και μέρες νεκρές.

Ξαπλώναμε στο πατημένο χορτάρι, ο καθένας διηγότανε στους άλλους πώς πέρασε η μέρα, πού πήγε, τι είπε, τι άκουσε, πώς τραβούσε η δουλειά. Άναβε τότε τότε μια μικρή συζήτηση μα ξεθύμαινε γρήγορα, ένας κάπνιζε σιωπηλά κι άφηνε το μισό σε κάποιον άλλο. Τα τσιγάρα είναι τόσο ακριβά...

Ο Σπύρος ήταν ευχαριστημένος· κατάφερε να βρει δουλειά σ' ένα μικρό φροντιστήριο που άνοιξε τώρα κοντά. Πέτυχε καλές γνωριμίες, του φέρνανε κάθε

τόσο και καινούριους μαθητές, έβρισκε τον καιρό ανάμεσα σε δυο παραδόσεις να κουβεντιάζουνε και λίγο. Με μερικούς ξανοίχτηκε αργατά, τα πανε μια χαρά, αύριο μπορούσε να μας τους έφερνε, ήταν όλοι τους καλά παιδιά. Ο Σπύρος κορόιδευε την τέχνη, δεν μπορούσε να χωνέψει πώς υπάρχουνε άνθρωποι που χάνουνε τον καιρό τους και διαβάζουνε λογοτεχνία, αυτός είχε σπουδάσει Φυσική, αγαπούσε βαθιά την επιστήμη. Όμως αυτά ήταν όλα λόγια, γιατί ξέραμε πως έγραφε κι ο ίδιος και μάλιστα, το χειρότερο, πως έγραφε και ποιήματα, μα έτσι ήτανε πάντα: βαρύς και λιγόλογος, ήθελε με μια περιεργή επιμονή να δείχνει ακόμα και στους φίλους του πως είναι ολότελα διαφορετικός απ' ό,τι τον φαντάζεται κανένας.

Κάποτε άρχισε να 'ρχεται μαζί μας κι η Σοφία. Η Σοφία ήταν ένα παράξενο κορίτσι, από κείνα τα κορίτσια που πρώτη φορά συναντάς στη ζωή σου. Σε κοίταζε μ' ένα αλλόκοτο βλέμμα, μιλούσε δυνατά για την Επανάσταση, δεν ήξερε τι θα πει φρό-

1. Άντεια Φραντζή, «Τα ανένταχτα του Μανόλη Αναγνωστάκη. Προϋποθέσεις, ιστορικά συμφραζόμενα και ένταξή τους στο σύνολο του έργου», *Φιλολόγος*, τχ. 89 (Φθινοπ. 1997), σ. 287-294. Μια πρώτη αναφορά στο κείμενο αυτό έχει κάνει ο Vincenzo Orsina, *Ο Στόχος και η σιωπή*, Αθήνα 1995, σ. 45-46 (ιταλική έκδοση, 1987).
2. Μ. Αναγνωστάκης, «Εκείνες τις μέρες», *Ελεύθερα Γράμματα*, τχ. 13 (3.8.1945), σ. 9, 14.

βος. Αυτή διάβαζε πολύ κι ακατάστατα με μια μανιάν αχόρταγη, στα χέρια της κρατάγε πάντα δυο και τρία βιβλία.

Μας ξάφνιασε έτσι απότομα όπως ήρθε, κανείς μας δεν ένιωσε ακόμα ένα κορίτσι δίπλα του που να μη σου μιλά μόνο για τον έρωτα, μα να ξεχειλίζει από πόθο ζωής, να λαχταρά ν' αγκαλιάσει το κάθε τι και να το γευτεί. Τώρα θυμούμαι πόσο ήτανε γεμάτη αντιφάσεις και ανικανοποίηση· πολλές φορές μας κορόιδευε, έλεγε πως δεν πίστευε πια σε τίποτα, δεν ήταν λόγος αυτός να χάνουμε τα νιάτα μας, γι' αυτές τις αοριστίες, τα χρόνια περνούσανε κι εμείς θα τα κλαίγαμε μια μέρα· άλλοτε πάλι την έπιανε μια ανεξήγητη θέρμη και χανότανε ολάκερες μέρες κι ύστερα γύριζε σκονισμένη κι ατίθαση και μας έβριζε τεμπέληδες κι αλήτες που δε σηκώνόμαστε κι εμείς για το βουνό, μόνο ξεπλώνουμε στο χορτάρι στις απόμερες γωνιές τού πάρκου και ξεγελιόμαστε πως κάτι κάνουμε και μεις.

Ήτανε φίλοι με τον Αργύρη χρόνια, γνωριζόνταν από μικρά-μικρά παιδιά, τότες που παίζανε μαζί στο Διοικητήριο. Του άρεζε να την αφήνει να μιλάει ώρα πολλή, αυτός που σπάνια μιλούσε και πάντα μετρημένα και τελειωτικά. Είχε την ηλικία μας μα ήτανε τόσο σοβαρός κι απλός που τον ξεχώριζες αμέσως. Δίπλα του ένιωθες ένα περίεργο αίσθημα ασφάλειας, το χέρι του δεν έτρεμε ποτέ, το μάτι του έπαιζε σίγουρο κι αποφασιστικό. Αυτός, να, ήτανε ένας πραγματικός επαναστάτης, είχε δικίο η Σοφία που μας έβριζε αλήτες. Αυτός δεν ήξερε συμβιβασμούς και σουπα-μούπες, αναβολές και κούραση, τραβούσε ολόισια στο σκοπό του ατρόμητος και λεβέντης και δε λογάριαζε τίποτα. Συνηθίσαμε να λέμε: αυτό θα το 'κανε ο Αργύρης, για κάτι που στάθηκε δύσκολο

να το πετύχουμε εμείς, κι έμεινε και το λέμε κι ακόμα.

Όμως ποιος ο λόγος να κάθομαι τώρα δα και να διηγούμαι τούτες τις ιστορίες για τους φίλους: όλα αυτά μπορεί να μην ενδιαφέρουνε πια κανέναν, είναι προσωπικές ιστορίες και στο κάτω-κάτω για τους άλλους δε λένε τίποτα σπουδαίο. Μα να, τώρα που πήρα τον κατήφορο, θα σταθώ μια στιγμή να δω και το «Γέρο», έτσι όπως έρχεται στενός και καμπούρης, έτσι σαν 'τανε τότες. Ερχότανε σπάνια και μας έβλεπε, καμιά Κυριακή. Διακρίναμε από μακριά τη σταχτιά του ρεμπούπλικα που του παρ'άχωνε τ' αφτιά χειμώνα καλοκαίρι, το λυγισμένο του βάδισμα, και χαιρόμασταν που 'ταν αυτός κι ερχόταν να μας δει.

Δεν μπορούσε να 'βρισκε καμιάν ευχαρίστηση στην παρέα μας, μας περνούσε είκοσι κι εικοσιπέντε χρόνια, ένας άντρας βασανισμένος με γκριζά μαλλιά. «Αν ήμουν παντρεμένος, θα 'χα παιδιά τώρα σαν και σας», έλεγε και ξανάλεγε, έτσι στ' αστεία και στα πεταχτά, μα ίσως στο βάθος με κάποιο πόνο κρυφό.

Τις μέρες που 'ρχότανε δε μιλούσαμε καθόλου. Κρεμόμασταν απ' τα λόγια του και τον ακούγαμε ώρες πολλές. Αυτός δα είχε χρόνια και χρόνια στο κίνημα. Ήξερε όλους τους παλιούς αγωνιστές, μοιραστήκανε το ίδιο ξεροκόμματο χρόνια και χρόνια μέσα στα μπουντρούμια. Μιλούσε με συγκίνηση για το '17, για το '22, το '33, το '36, δεν ξεχνιούνται αυτά τα πράγματα έτσι εύκολα. Γύρισε και τη Ρωσία κι όλη η νοσταλγία του ήταν γι' αυτήνα.

Τι όμορφα που έπεφτε το βράδυ. Τα ξεχνούσες όλα εκείνη τη στιγμή, ένα δροσερό αεράκι φυσούσε, γύρω πλανιότανε μια λεπτή μυρουδιά.

Ύστερα κάποιος κοίταζε νευρικά το ρολόγι του και τινάζονταν όρθιος. Σε δέκα λεφτά

έπρεπε όλοι να κλειστούμε στα σπίτια μας. Άρχιζε μια νύχτα σκοτεινή και πνιχτή, ένα ατέλειωτο προμήνυμα θανάτου.

Ύστερα, θυμάσαι, το καλοκαίρι μίκρανε, μίκρανε· οι μέρες πνίγανε περισσότερο, ένα σφιχτό δαχτυλίδι. Οι βουεροί δρόμοι αρχίσανε να ερημώνονται νωρίς, απ' το σούρουπο. Μείναμε λίγοι, μαζευόμασταν σε μια απόμερη γωνιά του πάρκου και το χορτάρι ήταν υγρό. Τα παιδάκια ερχότανε πάλι και παίζανε κι ο ήλιος τα 'βλεπε μια στιγμή και γελούσε κι ύστερα τον καταπίνανε τα σύννεφα και λησμονιούνταν μέρες ολάκερες. Τα λουλούδια γέρονε μαραμένα και περιμένανε μάταια να 'ρθουν τα κορίτσια τρυφερά να τα καρφισώσουν στο στήθος τους για μια στιγμή, κι ύστερα ας τα πετούσανε μ' αδιαφορία όπου τύχει, δίπλα στα παλιόχαρτα και στα σάπια αυγά. («Απαγορεύεται το 'πτύειν»,

Ο Μανόλης Αναγνωστάκης με το γιο του Ανέστη.

«Αγαπάτε τα άνθη και τα φυτά»).

Ο Αργύρης είχε φύγει, πάει πολύ καιρός, ο Αργύρης σκοτώθηκε στις απάνω γειτονιές, όλοι το ξέραμε μα κανείς δε μιλούσε. Λέγαμε τ' όνομά του, τον θυμώμασταν, ψιθυρίζαμε πως να, τώρα δα πήραμε ειδήσεις του κι είναι καλά, κι όπου να 'ναι θα γυρίσει, κι όμως ο καθένας μας το 'ξερε πως ο Αργύρης δεν ήτανε πια να γυρίσει, πως ο Αργύρης σκοτώθηκε.

Έπειτα ένα βράδυ ο Γιώργης μάς χαιρέτησε σιωπηλά, θα 'φευγε τα χαράματα για κει που το καλοκαίρι δεν έπεφτε πνιχτό κι εξαντλημένο, εκεί που τα τραγούδια δεν πεθαίνουνε στα χείλια. Τον βλέπαμε πολύ λίγο τον τελευταίο καιρό, ήτανε πάντα αξούριστος κι αδύνατος, κοιμότανε εδώ και κει, πολλές φορές

δεν είχε τίποτα να φάει, ένα αγρίμι κυνηγημένο.

Κανείς μας δε μίλησε κείνο το βράδυ, καπνίσαμε τσιγάρα πολλά, κάτι μας πλάκωνε βαριά χωρίς έλεος, κάτι ψιθύριζε μέσα μας χωρίς απάντηση κι ικανοποίηση.

Μάθαμε και για το «Γέρο» πως τον πιάσανε ένα πρωί από το σπίτι του. Αυτόν δα τον ξέρανε, και όποτε θέλανε τον είχανε στο χέρι. Πέρασε κι απ' το στρατόπεδο, ύστερα τον φορτώσανε στο τρένο. Αφήσανε την τελευταία μέρα τη Σοφία και πήγε και τον είδε από μακριά. Μας έστειλε κι ένα σημείωμα: «Εγώ 'μαι ράτσα γερή, μη φοβάστε' είναι όλα αυτά παιχνιδάκια καινούρια για μένα. Καλά που δεν είμαι παντρεμένος και δεν έχω παιδιά σαν και σας», κι άλλα δυο τρία λόγια έτσι σα στ' αστεία και στα πεταχτά.

Δε βαριέσαι. Μιαν ιστορία κι αυτή σαν όλες τις άλλες. Μια φούχτα σύντροφοι, που σκορπιστήκανε μια μέρα, τι σε νοιάζει. Η Επανάσταση προχωρούσε. Προχωρούσε κι άνοιγε το δρόμο ανάμεσα στα στενά σοκάκια που παραμόνυε ο θάνατος, στα απάτητα βουνά που τραγουδούσαν τα νιάτα, στα σκοτωμένα παλληκάρια που λιώνανε στις χαράδρες, στους σκλάβους που σπάζανε τις πέτρες βουβοί και σκελετωμένοι. Αυτή πατούσε πάνω στο χωρισμό και γεννούσε καινούριους συντρόφους, αυτή δεν είχε τον καιρό να φιλήσει εκείνους που φεύγανε· η Επανάσταση προχωρούσε, ε και συ τι κάθεσαι και λες ιστορίες παλιές χωρίς ενδιαφέρον, ιστορίες τόσο γελοία ασήμαντες, τόσο κοινές, δε βαριέσαι!

Διαβάζοντας τα ποιήματα των *Εποχών*, ξεχνά κανείς πως αυτός που τα έγραψε ήταν μόλις δεκαεπτά με είκοσι χρόνων. Το πεζό του μας θυμίζει αναπάντεχα την τρυφερή του ηλικία. Είναι πράγματι ένα πρωτόλειο, ένα νεανικό κομμάτι, που μαρτυρά τις επιρροές και τα διαβάσματα του εφήβου. Με αυτή την ιδιότητα του ωστόσο ρίχνει ένα άλλο φως στα ποιήματα της ίδιας εποχής.

Σούρουπο, ερείπια, αποσιωπητικά, μια αίσθηση αδράνειας ή υποτονικότητας, ελαφριά ειρωνεία που δεν ξέρει κανείς ακριβώς τον στόχο της, σιωπές, ένα «πνιχτό και εξαντλημένο» καλοκαίρι, μια υποκριτική (δηλαδή πικρά ειρωνική) υπογράμμιση της ασημαντότητας των «κοινών» ιστοριών: όλα αυτά φωνάζουν τη συμβολιστική τους προέλευση. Είναι μια πεζογραφία λυρική, μουσική: χαρακτηριστική είναι η αίσθηση ρευστότητας που παράγεται από την αποφυγή της ισχυρής στίξης –το κόμμα μπαίνει στη θέση της τελείας–, καθώς και οι επαναλήψεις-υπομνήσεις φράσεων, τυπικό γνώρισμα της ποίησης και της μουσικής. Χαρακτηριστική είναι επίσης και η ασάφεια: αν και πρόκειται για ένα κείμενο που γράφεται μετά την Κατοχή, σε εποχή απόλυτης ελευθερίας λόγου, οι καταστάσεις που εξιστορούνται δεν δηλώνονται καθαρά αλλά παραμένουν σε ένα ασαφές μούχρωμα.

Το πάρκο και το δειλινό, το «σούρουπο»: αν στην ποίηση αυτά μας οδηγούν προς τον Καρυωτάκη και τον Ρώμο Φιλύρα (και σε όσους ανθολογούσε από τα μαθητικά του χρόνια ο Αναγνωστάκης και εξέδωσε αργότερα ως *Χαμηλή φωνή*), στην πεζογραφία

παραπέμπουν επίσης στη δεκαετία του 1920, αλλά και στη «λυρική πεζογραφία» που άνθισε στα χρόνια της Κατοχής – ατυχώς το κείμενο, αντί να θυμίζει τον Άλκη Αγγελόγλου και το συμπαθέστατο *Εαρινό* του (1943), ρέπει μάλλον προς το κλίμα του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου.

Βέβαια προς το τέλος του κειμένου ακούγονται τόνοι επικοί: Επανάσταση, απάτητα βουνά, νιάτα, παλληκάρια. Μια στιγμή σαν να πιάνει ο συγγραφέας μας άλλες κλίμακες: από μινόρε σαν να γίνεται ματζόρε. Το ίδιο είχε συμβεί λίγο νωρίτερα και με τις αφηγήσεις του «Γέρου» για την επαναστατική του θητεία· και τότε είχε ξεχαστεί για λίγο ο ήσσων τόνος. Έχει κανείς λοιπόν μια αίσθηση ταλάντευσης ανάμεσα στο συμβολιστικό κλίμα «ιστορίες παλιές χωρίς ενδιαφέρον» και σε ένα κλίμα πιο ρωμαλέο, αλλά η κατάληξη («δε βαριέσαι») κλίνει προς το πρώτο.

Παραδόξως κάποια στοιχεία από το πεζό αυτό τα συναντάμε και στα δύο τελευταία ποιήματα των *Εποχών*, στον «Χάρη» και στο «Καινούριο τραγούδι», που είναι λογικό να γράφονται την ίδια εποχή³. Παραδόξως, γιατί το κλίμα στα ποιήματα είναι εντέλει πολύ διαφορετικό. Στον «Χάρη» λοιπόν βρίσκουμε μια παρέα νέους, κάποιον που είναι καλύτερος από τους άλλους κι αυτός σκοτώνεται. Μην είναι ο Αργύρης μια άλλη εκδοχή του Χάρη; Και το «σούρουπο», η ώρα που σκοτώθηκε ο Χάρης, μην είναι ένας αντίστροφος κρίκος με τον συμβολισμό;

Τέλος η παρέα διαλύθηκε: «Δεν είμαστε όλοι μαζί.

3. Την ομοιότητα την έχει ήδη επισημάνει η Άντεια Φραντζή, ό.π., σ. 294.

4. Η παρατήρηση ανήκει στον Αλέξη Πολίτη.

Δυο τρεις ξενιτεύτηκαν. Τράβηξεν ο άλλος μακριά μ' ένα φέρσιμο αόριστο». «Μια φούχτα σύντροφοι, που σκορπιστήκανε μια μέρα», λέει το πεζό κείμενο. Το βιωματικό υπόστρωμα είναι κοινό, αλλά το ποίημα έχει αποτινάξει τα δεσμά της συμβολιστικής αίσθησης του ανικανοποίητου. Άλλωστε διακρίνουμε πια και διαφορετικού τύπου αναγνώσεις. «Ήμασταν όλοι μαζί μα θαρρείς πως αυτός ήταν όλοι» ο στίχος ακουμπά τώρα στους *Ελεύθερους πολιορκημένους* του Σολωμού: «Όλοι σαν ένας, ναι, χτυπούν, όμως εσύ σαν όλους»⁴.

Το «Καινούριο τραγούδι», πάλι, δηλώνει από τον τίτλο του κιόλας τη βούληση μιας νέας ποιητικής, με την οποία και καταλήγει: «Κι εγώ ονειρεύομαι μια μέρα πατώντας πάνω στους νεκρούς μου στίχους να τονίσω με κόκκινα γράμματα (νικητήριες σάλπιγγες) το καινούριο μου τραγούδι». Στους στίχους του ποιήματος αυτού θα βρούμε ωστόσο και μια δήλωση που ακούγεται αντιφατική: «Μια μέρα θα γράψω την ιστορία των χρόνων μου / Ένας κήπος μ' άδικα κομμένα άγουρα ρόδα / (...) πρόσωπα σπαταλημένα». Θα βρούμε ακόμα ένα «πάρκο» και «παιδάκια» που παίζουν εκεί, καθώς και «κορίτσια που ερωτεύονται την ίδια τους μορφή» και «προσμένουν να λικνίσουν τα αβρά όνειρά τους». Το υπόστρωμα, πιστεύω, είναι και πάλι συγγενικό με το αφήγημα «Εκείνες τις μέρες» και το κλίμα επίσης διχασμένο. Μόνο που, όπως και στον «Χάρη», έτσι και σε αυτό το ποίημα υπερισχύουν οι πιο αδρόι και θα έλεγα οι πιο προσωπικοί τόνοι.

Ο νεαρός Μανόλης δεν ήταν εξίσου δυνατός στην πεζογραφία, όπως στην ποίηση. Η πεζογραφία του ήταν κατοικημένη από ξένες φωνές. Μια μικρή παρατήρηση ακόμα προς την ίδια κατεύθυνση. Πού βρέθηκε, αλήθεια, αυτό το παράξενο κορίτσι, η «Σοφία», η οποία εμφανίζεται ξαφνικά στο κείμενο, φαίνεται πως θα παίξει πρωτεύοντα ρόλο κι έπειτα σχεδόν εξαφανίζεται. Αυτό το «ατίθασο» κορίτσι λοιπόν φαίνεται να βγαίνει από τις σελίδες ενός πολύ αγαπημένου κατά την Κατοχή αναγνώσματος, ενός μυθιστορήματος του Ρώσου Νικολάι Μπογκντάνωφ. Ο τίτλος του ήταν *Το πρώτο κορίτσι* κι αναφερόταν στα πρώτα χρόνια της Σοβιετικής Επανάστασης. Στην Κατοχή, ξέρουμε, κυκλοφορούσε από χέρι σε χέρι:

«Δεν τη φέρανε, ήρθε μονάχη της. Ήρθε στον πιο φτωχό πυρήνα που δεν υπήρχαν παρά εφτά αγόρια, μια βιβλιοθήκη με κιτρινισμένες μπροσούρες και μια σφραγίδα καμωμένη από φελλό. Ήταν το πρώτο κορίτσι σ' ολόκληρη την περιφέρεια, που με τον ερχομό του έκανε ευτυχισμένο τον άσημο ως εκείνη τη μέρα πυρήνα μας».

Το *πρώτο κορίτσι* –το παραπάνω κομμάτι είναι η αρχή του– περιγράφει τη ρηξικέλευστη παρουσία και δράση αυτής της ατίθασης κοπέλας, που ηρωική, έξυπνη και πρωτοπόρα, καταλήγει εντέλει στη φθορά και στον θάνατο, εξαιτίας μιας καταχρηστικής βίωσης της σεξουαλικής ελευθερίας. Το βιβλιαράκι πολύ προβλημάτιζε τους νεαρούς αριστερούς και

αριστερές, που αναζητούσαν ένα νέο μοντέλο σχέσεων ανάμεσα στα φύλα⁵.

Ο Μανόλης το έχει προφανώς υπόψη του. Η «Σοφία» του απηχεί ακόμα και στο όνομα τη «Σάνια» του ρώσικου πρωτοτύπου. Όμως αυτή η γυναικεία παρουσία μένει μετέωρη στο σύντομο αφήγημα. Ο συγγραφέας μας δεν έχει τι να την κάνει, καθώς δεν επιθυμεί, φαίνεται, να προχωρήσει την αφήγηση προς το ζήτημα των σχέσεων των δύο φύλων. Προτιμά να το στρέψει προς τον γέρο επαναστάτη, υποβαθμίζοντας το πολλά υποσχόμενο κορίτσι σε ρόλο απλού διαμεσολαβητή («η Σοφία πήγε και τον είδε από μακριά»). Και κάτι ακόμα ενδεικτικότερο. Ο επίδοξος πεζογράφος δεν μπόρεσε να αφομοιώσει το εξαιρετικά παιγνιώδες, εκρηκτικό ειρωνικό και δροσερό ταυτόχρονα ύφος του ρωσικού κειμένου: το ατίθασο κορίτσι αφομοιώθηκε στο υποτονικό πλαίσιο των συμβολιστικών επιρροών.

Εκείνες τις μέρες της Απελευθέρωσης, λοιπόν, ο Αναγνώστης ψαχνόταν, ταλαντευόταν ανάμεσα στους χαμηλούς τόνους και στους υψηλούς, ανάμεσα σε μια (μάλλον φιλολογική) αίσθηση του *spiteen* και σε μια (πιο βιωματική αναμφίβολα) επαναστατική ορμή, ανάμεσα στην πεζογραφία και στην ποίηση, ανάμεσα (ας το πούμε κι αυτό) στην παραδοσιακή υποτίμηση της γυναίκας και στη νέα, αναβαθμισμένη εικόνα, που είχε προκύψει κατά την Κατοχή και την Αντίσταση. (Στη φωτογραφία των 69 Επονιτών που δικάστηκαν το 1948 διακρίνονται, παρεμπιπτόντως, 26 κοπέλες)⁶. Στην ποίηση είχε κιόλας βρει τη φωνή του, στην πεζογραφία δεν την είχε, κάτι που σύντομα, καθώς φαίνεται, συνειδητοποίησε. Ήταν πράγματι πολύ ισχυρότερος στην ελλειπτική γραφή. Ήταν πλασμένος για να αποστάζει.

Ο Μανόλης
Αναγνώστης
με τη γυναίκα του
Νόρα.

5. Νικολάι Μπογκντάνωφ, *Το πρώτο κορίτσι*, μτφ. Θ. Σκουρλής, Αθήνα χ.χ. [αρχές δεκαετίας 1930]. Περισσότερα γι' αυτό το έργο και την επιρροή του, στο βιβλίο μου *Η λογοτεχνία στην ταραγμένη δεκαετία 1940-1950*, που θα κυκλοφορήσει το φθινόπωρο του 2005 από τις εκδόσεις Πόλις.
6. Η φωτογραφία δεν την είχε αναδημοσιεύσει στην *Αυγή*, 24.6.2005, σ. 22.

Η βιβλιογραφία για τον Μανόλη Αναγνωστάκη

του Δημήτρη Δασκαλόπουλου

Το κείμενο του Δημήτρη Δασκαλόπουλου διαβάστηκε στην εκδήλωση που οργάνωσε το Μουσείο Μπενάκη στις 19 Απριλίου 2005, για τον εορτασμό των 80 χρόνων του Μ.Α.

Οταν κυκλοφόρησε η *Βιβλιογραφία Κ.Π. Καβάφη*, με ρώτησε κάποιος δημοσιογράφος τι καινούργια και άγνωστα στοιχεία για τον ποιητή κομίζει το βιβλίο αυτό. Απάντησα πως οι βιβλιογραφίες, μια και καταγράφουν έργα, μελετήματα και πληροφορίες, πάντα στη δημοσιευμένη μορφή τους, δεν είναι δυνατόν να αποκαλύπτουν άγνωστο και αδημοσίευτο αρχειακό υλικό· στην καλύτερη περίπτωση, τεκμηριώνουν με τα συστηματικώς συγκεντρωμένα στοιχεία τους τις διάχυτες και πιθανώς ασαφείς πληροφορίες που διαθέτουμε γύρω από τον βιβλιογραφούμενο και συνιστούν ένα ασφαλές υπόβαθρο προκειμένου να επανεκτιμήσουμε το έργο του συγκεκριμένου συγγραφέα και να επιχειρήσουμε νέες προσεγγίσεις. Την ίδια απάντηση θα έδινα, αν ετίθετο το ίδιο ερώτημα για την ετοιμαζόμενη από καιρό βιβλιογραφία του τιμώμενου απόψε Μανόλη Αναγνωστάκη, εργασία η οποία οδεύει προς το τέλος της, με την ελπίδα να αποτελέσει το χρονικώς έσχατο εκδοτικό γεγονός (το μοναδικό, άραγε;) του μέχρι στιγμής αφανούς και περιορισμένης κλίμακας εορτασμού των 80 χρόνων του ποιητή. Όσοι παρακολουθούν τη σχετική με τον Αναγνωστάκη φιλολογία, ίσως θυμούνται ότι το 1993 είχα δημοσιεύσει μια

πρώτη συναγωγή λημμάτων για τον ποιητή στο σχετικό αφιέρωμα του *Αντί*. Σήμερα, με δεκαπλασιασμένο το ακόμη ανολοκλήρωτο υλικό, είμαι σε θέση να ανακοινώσω ορισμένες πρωτοβάθμιες εντυπώσεις και να διακινδυνεύσω ορισμένες εκτιμήσεις, όπως βλέπω να προκύπτουν από τη βιβλιογραφία του.

Αν δεν κάνω λάθος, η γενικώς κρατούσα και ευρύτερα αποδεκτή άποψη για την ποιητική αξία του Αναγνωστάκη εκφράζεται με την αντίληψη πως ο ίδιος είναι ο σημαντικότερος εκπρόσωπος της πρώτης μεταπολεμικής ποιητικής γενιάς και, ειδικότερα, της ομάδας εκείνης των ποιητών οι οποίοι εβίωσαν από πρώτο χέρι τις πολιτικές περιπέτειες της Κατοχής, του Εμφυλίου, των μετεμφυλιακών χρόνων και προσπάθησαν να μετουσιώσουν ποιητικά τις δημόσιες εμπλοκές τους στα γεγονότα. Πρόκειται για τους ποιητές εκείνους οι οποίοι, κατά τον εύστοχο και καθιερωμένο πια χαρακτηρισμό που πρώτος εισηγήθηκε ο Δ.Ν. Μαρωνίτης, συνδυάζουν την ποιητική και την πολιτική ηθική. Η περίπου κατεστημένη αυτή εικόνα για τον ποιητή αρτιώνεται κατά τα τελευταία χρόνια με την ποιητική σιωπή του και με τη φαινομενική αποχή του από κάθε δραστηριότητα, με την παραμονή του δηλαδή στο περιθώριο της πνευματικής ζωής. Παρόλα αυτά, ξανα-

διαβάζοντας στις μέρες μας την ποίηση και τα πεζά του, διαπιστώνουμε ότι ο ομφάλιος λώρος που συνδέει το σύνολο της προσφοράς του με τα τραγικά γεγονότα των χρόνων εκείνων παραμένει σχεδόν δυσδιάκριτος· η ποίησή του μπορεί να αποπνέει την πίκρα, την απογοήτευση και τη γεύση ανεκπλήρωτων προσδοκιών μιας ολόκληρης γενιάς, αλλά δεν είναι στενά και αποκλειστικά στρατευμένη στην ιδεολογία της εποχής που την γέννησε· δεν εκτονώνεται με κραυγές και με συνθήματα, όπως συμβαίνει με την ποίηση πολλών άλλων ποιητών της ίδιας εποχής. Η ατμόσφαιρα της ποίησής του είναι αυτοδύναμη· μπορεί να την γευτεί και να την εισπράξει ως αυτοδύναμη ακόμη και ο σημερινός αναγνώστης που δεν έζησε όλα όσα σημάδεψαν τον ποιητή και το έργο του. Σ' αυτήν ακριβώς την ποιητική αυτοδυναμία βρίσκονται τα σπέρματα της διάρκειας και ο διαχρονικός χαρακτήρας της ποίησής του· ο τόπος και η εμβέλεια της φωνής του δεν εγκλωβίζονται, δηλαδή, σε ιδιωτικό επίπεδο. Για να φέρω ένα παράδειγμα, τα ονόματα των προσώπων όπως και τα τοπωνύμια που εμφανίζονται σε αρκετούς στίχους του μπορεί να παραπέμπουν αμέσως ή εμμέσως σε συγκεκριμένους ανθρώπους και σε δεδομένα περιστατικά, αλλά δεν συγκροτούν στοιχεία μιας δύσβατης, απροσπέ-

λαστης προσωπικής μυθολογίας του ποιητή. Αντιθέτως, ανταποκρίνονται στην καθημερινή ζωή του κάθε σύγχρονου αναγνώστη. Όπως έχει παρατηρήσει ο Νάσος Βαγενάς, «νιώθουμε πως τα ποιήματα του Αναγνωστάκη δεν έχουν παλιώσει, ότι μας δίνουν ένα αίσθημα σημερινό, ζωντανό, εν μέρει και κατ'επίφασιν μόνο μεταπολεμικό. [...] Δεν γνωρίζω άλλον Έλληνα ποιητή με τόσο στρατευμένο πολιτικό βίο, που να έχει διοχετεύσει τόσο λίγα από τα στοιχεία της ιδεολογικής του ταυτότητας στο ποιητικό του έργο». Γι' αυτό και οι προσωπικές του περιπέτειες, που σε άλλους ποιητές της ίδιας γενιάς αποτελούν δεδηλωμένο και συνεχώς προβαλλόμενο πρωτογενές υλικό δημιουργίας, δεν αποτελούν καθρέφτη της δικής του ποίησης. Διαβάζοντας σήμερα Αναγνωστάκη δεν μπορείς να καταλάβεις ότι ο άνθρωπος αυτός φυλακίστηκε, καταδικάστηκε σε θάνατο, ή διαχώρισε εγκαίρως τη θέση του από την επίσημη κομματική γραμμή. Παρά ταύτα, η βιβλιογραφία του μας υποδεικνύει πως οι περισσότεροι από τους κατά καιρούς περιστασιακούς (και όχι συστηματικούς) κριτικούς του έχουν εκτιμήσει την ποίησή του όχι τόσο για την αναμφισβήτητη αυταξία της αλλά, κυρίως, σε συνάρτηση με το πολιτικό παρελθόν του.

Μια άλλη συναφής με την προηγούμενη και συνεχώς παρούσα εμμονή της κριτικής απέναντι στο έργο του αφορά την εμφανώς βαβαφογενή προέλευση αρκετών ποιημάτων στην ενότητα *Ο Στόχος*, ενώ παραμένουν αδιευκρίνιστες και στο σύνολό τους ασχολίαστες οι τυχόν οφειλές του προς την αμέσως προηγούμενή του γενιά του '30. Οι ποιητές που εμφανίζονται στα χρόνια του πολέμου και της Κατοχής φαίνεται να διακατέχονται από ένα σύνδρομο δυσφορίας απέναντι στην διαρκώς ακ-

μαία μεταπολεμική παρουσία των εκπροσώπων της γενιάς του '30 και, με την ενθάρρυνση της αριστεράς κριτικής των χρόνων εκείνων, μοιάζει να αποτελούν δυο εντελώς διακριτές μεταξύ τους ποιητικές περιοχές που δεν επικοινωνούν και δεν συνδιαλέγονται. Και όμως, ο όλο και πιο πολύ αποσταγμένος λόγος του Αναγνωστάκη, όπως κρυσταλλώνεται από συλλογή σε συλλογή, ήπια παρηγορητικός και υποβλητικά τραγικός, βρίσκεται πολύ κοντά στο σεφερικό αίτημα «να μιλήσει απλά». Είναι, ίσως, ο μόνος από τους ποιητές της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς που συγγενεύει με την φωνή του Σεφέρη, παρά τη διαφορετική ποιητική κοσμοαντίληψη που διαθέτει καθένας από τους δυο τους. Αν ο Σεφέρης προσπαθεί να συνδέσει τους αρχαίους μύθους και τα μυθολογικά πρόσωπα με τον σύγχρονό του κόσμο, ανιχνεύοντας μια γενικότερη

συνέχεια της ιστορίας στο παρόν, ο Αναγνωστάκης αντιμετωπίζει το παρόν ως στοιχείο και ως συμβάν της αυριανής ιστορίας, είτε πρόκειται για προσωπικό περιστατικό είτε για κάποιο φαινομενικά περιθωριακό γεγονός, από εκείνα που δεν καταγράφει η επίσημη ιστορική μνήμη.

Γίνεται συχνά λόγος για τη στάση σιωπής που έχει επιλέξει κατά τα τελευταία χρόνια ο Αναγνωστάκης, στάση που δεν φαίνεται να έχει φρονιματίσει παλαιότερους και νεότερους, τουλάχιστον όταν δεν έχουν κάτι σημαντικό να δημοσιεύσουν ή να δηλώσουν· απλώς φωνάζουν δυνατά για να δείξουν πως δεν έχουν πεθάνει, κατά τον στίχο του Σολωμού. Η σιωπή του ποιητή συνάπτεται ευθέως, κατά τη γνώμη μου, και με την έως τώρα εκδοτική τακτική του. Πέρα από το ευρύτερα γνωστό και συγκεκριμένο σε βιβλία έργο του,

Ο Μανόλης Αναγνωστάκης (δεξιά) και η αδελφή του Μαρία (αριστερά) με τη μητέρα τους.

Δεύτερος από
αριστερά ο Δ.
Σκουλίδης. Δίπλα
του καθιστοί οι
Μανόλης
Αναγνωστάκης,
Κλείτος Κύρου
και Φραγκίσκη
Αμπατζοπούλου.

παραμένουν μέχρι σήμερα σκόρπια και ασυγκέντρωτα πολλά κείμενά του, τα οποία θα μπορούσαν κάλλιστα να αποτελέσουν το περιεχόμενο μερικών ακόμη βιβλίων του. Αναφέρω ενδεικτικά τις εντυπώσεις του από το ταξίδι στην Κίνα, το σπάνιας ευστοχίας κείμενό του για τα παλαιά και τα σύγχρονα λογοτεχνικά περιοδικά, την «ποδοσφαιρική αυτοβιογραφία» του, τις αναμνήσεις του από τη δικτατορία του Μεταξά κ.ά. Ασφαλώς θα προκαλούσε υψηλό εκδοτικό ενδιαφέρον ένας ακόμη τίτλος βιβλίου με κείμενα του Αναγνωστάκη, αλλά ο ποιητής εξεδήλωσε εγκαίρως τις προσωπικές επιλογές του για τα κατά καιρούς δημοσιευμένα κείμενά του, αρνούμενος να υποταχθεί στις πιθανότατα κερδοφόρες προκλήσεις της βιβλιαγοράς. Υποθέτω πως το ίδιο σκεπτικό τον έχει οδηγήσει στην απόφαση να κρατήσει σκόρπια και δυσεύρετη την ενδιαφέρουσα πολιτική και κομματική αρθρογραφία του της περιόδου 1974-1990, αρθρογραφία που εξισώνει και ταυτίζει τον ποιητή

και τον ενεργό πολίτη. Με την ίδια αμετάπειστη σταθερότητα έχει αρνηθεί να συμπράξει στην έκδοση ενός αναλυτικού βιοχρονολογίου του.

Ένα από τα φιλολογικά ζητούμενα που θέτει η βιβλιογραφία του είναι και η πραγματοποίηση μιας καινούργιας, οριστικής συγκεντρωτικής έκδοσης των ποιημάτων του, φιλολογικώς επιμελημένης και με τον απαραίτητο στοιχειώδη υπομνηματισμό.

Στον ποιητή που τιμούμε απόψε δεν οφείλουμε μόνον την δραστική, καίρια ποίησή του ή τον δίκαιο κριτικό λόγο του. Με την όλη παρουσία του μας προτείνει κανόνες ζωής, αποτελεί ο ίδιος ένα ζωντανό υπόδειγμα. Παράλληλα, είναι ένας από τους ελάχιστους νεότερους ποιητές μας που διαθέτουν βαθύτατη και ουσιαστική εποπτεία της ελληνικής και της ξένης λογοτεχνικής και φιλολογικής ζωής. Οι γνώσεις του για τα λογοτεχνικά περιοδικά είναι σχεδόν απίστευτες. Ακόμη και σήμερα, παρά τη σωματική αδυναμία του των τελευταίων χρόνων, εξακολουθεί να είναι μια κινητή εγκυκλοπαί-

δεια γνώσεων και λογοτεχνικών πληροφοριών. Η πολύτιμη προσφορά του με το περιοδικό *Κριτική* (που μας την υπενθύμισαν πρόσφατα τα δύο εμπεριστατωμένα βιβλία του Μιχάλη Μπακογιάννη, και στο οποίο καθοριστικό ρόλο με τα πρωτοποριακά της κείμενα έπαιξε η Νόρα Αναγνωστάκη), σημάδεψε τον λογοτεχνικό Τύπο του 20ού αιώνα. Τις φιλολογικές γνώσεις του διοχέτευσε και σε δύο παράπλευρες δραστηριότητες: στην επιμέλεια των πρώτων 50 τόμων της σειράς «Η πεζογραφική μας παράδοση» στις εκδόσεις «Νεφέλη», και στις επί μίαν εικοσαετία εβδομαδιαίες ραδιοφωνικές εκπομπές, σε συνεργασία με τον Γιώργο Ζεβελάκη, υπό τον γενικό τίτλο «Φιλολογικοί περίπατοι στον Μεσοπόλεμο».

Ασφαλώς η περίπτωση και η συνολική προσφορά του Μανόλη Αναγνωστάκη θα μας απασχολεί για πολλά χρόνια, μια και πρόκειται για ένα έργο που, ευτυχώς, έχει εγκαίρως παγλωθεί στην κοινή συνείδηση ως αριτεμελές, ακόμη και με τις σιωπές του.

Ο ποιητής ζωγραφίζει

του Μάνου Στεφανίδη

Και προχωρούσα μέσα στη νύχτα

Ο ποιητής Μανόλης Αναγνωστάκης υπήρξε σ' όλη τη διάρκεια της δημιουργίας του ένας κατασκευαστής εικόνων. Τα κολάζ που κατά καιρούς φιλοτεχνούσε ή τα σχέδιά του υπήρξαν απλώς μια, περαιτέρω, επιβεβαίωση της παραπάνω ιδιότητάς του. Και μάλιστα η εικονοποιία του, είτε ρηματική είτε οπτική, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ανήκει στην *arte povera*, σε μια προβληματική δηλαδή της ανέχειας. Όπως ο Γιάννης Κουνέλλης έτσι κι ο Αναγνωστάκης εκκινεί από μια πολιτική θέση, μια κοινωνική εμπειρία την οποία βιώνει συναισθηματικά –που θα πει σωματικά–, για να καταλήξει σε μια σύνθεση η οποία λειτουργεί σαν το αισθητικό άλλοθι της καθόλου Ιστορίας. Στα κολάζ του ο μινιμαλισμός των στίχων του επανέρχεται με τον ίδιο ρυθμικό, εσωτερικό τρόπο. Σ' ένα ουδέτερο, σκοτεινό συνήθως, φόντο εμπλέκονται μικρά, φωτεινά «γεγονότα», πρόσωπα παιδιών, μορφές κατατρεγμένων που διατυπώνουν με τεράστια, σιωπηλά μάτια το ερώτημα του «γιατί». Κανένας αισθητισμός σ' όλα αυτά, καμία ιδεολογική στράτευση, κανένα κήρυγμα, κανένα πρέπει. Τα βασικά χαρακτηριστικά της ποίησης του Αναγνωστάκη, η επιβλητική σιωπή και ο

μεταφυσικός υπαινιγμός μέσα απ' την σχεδόν δισδιάστατη πεζολογία, κυριαρχούν και στη ζωγραφική του, στην οπτικοποιημένη του ποιητική. Τα σχετικά έργα λιγοστά, με μεγάλες περιόδους συνειδητής αποχής. Όπως συμβαίνει και με τους στίχους του. Ο ποιητής μιας ιδιάζουσας *arte povera* ενός επιβλητικού μινιμαλισμού δεν απεμπολεί τις αρχές του ούτε όταν συρράπτει εικόνες και κολλάει πληροφορίες. Το υποκείμενο βλέπει τον κόσμο, ο άνθρωπος προχωρά μόνος του μέσα στη νύχτα κι ο ποιητής ζωγραφίζει. Πώς αλλιώς;

Στη δόκιμη νεοελληνική ποιητική παράδοση οι ποιητές-ζωγράφοι δεν είναι λίγοι: Εγγονόπουλος, Ρίτσος, Ελύτης, Σινόπουλος, Σαχτούρης, Καρούζος, Πεντζίκης – για να μην αναφερθώ στις καρικατούρες του Καρυωτάκη. Με τον Μανούσο Φάσση όμως συμβαίνει κάτι διαφορετικό: ο ημερολογιακός, σχεδόν, χαρακτήρας των «πινάκων»-οπτικών ποιημάτων του και η ελεγχόμενη δραματική τους φόρτιση αποτελούν ένα μοναδικό φαινόμενο στη μικρή περιπέτεια της εκφραστικής μας ιστορίας. Χωρίς να φωνασκούν, αποκαλύπτουν μια γρηγορούσα συνείδηση κι ένα εσωτερικό τοπίο όπου όσοι βλέπουν διακρίνουν ρόδα αλλά και αγκάθια. Πόσο καθημερινή είναι η καθημερινότητα, πόσο πραγματικό

το φανταστικό, πόσο ορατό το αόρατο; Ο Αναγνωστάκης, σαν τον Βλάση Κανιάρη, ήθελε ν' αποκαθάρει τη δημιουργία από τον εσθετισμό της, το έργο από τη, συχνά, πονηρή όσο και υπερφίαλη στάμπα του «έργου τέχνης». Κι εκεί ακριβώς έγκειται η σημασία του. Σε μια εποχή που μπερδεύει την επιθυμία με τη νοσηρότητα και την έκφραση με την αγορά, ο ποιητής ζωγραφίζοντας προσπαθεί να πει τα προαιώνια πράγματα μέσα από τη δική του εποχή και την ανάγκη. Συχνά σαρκάζοντας, συχνότερα κρύβοντας πίσω από το σκώμμα την ελεγεία. Το σπουδαίο σ' αυτά τα έργα είναι ο σημερινός, ο άμεσός τους χαρακτήρας. Και κάτι ακόμη: Μπορούμε μέσα από την τέχνη να υπερασπιστούμε τη μοναδικότητά μας, δηλαδή τις ιδέες μας; Ο Αναγνωστάκης έδωσε μέσα από ένα μεθοδικό ξετύλιγμα σιωπών, λυγμών και κραυγών την απάντησή του. Οι εικόνες του, σιωπές, λυγμοί και κραυγές με χρώμα, το πιστοποιούν. Θέμα του σταθερό οι άνθρωποι, που όταν υποφέρουν ή βρίσκονται σε ανάγκη γίνονται ανθρωπινότεροι, δηλαδή καθίστανται όντα ποιητικά και είναι τότε που ο ποιητής νιώθει την επιθυμία να ζωγραφίσει. Και τι γίνεται τότε η ζωγραφική μακριά από μαστοριές ή επαγγελματικότητες; Ένα προχώρημα μέσα στη νύχτα...

Η πρόσληψη από τους μαθητές

της Βαρβάρας Περράκη

Εισήγηση
στηριγμένη σε
προσωπικές
εμπειρίες και
αποτιμήσεις μέσα
από την
καθημερινότητα
μιας σχολικής
τάξης.
(Από τη διδασκαλία
του ποιήματος
«Θεσσαλονίκη
1969 μ.Χ.»).

Διαβάστηκε στην
ημερίδα που
οργανώθηκε προς
τιμήν του Μανόλη
Αναγνωστάκη στα
Χανιά, στις 11
Μαρτίου 2005.

Σε μια εποχή κατά την οποία κινδυνεύει ο άνθρωπος, άρα και η ποίηση, και αναγνωρίζοντας το λυτρωτικό της λόγο, τη γλύκα που δωρίζει στην ανθρώπινη ψυχή και την καθαρή λειτουργία της, επιμένουμε με βάση το ωρολόγιο και αναλυτικό πρόγραμμα των σχολείων της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στη διδασκαλία της λογοτεχνίας.

Πώς λειτουργεί λοιπόν σε μια σημερινή τάξη με 17άρηδες η ποίηση του Μανόλη Αναγνωστάκη; Γίνεται αντιστασιακή πράξη απέναντι στον παραλογισμό της τεχνοκρατίας; Ας το προσπαθήσουμε.

* * *

Ο συγγραφέας –εν αγνοία του–, ο καθηγητής και οι μαθητές προσπαθούν να συνεργαστούν, να επικοινωνήσουν με άλλους όρους και κώδικες, καταθέτοντας ο καθένας ό,τι έχει, ό,τι φέρει, ό,τι έχει ζήσει, μάθει, νιώσει.

Και το ποιητικό κείμενο γίνεται ο τόπος συνάντησης ψυχισμών, εποχών, ηλικιών, κρυφών και ανομολόγητων σκέψεων, ενδόμυχων πόθων, και εγώ ο καθηγητής πρέπει να γίνω το *medium*, ο διαμεσολαβητής, να πω τα μη ειπωμένα και να γεμίσω τα κενά των ψυχών και των εμπειριών, των αισθητικών αντιλήψεων και των θεωρητικών προσεγγίσεων.

Σε μια ορθογώνια τάξη, γυμνή και παλιωμένη, σ' ένα χτισμένο περιβάλλον που απαξιώνει τον άνθρωπο, προσωρινό και άξενό, με συγκεκριμένη διάταξη θρανίων, με ηλικίες από 12-18 χρονών και με απόλυτα σύγχρονα ενδιαφέροντα της εφηβείας, με ελά-

χιστα εξωσχολικά αναγνώσματα, με παιδιά αιχμαλώτους της εικόνας και μιας γλώσσας συνοπτικής των κινητών τηλεφώνων ή της αναπάντητης κλήσης, μέσα στα 3/4 μιας ώρας καταχωνιασμένης κάπου ανάμεσα φυσική και Η/Υ, ο ποιητής πρέπει να λειτουργήσει μέσω εμού. Ξεναγοί λοιπόν και ταξιδιώτες ξεκινάμε ένα ταξίδι σε κακοτράχαλα βουνά και σίγουρα σε συνθήκες που δε σέβονται όχι εμένα, όχι τους μαθητές μου, αλλά το δημιουργό. Η διαδικασία που μ' ενδιαφέρει είναι διαφορετική κάθε φορά. Με νοιάζει να λειτουργήσει το «διαβάζω - βλέπω - νιώθω το μύθο της πραγματικότητας» και «σκέπτομαι - συγκινούμαι - μοιράζομαι» για να μπορέσει η ποίηση ν' ανατρέψει, να σκαλίσει, να τέρψει, να πονέσει και να οδηγήσει σε μυστικές συναντήσεις του πομπτού-δημιουργού με το δέκτη-μαθητή.

Σε μια εκπαίδευση στριμωγμένη λοιπόν, με ασθματικούς ρυθμούς, πρέπει να απλωθεί η ποιητική φυσιογνωμία του Μανόλη Αναγνωστάκη, σε περιρρέουσα ατμόσφαιρα χωρίς γνώση της ιστορίας – κι εδώ έχω να κάνω με μια ποίηση βουτηγμένη στην ιστορία, να μιλήσω για τον «κοινωνικό της πόνο» και για ένα λόγο χωρίς περιττά στολίσια «για να μη φαγώνεται το πρόσωπό της» και ένα κείμενο με βιωματικές τραγικές διαπιστώσεις και πιθανά προβλήματα.

Ψάχνω λοιπόν ψήγματα «συγγενών εμπειριών», αντηχήσεις ήχων ξεχασμένων, ιδεώδη συλλογικά που βάλτωσαν, ζωντάνεμα της έννοιας της «θυσίας» ως αναπόδραστη οδό ολοκλήρωσης του ανθρώπινου όντος σε παιδιά

πνιγμένα στην κρίση της συλλογικότητας, πεπαιδευμένα στην άγνοια κτηνικότητα, σε βιοθεωρίες τύπου «ωχ-αδελφέ» και άκρατου ατομικισμού.

Οι μαθητές μου είναι ό,τι δεν ονειρεύτηκαν, βαδίζουν ένα δρόμο που δε χάραξαν και ψάχνουν να πιστέψουν και να ενταχθούν κάπου για να νιώσουν ψήγματα της συλλογικής ταύτισης.

Διαθέτουν όμως μια εκρηκτική εφηβεία, χωρίς δύσκαμπτα σχήματα συμπεριφοράς και μετά από αρκετή προσπάθεια μπορούν πια να νιώσουν ότι ποίηση σημαίνει αντίσταση, ότι δανειζόμαστε από τον ποιητή το κλειδί για ν' ανοίξουμε τα μάτια, το στόμα και την ψυχή μας και ότι μπορεί με το ποίημα να συγκινηθούν νοητικά και να καταργήσουν την αίσθηση του φυλακισμένου μέσα σε μια σχολική τάξη. Άρα η ποίηση είναι ελευθερώτρια και σωτήρια και σαν το Χάρυ Πότερ, πηδάει η ψυχή των παιδιών τους τοίχους, τρυπώνει και βγαίνει, γιατί η ποίηση είναι μεταμορφωτική δύναμη και εξαγιάζει ό,τι αγγίζει.

Στην ξηρασία της ρουτίνας, του σφιχτού προγράμματος, του απαγορευτικού για δραπατεύσεις, κών «στοχαστικές προσαρμογές» αλλά επιμένω. Κι επειδή γνωρίζω ότι όταν μιλάει ο Μανόλης Αναγνωστάκης συμβαίνει μάλλον κάτι πολύ σοβαρό, ξεκινάω γιατί πιστεύω ότι κάτι μπορεί ακόμα να τρέξει με τους στοίχους του ποιητή. Σημειωτέον ότι η ποίηση του Μανόλη Αναγνωστάκη μοιράζεται ως εξής στα βιβλία της Λογοτεχνίας του Γυμνασίου και του Λυκείου.

Στην Γ' Γυμνασίου τα παιδιά διαβάζουν το ποίημα: «Ποιήματα

που μας διάβασε ένα βράδυ ο Λοχίας Otto V» από τις *Εποχές Ι*, και στην Γ' Λυκείου διαβάζουν τα ποιήματα: από το *Στόχο*, «Επιτύμβιον», «Νέοι της Σισώνος», και «Θεσσαλονίκη, μέρες του 1969 μ.Χ.» (Πιθανή Ανάγνωση), (1969). Να μην παραλείψω ότι στο βιβλίο της Γ' Λυκείου θεωρητικής κατεύθυνσης υπάρχει το ποίημα που εξετάζεται πανελληνίως «Στο Νίκο Ε. 1949». Να αναφέρω επίσης ότι η ποίηση εξετάζεται, δηλαδή όπως και όλα τα λογοτεχνικά κείμενα υπόκεινται στην κρίση μιας «αντικειμενικής» αξιολόγησης και βαθμολόγησης, πράγμα για το οποίο έχουν διατυπωθεί εκ διαμέτρου διαφορετικές απόψεις.

Ο Μανόλης Αναγνωστάκης, που τα τελευταία χρόνια δηλώνει με τη σιωπή του την τραγική αδυναμία της ποίησης ν' αλλάξει τον κόσμο, μ' ένα ιδιότυπο πένθος για ό,τι δε θα ξανάρθει, αυτός της γενιώς της «αυταπάτης», υπαρκτός στην ουσία του, συναντιέται με 17άρηδες. Αυτός που ανοίγει πληγές, κρυμμένα λυρικός, ηθικά σιωπηλός, σε μια μόνιμη διαδικασία αυτογνωσίας οδυνηρής, με παρθενικό βλέμμα, ακέραιος και αποκαλυπτικά σαρκαστικός, λέει μόνο την αλήθεια ψιθυριστά στο αφτί κι εμείς κι οι μαθητές μαζί ανιχνεύουμε τα γιατί και τα πώς, αυτού του ποιητικού σώματος.

Η ιστορία ενός κοινωνικοπολιτικού κι ανθρωπίνου τοπίου αποκαλύπτεται στην ποιητική συλλογή *Ο Στόχος* του 1969 με 13 ποιήματα της χαμένης αθωότητας, της βαθιά πληγωμένης μνήμης, της ακεραιότητας. Ο ποιητής *πρέπει* να γίνει κατανοητός ή τουλάχιστον να συγκινήσει την τάξη μου, έφηβους και έφηβες ενός άλλου «αξιακού» συστήματος.

Αμφέβαλα και φοβήθηκα μη και δε σεβαστούμε όσο απαιτείται το δημιουργό. Και τελικά, μιλώντας για μια μεγάλη μερίδα μαθητών, και με χαρτάκια όπου

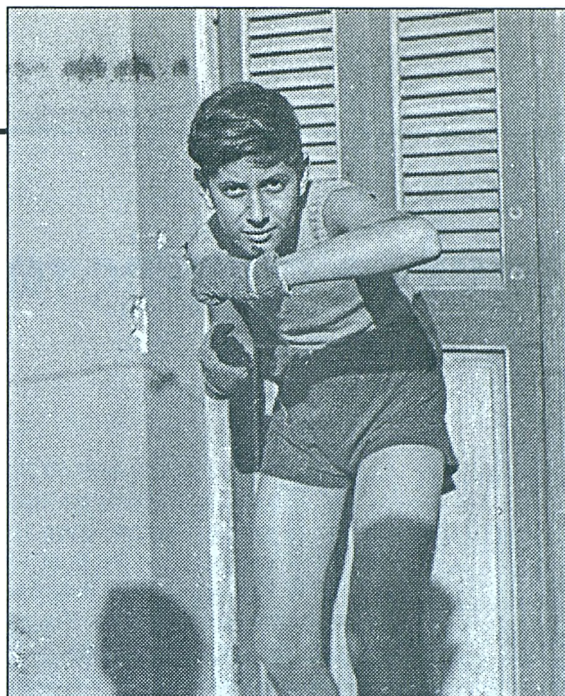
ανώνυμα διατύπωναν την «τελική» αντίδρασή τους εισέπραξα τα εξής:

Οι μαθητές κατανόησαν ότι επρόκειτο για έναν αριστερό και πολιτικό βαθύτατα ποιητή, που υπήρξε και μελλοθάνατος και παρών, εκεί στα όρια της ιστορίας. Ενδιαφέρθηκαν για το σαρκασμό και την ειρωνεία του, την αμεσότητα, τις ζωντανές αναφορές του. Συναντήθηκαν στις στιγμές της απαισιοδοξίας του και στη διάθεση για καταγγελία ενός σάπιου κόσμου. Τους κινητοποίησε η ποιητική καταγγελία της αλλοτρίωσης και της κοινωνικής διαφθοράς και βρήκαν κοινό έδαφος στο φόβο του επερχόμενου.

Η ειλικρίνεια, ο αφυπνιστικός λόγος, η άρνηση της ευκολίας έγιναν θέμα συζήτησης και συγκίνησης ιδιαίτερα η βιωματικότητα της ποίησής του, η πολιτική άποψη και η σύμπτωση της ζωής του με την ιστορία. Το χαμένο και ανεκπλήρωτο όνειρο μιας γενιάς χρειάστηκε να ερμηνευθεί γιατί συναντήθηκαν τρεις γενιές πάνω στο ποίημα.

Οι σημερινοί μαθητές πρέπει ν' αφεθούν, να ψάξουν, να ιχνηλατήσουν, να μάθουν και ν' αφουγκραστούν τη λογοτεχνία. Στριμωγμένα πλάσματα, αντιμετωπίζουν τη γνώση χρησιμοθηρικά και μόνο η ορητική εφηβεία με το καθαρό μάτι μπορεί να δώσει ελπίδες στη λειτουργία ενός ποιητικού κειμένου.

Απαιτούνται εφόδια σ' αυτό το ραντεβού με τον ποιητή που η εκπαίδευση τα αγνοεί επίμονα, γιατί ίσως στην Ελλάδα δεν είμαστε σίγουροι αν χρειαζόμαστε τους *ευαίσθητους* και τους *αληθινούς*. Έτσι κι αλλιώς, οι αντιδράσεις των μαθητών είναι πάντα διαφορετικές και προσωποπαγείς. Το παιχνίδι των λέξεων και των συμβόλων και ειδικά μιλώντας για τον ποιητικό κόσμο του Μανόλη Αναγνωστάκη έδωσε πολλά και διαφορετικά δείγματα. Πάντως σε κάποιο «εμείς» οδήγησε αυτή

Ο Μανόλης Αναγνωστάκης σε παιδική ηλικία.

η γνωριμία με τον Μανόλη Αναγνωστάκη. Το ερέθισμα λειτούργησε, όχι βέβαια για όλους.

Ξέρετε; Εμείς οι άνθρωποι της σχολικής τάξης που πιστεύουμε στη δημιουργική «αταξία» της λογοτεχνίας, είμαστε απλά τα μέσα, για την επικοινωνία του ποιητή με την εφηβεία. Κι είμαστε μέτριοι ή μετρίως καλοί, άνθρωποι με σάρκα και οστά, κακοί ή εξαιρετικοί, αλλά ανησυχούμε. Και μεγαλώνοντας ηλικιακά, το ταξίδι της ποίησης μπορεί να γίνεται και δυσκολότερο μαζί με το ταξίδι στην τάξη και μπορεί να χρειαζόμαστε δραμαμίνες για ν' αντέξουμε τα κύματα και τα μωφύρια αυτών των ανοιχτών θαλασσών και μόνο οι μαθητές μπορεί να μας σώσουν, αλλά πρέπει να ξέρουν καλό κολύμπι. Η τεχνική της «κολύμβησης» που στηρίζεται στην ποίηση είναι μια καλή περίπτωση.

Γυρνώντας στο θέμα μας, ο Μανόλης Αναγνωστάκης λειτούργησε με τις δυσκολίες και με τον τρόπο του. Και αποδείχτηκε περίπου σύγχρονος των μαθητών μου.

Ένας ολιγόλογος, ντροπαλός, απαισιόδοξος 17άρης που φοβάται για όλα αυτά που γίνονται χωρίς αυτόν αλλά αντιπαθεί τα λόγια τα μεγάλα και θέλει να του αφήνουν περιθώρια για να πετάει και να μη χαθεί μόνος στον κόσμο των αριθμών και των μετρήσιμων και απόλυτα προβλέψιμων ανθρώπων.

Έφυγε ο ποιητής των ψαράδων του Χριστού

Πήγε να συναντήσει το Σαχτούρη. Εκείνος τον πρόφτασε. Έφυγε λίγες μέρες πριν, για να βρει τον Κατσαρό. Που βιάστηκε να φτάσει τον Καρούζο. Και τώρα πια μετράμε σφιγμένοι τις απουσίες αυτών που κατόρθωσαν ν' αγγίξουν έστω ελαφρά μια συνετά φυλαγμένη πτυχή μας. Που με τους στίχους τους, αυτές τις χιλιάδες μικρές πυρκαγιές, πυρπολήσανε την ατίθαση νιότη μας. Και που μιλούσαν όχι μόνο με ποιήματα αλλά και με μια στάση ζωής αδιαπραγμάτευτη σε ιδανικά και αξιοπρέπεια.

Ο Μανόλης Αναγνωστάκης με το θάνατό του τραυμάτισε την αμέριμνη ψυχή μας. Τώρα πια δεν έχει ούτε καν την εύγλωττη σιωπή του να μας χαρίσει σαν φάρο και πυξίδα για τη ζωή. Το στόμα του, αυτό που κανένας τύραννος και κανένας δυνάστης δεν μπόρεσε ποτέ να φιμώσει, το 'χε ο ίδιος από χρόνια σφραγίσει. Εκουσίως. Μα εμείς διαβάζαμε τις σιωπές του. Σαν εκκωφαντικές κραυγές ηχούσαν στ' αφτιά μας. Μας ενέπνευσε τα πιο μεθυστικά όνειρα σε δύστηνους και αλλοιωμένους καιρούς. Άδρουσους και πεζούς. Ρουφήξαμε σίχλο σίχο την ανεξάντλητη θάλασσα της ποίησης του. Τόσο ελάχιστα σε όγκο μα και τόσο τεράστια σε εικόνες, μηνύματα και ιδέες.

Κι αν, όπως λέγεται, τα ποιήματα είναι κάτι κατά συνθήκη ανώτερο από τον ποιητή, συνεχίζοντας τη μοναχική τους πορεία και μετά το θάνατο του δημιουργού τους, με τον Αναγνωστάκη συνέβη κάτι εξαιρετικό. Ο ίδιος ως άνθρωπος και ως πολίτης στάθηκε τουλάχιστον στο ίδιο ύψος με τα ακριβά γραφτά του. Πιθανό-

τα αν στον τόπο μας υπήρχε μια πιο ευδιάκριτη μορφή δικτατορίας από αυτήν που βιώνουμε στον καθημερινό ή στον εσωτερικό μας κόσμο, η κηδεία του Μανόλη Αναγνωστάκη την περασμένη Δευτέρα να μεταμορφωνόταν σε ένα παλλαϊκό συλλαλητήριο για ελευθερία, ζωή και ανθρωπιά. Όπως τότε σε χρόνους δίσεχτους, μεσούσης της Κατοχής με τον Παλαμά. Όπως τότε σε χρόνους σκοτεινούς, μεσούσης της Χούντας με τον Σεφέρη.

Και κάτι τελευταίο. Η αβασάνιστη κριτική τον βάφτισε και τον στιγμάτισε με το προσωνύμιο «ο ποιητής της ήττας». Αν ο Αναγνωστάκης ήταν ο «ποιητής της ήττας», τότε αναλογικά θα έπρεπε να εφεύρουμε και «ποιητές της νίκης». Μα στ' αλήθεια μια τέτοια ποίηση θα ήταν μια ποίηση τραγική. Και η ποιητική πράξη είναι πάντοτε μια νίκη του υπερνικημένου εγώ απέναντι σε όσα καταπιέζουν, φθείρουν και κακοποιούν την ανθρωπινή ύπαρξη.

Με τον θάνατο του Μανόλη Αναγνωστάκη ορφάνεψε το σήμερα και σκοτείνιασε το αύριο. Ολοένα λιγοστεύουν τα σπρηγμάτα που ψάχνουμε οι νέοι σήμερα για να πιαστούμε. Ξεκληρίζεται αργά και βασανιστικά ένας ολόκληρος κόσμος που δεν τον ζήσαμε αλλά τον αισθανθήκαμε μέσα από τις περιγραφές των πνευματικών και φυσικών παππούδων μας. Και κάτι μου λέει πως αυτή η γενιά έχει αφήσει κάτι στη μέση. Είτε γιατί δεν μπόρεσε είτε γιατί δεν της το επέτρεψαν καθεστώτα και συνθήκες. Χρέος τοις επιγιγνομένοις να το ολοκληρώσουν!

Κώστας Καραβίδας

Στην οδό Αιγύπτου 1η πάροδος δεξιά πέθανε ο Μανώλης Αναγνωστάκης, πέρασε στο μάρτιξ της τηλεόρασης. «Πέθανε ο Μανώλης Αναγνωστάκης». Έτσι λοιπόν. Στη σιγή. Καμιά υστερία, κανένα εξώφυλλο. Αμέρικαν μπαρ η ζωή μας. Number one.

Κι όμως ένα τσιγάρο μπροστά στη θάλασσα να προσπαθεί να μετρήσει τους μώλωπες τόσων ανθρώπων, τους μώλωπες τόσων δεκαετιών. Ο ποιητής της ήττας, τον ονόμασαν. Κι όμως εκείνος το 'ξερε πως νικημένοι είναι μονάχα αυτοί που δεν ελπίζουν να νικήσουν. Μέσα από την πίκρα, μέσα από την ειρωνεία, το 'βγαζε. Σαν λουλούδι από βράχο κι από αίμα. Τόσων ανθρώπων, τόσων δεκαετιών. Όλων των πλευρών. «Κι αν σκέφτομαι είναι γιατί η συνήθεια είναι πιο ποθητή από την θλίψη», έγραψε κάποτε.

Κατέβηκα στα Λαδάδικα το ίδιο απόγευμα. Η τράπεζα συναλλαγών έχει μετονομαστεί. Η Ελλάς των Ελλήνων μένει. Το ίδιο κι ο κόσμος της συναλλαγής. «Εγώ συναλλάσσομαι, εσύ συναλλάσσεσαι, αυτός συναλλάσσεται». Έβαλα ένα λουλούδι (έναν υπέροχο, λιγομίλητο, λευκομώβ λυσίανθο) στην «οδό Αιγύπτου, 1η πάροδος δεξιά». Εκεί στη γωνία που στριμώχναν τους αριστερούς της γενιάς σου.

ΑΝΤΙΟ ΠΟΙΗΤΗ!

Ελένη Καρασαββίδου

ΠΟΛΙΤΙΚΟ Δεκαπενθήμερο

Good morning με Μπλερ!

ΠΡΩΤΟΜΗΝΙΑ, με τους Άγγλους, υπό σήμερα, στην προεδρία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τους Κινέζους ν' αγοράζουν επιχειρήσεις των ΗΠΑ (πάει, άλασε ο κόσμος!) και τον Μπους να εβαιώνει πως «θα τελειώσει τη δουλειά στο Ιράκ»... Και επειδή οι τιμές του πετρελαίου ολοένα ανεβαίνουν, ξιζεί να σημειωθεί –ως ιστορικό (και επίκαιρο...) γεγονός– η συμφωνία που υπέγραψαν, την εβδομάδα αυτή, οι πουργοί Έρευνας των Ε.Ε., ΗΠΑ, Κίνας, Ρωσίας, Ιαπωνίας και Νότιας Κορέας, για την έναρξη ουσιαστικών ρευνών στον τομέα της πυρηνικής σύτηξης. [Όπως είναι γνωστό, η πυρηνική σύντηξη υπόσχεται ανεξάντλητη και αθαρρή ενέργεια]. Όσο για τον Διεθνή Ιεραματικό Θερμοπυρηνικό Αντιραστήρα (ITER), στο εσωτερικό του ποίου θα αναπαράγεται «η αντίδραση που κάνει τον ήλιο να λάμπει», αποφασίστηκε να κατασκευασθεί στο Καντάς της νότιας Γαλλίας.

ΘΕΜΑΤΑ όπως τα παραπάνω (πυρηνική ενέργεια, ανερχόμενος ρόλος της ίνας, κ.ά.) δεν φαίνεται ν' απασχολούν τις κομματικές ηγεσίες του ΙΑΣΟΚ ή της Νέας Δημοκρατίας, οι ποίες, όταν κυβερνούν, συμπεριφέρονται, τις περισσότερες φορές, ως... *αντιπολίτευση*» (στα κόμματα της αντιπολίτευσης και, κυρίως, στο κόμμα της ξιωματικής αντιπολίτευσης), ενώ, ταν βρίσκονται στην αντιπολίτευση, υπερισφύρονται «ωσει» ποτέ να μην υβέρνησαν!

ΣΥΜΒΑΙΝΕΙ, όμως, το ανώνυμο πλήθος να έχει μνήμη: Από την πλευρά αυτή, αδυνατεί να παρακολουθήσει, λόγω χάρη, τον αρχηγό του ΠΑΣΟΚ, 'Α. Παπανδρέου, όταν κατηγορεί το υβερνών κόμμα για «κομματισμό»

(«γαλάζια παιδιά», κ.λπ.) ή για... «αντιευρωπαϊσμό». Αλλά το ΠΑΣΟΚ κυβέρνησε τον τόπο αυτό είκοσι τόσα χρόνια. Και υπήρξε εποχή που όταν ρωτούσες κάποιον «τι επαγγέλλεσαι;» σου απαντούσε: «Είμαι ΠΑΣΟΚ» ή (στην καλύτερη περίπτωση) «μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του ΠΑΣΟΚ»!

ΤΟ ΙΔΙΟ «ανώνυμο πλήθος», όμως, συγκρατεί και τις σιλπνές προεκλογικές επαγγελίες της κυβερνώσας σήμερα Νέας Δημοκρατίας. Ο πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής, στη συζήτηση της περασμένης Τρίτης, στη Βουλή, έδωσε (όχι για πρώτη φορά, βέβαια) εκτενή περιγραφή του κράτους που παρέλαβε η Ν.Δ., στις 7 Μαρτίου: η γραφειοκρατία –είπε– ήταν «απερίγραπτη», ο δημόσιος τομέας «πλήρως διεφθαρμένος», ενώ η διαπλοκή τόσο εκτεταμένη, «ώστε να αλλοιώνει την ποιότητα των θεσμών»... Οι καταστάσεις αυτές, όμως, δεν δικαιολογούν την ατονία των σημερινών πραγμάτων, την αδυναμία της σημερινής κυβέρνησης να ασκήσει (κατά τη διατύπωση του Αλέκου Αλαβάνου) «εθνική αγροτική πολιτική», το ότι οι υπάλληλοι του ΙΚΑ εργάζονται ακόμα με το χέρι (χωρίς ηλεκτρονική βοήθεια) ή το ότι –όπως δείχνουν τα πράγματα– μόνον ένας στους δύο συμβασιούχους θα μονιμοποιηθεί.

ΤΟΝΙ ΜΠΛΕΡ: ΚΑΙ ΟΜΩΣ ΕΙΜΑΙ ΕΝΑΣ ΠΑΘΙΑΣΜΕΝΟΣ ΕΡΑΣΤΗΣ ΤΗΣ ΕΕ...

ΠΩΣ ΘΑ «διαχειρισθεί» τη βρετανική (εξάμηνη) προεδρία της Ε.Ε. ο Τόνι Μπλερ; Αν πιστέψουμε τον ίδιο, θα κινηθεί ως ένας παθιασμένος εραστής της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Κατά την εκτίμησή του, η Ευρώπη έχει ανάγκη από ένα νέο μοντέλο, που δεν θα δημιουργεί ανέργους (20 εκατομμύρια τον

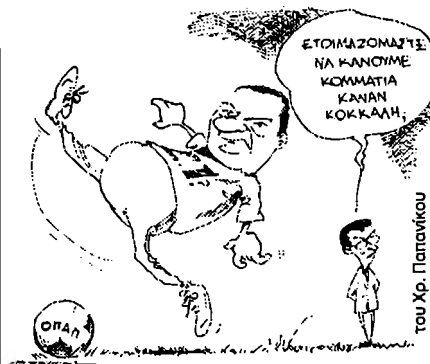
αριθμό – όπως το ισχύουν...), αλλά θα προωθεί την ανάπτυξη, τη συνοχή και, φυσικά, τον ευρωπαϊκό ιδεαλισμό! Μέχρι στιγμής, ο Μπλερ απέφυγε να διευκρινίσει πώς θα μειωθεί η ανεργία σε χώρες που διαφέρουν σημαντικά από το αγγλοσαξονικό πρότυπο. Και επειδή διαρκώς του προσάπτουν ότι, στο βάθος της σκέψης του, βρίσκεται όχι το όραμα μιας «πολιτικά ενωμένης Ευρώπης», αλλά μόνον «η Ευρώπη σε μια απλή κοινή αγορά», πρότεινε «έναν ειλικρινή και ανοιχτό διάλογο για το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης, χωρίς ανταλλαγές ύβρεων»!

ΜΙΛΩΝΤΑΣ στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ο Τόνι Μπλερ είπε ότι είναι ο πρώτος βρετανός ηγέτης που δέχεται να τεθεί στο τραπέζι το θέμα των βρετανικών επιστροφών (από τον προϋπολογισμό της Ε.Ε.) και ότι –επιτέλους– σύγχρονος κοινοτικός προϋπολογισμός δεν μπορεί να είναι αυτός, ο οποίος «σε δέκα χρόνια θα αφιερώνει το 40% των δαπανών του στην αγροτική πολιτική»! Κατά τα άλλα, ακόμα και αντίπαλοι του βρετανού πρωθυπουργού (που δεν του συγχωρούν τη βρετανική συμμετοχή στον πόλεμο Μπους κατά του Ιράκ), του αναγνωρίζουν ότι η Αγγλία τρέχει σήμερα με ρυθμό ανάπτυξης υψηλότερο από τον μέσο όρο της Ε.Ε. των 15, συν το σημαντικό γεγονός ότι η ανεργία βρίσκε-

ται στο μισό του ευρωπαϊκού μέσου όρου. [Τα στοιχεία από άρθρο του καθηγητή Μ. Δρεττάκη, στην *Καθημερινή*.]

ΣΑΡΚΟΖΙ: POUR L' AMOUR DU CIEL «ΟΧΙ ΑΛΛΗ ΔΙΕΥΡΥΝΣΗ»...

ΣΤΟ ΜΕΤΑΞΥ, δυο εικοσιτετράωρα προτού αρχίσει η βρετανική προεδρία, ο γάλλος υπουργός Εσωτερικών Νικολά Σαρκοζί αισθάνθηκε την ανάγκη να δηλώσει ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση «δεν αντέχει νέα διεύρυνση». Ο Νικολά Σαρκοζί δεν ανέφερε ρητά την Τουρκία, αλλά μόνον έμμεσα, διευκρινίζοντας ότι «η είσοδος της Βουλγαρίας και Ρουμανίας θα γίνει κανονικά το 2007». Την ίδια στιγμή, το κείμενο του «διαπρα-

ματευτικού σχεδίου», που επεξεργάζεται η Κομισιόν, προβλέπει, για την Τουρκία: επίλυση των συνοριακών της διαφορών (διάβαζε: Ελλάδα, Αιγαίο), υπογραφή πρωτοκόλλου για τελωνεια-

κή ένωση με τα δέκα νέα μέλη της Ε και ομαλοποίηση των σχέσεων με Κυπριακή Δημοκρατία.

ΑΝΑΜΕΝΕΤΑΙ ότι το θέμα «Το κία» θα βρεθεί στο επίκεντρο μιας ν αντιπαράθεσης, ανάμεσα στον Τ Μπλερ, που δηλώνει ότι «θα κάνει μπορεί για να προωθήσει την έντι της Τουρκίας», και σειράς ευρωπαϊών χωρών, που εισηγούνται τώρα μό «ειδική σχέση» της Αγκυρας με την ρωπαϊκή Ένωση. Όσο για την Ελλο συγκρατεί, πάντοτε, ότι κατέχει τρίτη θέση (μετά τις ΗΠΑ και Τουρκία) σε δαπάνες εξοπλισμών..

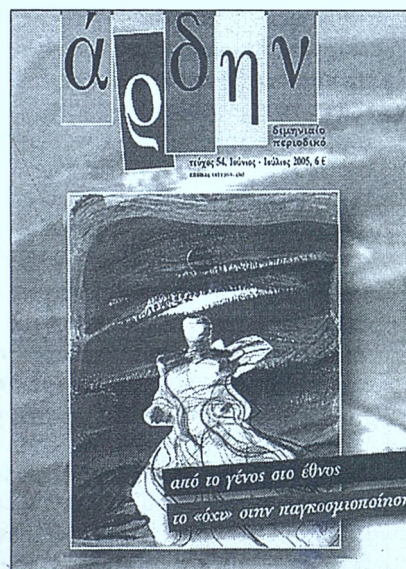
ΑΝΤΗ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΡΑΜΠΕΛΙΑΣ
Η ΘΕΜΕΛΙΩΔΗΣ ΠΑΡΕΚΚΛΙΣΗ
ΡΟΜΑΝΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ
ΣΤΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟ ΠΡΩΤΟ ΑΙΩΝΑ

εναλλακτικές εκδόσεις

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ 37, 10677 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.:
210 3826319, FAX: 210 3839930, email:
enal@hol.gr

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΑΡΔΗΝ

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ 37, 10677 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.:
210 3826319, FAX: 210 3839930,
email: ardin@hol.gr

ΑΠΟ ΤΟ ΓΕΝΟΣ ΣΤΟ ΕΘΝΟΣ ΤΟ "ΟΧΙ" ΣΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ Τεύχος 54 - Ιούλιος 2005

Το 54ο τεύχος περιλαμβάνει ένα αφιέρωμα για το πέρασμα από το ελληνικό γένος στο έθνος. Από το 1204 κι έπειτα, κάθε προσπάθεια εθνικής ολοκλήρωσης προσέκρουσε στην παγκόσμια πρωτοκαθεδρία της Δύσης αλλά και στις αυτοκρατορικές επιβολές της Ανατολής. Μόλις στα 1922, με τραγικό τρόπο, θα ολοκληρώσουμε το πέρασμά μας σ' ένα σύγχρονο έθνος-κράτος, και το ευρύτερο γένος θα εξαφανιστεί. Κείμενα των Ε. Παπανούτσου, Κ. Μοσκόφ, Ν. Σβωρώνου, Γ. Καραμπελιά, Μ. Εγγλέζου.

Επίσης, εκτενής αναφορά γίνεται στα δημοψηφίσματα για το Ευρωσύνταγμα με κείμενα των Γ. Καραμπελιά και Γ. Ρακκά, Ν. Ντάσια και Ευ. Τσεκούρα. Το γαλλο-αλλανδικό όλο αποτελεί ουσιαστικά ένα συνολικό «όχι» στην παγκοσμιοποίηση και τις συνέπειές της. Η αδιέξοδος που έχει προκαλέσει η πολυδιάστατη κρίση είναι κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό και πολιτιστικό. Το «όχι» θα πρέπει να συνδυαστεί με αιτήματα που προκρίνουν μια εναλλακτική λογική «αποσύνδεσης» από την παγκοσμιοποίηση. Τη επανατοποθέτηση της παραγωγής αλλά και την ενίσχυση της άμεσης δημοκρατίας.

Σ' αυτό το τεύχος μ' ένα αφιέρωμα για τη τέχνη ολοκληρώνεται ο διάλογος για τις σύγχρονες τάσεις της και την απειλή της ολοκληρωτικής εμπορευματοποίησής της, με κείμενα των Σόρογκα, Π. Πέτρου και Σ. Χατζηπαναγιώτου, Γιόππε κ.ά.

Για τις διεθνείς και τις εσωτερικές εξελίξεις καθώς και για ευρύτερα πολιτιστικά και θεωρητικά ζητήματα γράφουν οι: Π. Κόρπας, Ν. Μαρτίνος, Ν. Ντάλιας, Θ. Ντρίνιας, Χ. Καπούτσας, Κουτρούλης κ.ά.

ΚΑΝΤΡΙΛΙΕΣ ΝΔ-ΠΑΣΟΚ ΜΕ ΠΡΩΤΟ ΒΙΟΛΙ ΤΟΝ ΕΒΕΡΤ

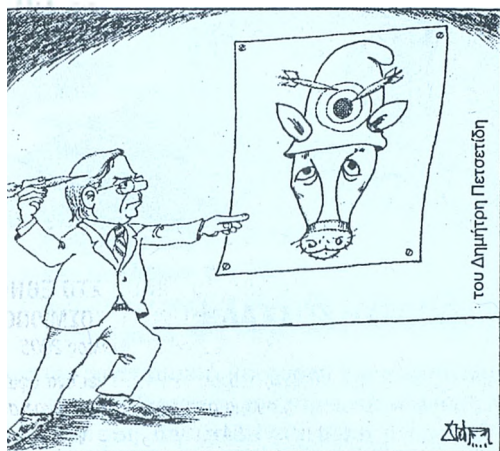
■ Για να καταλάβουμε: Ο Μιλτιάδης Έβερτ έκανε μια πρόταση, την οποία παρουσίασε σαν μια καλή λύση στα προβλήματα από το ομοσχέδιο για το ασφαλιστικό των τραπεζών. Ξντάξει, δεν είναι ούτε ο πρώτος, ούτε ο τελευταίος. Από εκεί και πέρα όμως, όλοι στα δυο μεγάλα κόμματα άρχισαν να χορεύουν καντρίλιες, την πλάτη βεβαίως των τραπεζοϋπαλλήλων και υφίως του ελληνικού λαού, ο οποίος έτσι κι αλ-

λιώς θα κληθεί να πληρώσει το... γλέντι.

Βεβαίως, η πρόταση του πρώην προέδρου της ΝΔ θα μπορούσε να λειτουργήσει ως ένα καλό άλλοθι για την κυβέρνηση, συστοιχιζόμενη με τις διακηρύξεις του αρμόδιου υπουργού για την απασχόληση Πάνου Παναγιωτόπουλου, ότι δηλαδή θα πρέπει να πληρώσουν και οι Τράπεζες το κόστος μεταφοράς των ασφαλιστικών ταμείων των υπαλλήλων τους στο ΙΚΑ. Ταυτόχρονα θα προσέφερε κι ένα «δωράκι» στο ΠΑΣΟΚ, για να δικαιολογήσει την επιθετική τακτική του στο θέμα αυτό, επί της ουσίας του οποίου άλλωστε δεν έχει και πολλές αντιρρήσεις.

Ο Έβερτ όμως φέρεται να είναι χολωμένος με τον πρωθυπουργό Κ. Καραμανλή, ενώ ταυτόχρονα είναι πεθερός του υφυπουργού Οικονομικών Πέτρου Δούκα, που σημαίνει ότι στο Μαξίμου, αλλά και στο Υπουργείο Οικονομικών, κατέβηκαν κάθε προσπάθεια να μπλοκάρουν την πρόταση. Απ' αυτήν αρπάχτηκε ωστόσο το ΠΑΣΟΚ, που βρήκε μια καλή ευκαιρία να χτυπήσει την κυβέρνηση, η οποία με τη σειρά της έκανε «ρελάνς», με το επιχείρημα ότι το νομοσχέδιο βασίστηκε στον αντίστοιχο πασοκικό νόμο του Δ. Ρέππα. Θου Κύριε...

Τ.Κ.Δ.

Ο ΒΟΡΟΜΠΙΟΦ ΚΑΤΑΔΙΚΑΣΤΗΚΕ, Ο ΑΚΗΣ ΟΧΙ

Καταδικάστηκε πρόσφατα (σε ολιγοετή φυλάκιση, αλλά καταδικάστηκε) από δικαστήριο της περιοχής Κούσεβο της Μόσχας ο Μιχαήλ βορομπιόφ, ο άνθρωπος δηλαδή που με την ιδιότητα του εκδότη της εταιρείας «Αλ-άξ-Αντέν» υπέγραψε μαζί με τον Σμπώκο (επικεφαλής της ιεύθυνσης Εξοπλισμών του υπουργείου Αμύνης επί Ακη) συμφωνία για τους περιβόητους πυραύλους TOR. Η κατηγορία που βάρυνε τον βορομπιόφ ήταν ότι με τους χειρισμούς του στην υπόθεση προέβλεψε ζημιά στην εταιρεία, προς 344.000 ρουβλίων (0.000 ευρώ), παρ' όλο που τως αναφερόταν στην ογκώδη δικογραφία τα ποσά που «ξαφανίστηκαν» στην υπόθεση των TOR και δόθηκαν ως «ιζες» φτάνουν τα 90-120 εκ. δολάρια.

Η διεξαγωγή της δίκης μακριά από τα φώτα της δημοσιότητας και η ελαφριά ποινή που επιβλήθηκε στον βορομπιόφ ερμηνεύονται ως σαφής προσπάθεια της Μόσχας να κλείσει όσο το δυνατόν γρηγορότερα και δίχως θόρυβο το θέμα, ώστε να μη δυσφημιστεί περαιτέρω η θέση της Ρωσίας στη διεθνή αγορά οπλικών συστημάτων. Είχε προηγηθεί, πάλι μακριά από τα φώτα δημοσιότητας, η καταδίκη σε τριάμισι χρόνια φυλάκισης του τραπεζίτη Ιγκόρ Κομαρόφ, μέσω του οποίου διοχετεύθηκαν σε κρυφούς λογαριασμούς τεράστια χρηματικά ποσά που προοριζόνταν για τα αντισταθμιστικά ωφελήματα από την αγορά των TOR και ουδέποτε έφτασαν στην Ελλάδα. Σημειώνουμε ότι η δικογραφία για τον βορομπιόφ αποτελείται από 45 τόμους

που περιέχουν κρίσιμα στοιχεία για το έργο της Εξεταστικής Επιτροπής της ελληνικής Βουλής για το σχετικό σκάνδαλο. Οι Ρώσοι όμως δεν έχουν στείλει ακόμα κανένα στοιχείο στην Ελλάδα, παρά το γεγονός ότι η ίδια η ρωσική Εισαγγελία είχε υποδείξει στον πρόεδρο της Εξεταστικής Επιτροπής Γιάννη Τραγάκη κατάλογο με 93 κρίσιμα έγγραφα στα οποία υπάρχουν στοιχεία για εμπλοκή Ελλήνων, ενδεχομένως και πολιτικών. Παρά τις έξι σχετικές επιστολές που έστειλε στη Μόσχα ο κ. Τραγάκης, οι Ρώσοι προβάλλουν νομικά κολλήματα για να μην στείλουν τα στοιχεία. Αυτό θα πει συνέπεια στις μυστικές αγοραπωλησίες όπλων! Όχι σαν εκείνους τους Γάλλους που «έδωσαν» αμέσως τον κακομοίρη τον Λούβαρη!

Π.Π.

ΜΟΛΥΒΙΕΣ

- Βαρβαρότητες από τα ΜΑΤ στα Λιόσια σε βάρος των κατοίκων που προσπαθούν να υπερασπιστούν το περιβάλλον και τη ζωή τους.
- Όλα τα σκουπίδια σε μια χωματερή υπερκορεσμένη!
- Λαγός ο Πασόκος δήμαρχος που υπέγραψε να μεταφέρεται και η λυματολάσπη στη χωματερή της περιοχής.
- Λαγοί και οι Πασόκοι που ηγήθηκαν στο πολύπαθο ΥΠΕΧΩΔΕ και επί 20 χρόνια ήταν ανίκανοι να σχεδιάσουν τη διαχείριση των απορριμμάτων της πρωτεύουσας.
- Κομμένες και οι συγκρούσεις από το «έγκυρο» κανάλι, γιατί την εργολαβία (και) της λυματολάσπης ανέλαβε ο εργολάβος συνιδιοκτήτης του καναλιού...
- Κοινωνίες απορριμμάτων είχε χαρακτηρίσει τις χώρες της Δύσης ο Nigel Hawks.
- Και δεν είχε καθόλου άδικο.
- Φόρεσε τα φισεκλίκια του, πήρε για μπούγιο και κάμποσους κλητήρες του και διαδήλωσε ο επανακτής τις φωνητικές του χορδές πρόεδρος της ΓΣΕΕ.
- Οχτώ χρόνια οι σειρήνες του εκσυγχρονισμού τού είχαν αφαιρέσει τη λαλιά κι είχε μουγκαθεί...
- Μόνο που εργαζόμενοι βρίσκονταν στην Κάνιγγος με το ΠΑΜΕ και οι περισσότεροι -δυστυχώς- στις παραλίες για βουτιές.

ΑΝΤΙ ΘΕΣΕΙΣ

ΜΟΛΥΒΙΕΣ

- Χρήστο μας, όλα εδώ πληρώνονται.
- Με τον κυβερνητικο-εργοδοτικό συνδικαλισμό αποκτάς πολυθρόνες μέσω πλαστών πλειοψηφιών και απολαμβάνεις τα αγαθά της προεδρίας...
- αλλά οι εργαζόμενοι σε φτύνουν και συ επιμένεις ότι πρόκειται για πρωτοβρόχια!
- Πέρα από το μοντέλο της Σουηδίας που επιθυμεί ο Giorgos, διάφορα αστροπελέκια ανακάλυψαν και την Μπλερική εκδοχή του φιλελευθερισμού.
- Η ευρωμάδα του διχάστηκε.
- Όσο για τους εθνικούς βουλευτές ακόμα μετρούν κέρδη και ζημιές από τις εσωκομματικές εκλογές.
- Καλά ξεμπερδέματα, συναγωνιστές!
- Τελικά τη δομική αντιπολίτευση στη Ν.Δ. ανέλαβαν ο Μητσοτάκης κι ο Έμπερτ.
- Η υπομονή τους με τον Giorgos εξαντλήθηκε κι άρχισαν τα όργανα.
- Πίσω τους τρέχουν να συστοιχισθούν –με αφορμή την τροπολογία του Μιλτιάδη– τα πάσης φύσεως ρεπανοβενιζέλια.
- Γούστο που έχουν!
- Ο Αρσένης είδε και τον Αλαβάνο.
- Μήπως του εξηγούσε τα περί άρθρου 4 ή το μπάχαλο στην παιδεία επί υπουργίας του;
- Ακόμα, σύντροφοι, οι φωνές των εφήβων «Κάτσε καλά Γεράσιμε» δεν έχουν σβηστεί.
- Ήμαρτον!

ΜΠΟΥΛΑΝΤΟΖΕΣ

Χειμαρρώδης όπως πάντα ο Πάγκαλος, αφού τα έψαλε στον Παπαθεμελή φρόντισε να μιλήσει με κολακευτικά πύλην χιουμοριστικά σχόλια για τον Έμπερτ. «Είμαστε συνομήλικοι και έχουμε συμπλακεί (sic) για πρώτη φορά σε ηλικία 18 ετών με κλωτσιές και μπουνιές στην Ανώτατη Σχολή Οικονομικών Επιστημών. Έκτοτε αποκτήσαμε σεβασμό ο ένας για τον άλλον, δεδομένου και του όγκου μας, και αποφεύγουμε τις συμπλοκές». Γι' αυτό λοιπόν ο λόγος τους διακρίνεται από ένα ρωμαλέο ύφος και ιδιαίτερης βαρύτητας περιεχόμενο! Αχ, τα άτιμα τα νιάτα, τι κάνουν!

Σως

ΝΟΙΑΖΕΤΑΙ ΚΑΝΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΟΘΕΣΗ ΚΟΚΚΑΛΗ;

Οι περιπέτειες της πολύκροτης δικογραφίας Κόκκαλη θα ήταν για γέλια, αν (η απονομή δικαιοσύνης στην περίπτωση αυτή) δεν ήταν για κλάματα. Από τότε που ασκήθηκε η περίφημη δίκωξη Παπαγγελόπουλου για σειρά σοβαρών αδικημάτων (κατασκοπία, δωροδοκία, απάτη κ.λπ.) η υπόθεση περιφέρεται από την Ευελπίδων στο Εφετείο κι από εκεί στον Άρειο Πάγο και άντε από την αρχή. Ανακριτές αλλάζουν συνεχώς, άλλοι παραπέμπονται, άλλοι αποποιούνται το πικρό αυτό ποτήριον και άλλοι παραδίδουν το πνεύμα. Μόνον η δικογραφία παραμένει ως είχε πριν από τέσσερα χρόνια, στα χέρια του σημερινού προϊστάμενου της Εισαγγελίας Πρωτοδικών.

Τώρα, και όπως διαβάσαμε στην *Καθημερινή* (26/6), το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών Αθηνών αποφάσισε (στις 16/6/05, ύστερα από αίτημα της πλευράς Κόκκαλη) να διαχωρίσει την κύρια ανάκριση της υπόθεσης ως προς την κατηγορία της κατασκοπίας, «διακρίνοντας τον κίνδυνο παραγραφής της πράξης στο τέλος του 2005». Η εφημερίδα διακρίνει πίσω από αυτή την κίνηση «δικονομικά τεχνάσματα» του Σ. Κόκκαλη, ο οποίος «φαίνεται ότι πέρασε, από τις βαρύγδουπες καταγγελλτικές δηλώσεις κατά κέντρων που τον καταδιώκουν, στην αθόρυβη δικονομική μάχη» με συμπαραστάτες «όλο το σύστημα διαπλοκής προκειμένου να μην ανοίξουν οι κρυφοί λογαριασμοί». Με άλλα λόγια, παρά τις βαρύγδουπες εξαγγελίες του πολέμου κατά της διαπλοκής, το σύστημα Κόκκαλη παραμένει πανίσχυρο,

προς δόξαν του υπουργού Δικαιοσύνης και των συμβούλων του εντός και εκτός κυβέρνησης.

Ωστόσο η απόφαση είναι, για μας τουλάχιστον, ακατανόητη, επειδή με τον ισχύοντα νόμο η παραγραφή της κατασκοπίας επέρχεται μετά την παρέλευση δεκαπενταετίας. Κατά συνέπεια, και όπως έχουμε γράψει επανειλημμένα, βιώντας εν τη ερήμω, το αδίκημα αυτό έχει ήδη παραγραφεί από το 2004, χωρίς να επιδείξει κανείς από τους ανώτατους, ανώτερους και κατώτερους δικαστικούς λειτουργούς που ασχολούνται με την υπόθεση την παραμικρή ευαισθησία. Οπότε, δυο τινά μπορεί να συμβαίνουν. Είτε το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών ανακάλυψε ότι η Στάξι συνέχισε τη δράση της και μετά το 1989, είτε κάποιος δεν σκαμπάζουν γρυ από νομικά. Υπάρχουν βεβαίως και άλλα ενδεχόμενα που θα εξετάσουμε εν καιρώ. Κατά τα άλλα, η διαπίστωση της *Καθημερινής* ότι «η πρόσφατη κάθαρση στο δικαστικό σώμα ούτε που προσέγγισε την υπόθεση Κόκκαλη» έρχεται κάπως αργά, αν και μας χαροποιεί ιδιαίτερα το γεγονός ότι συμφωνεί και κάποιος άλλος με τις εκτιμήσεις που έκανε προ μηνών το *Αντί* για το ίδιο θέμα. Κατά τα άλλα εμείς τουλάχιστον δεν διατηρούμε πλέον αμφιβολίες για την έκβαση μιας υπόθεσης που περιφέρεται εδώ και τέσσερα χρόνια ατελέσφορα από ανακριτή σε ανακριτή. Όπως δεν διατηρούμε και καμία αμφιβολία για τις καριέρες εκείνες που κτίστηκαν πάνω στην υπόθεση αυτή.

Π.Π.

Ο ΚΟΣΚΩΤΑΣ ΖΕΙ

Οπως θα έλεγε και ο Μαρξ, οι αλλαγές στο οικονομικό και επιχειρηματικό σκηνικό είναι προάγγελος των αλλαγών και στο πολιτικό σκηνικό; Γιατί θυμήθηκα τον βασικό υπεύθυνο για τη δεινή ιδεολογική και αισθητική ταλαιπωρία την οποία υφίσταμαι κάθε φορά που βλέπω την κυρία Αλέκα να υπερασπίζεται τα δίκαια του προλεταριάτου; Είναι ο πόλεμος των εκδοτών που άρχισε με τη σύγκρουση Κουρή-Κοντομηνά, επειδή ο δεύτερος αφαίμαξε το κανάλι του πρώτου απ' όλα σχεδόν τα προσοδοφόρα «δημοσιογραφικά» στελέχη. Αν πιστέψουμε όσα διαβάζουμε, στον Κουρή συμπαρίσταται το «παλαιό» εκδοτικό κατεστημένο, των κ. κ. Λαμπράκη και Τεγόπουλου συμπεριλαμβανομένων! Πράγμα που μας κάνει να θυμόμαστε ανάλογα σκηνικά της εποχής Κοσκωτά. Εκτός από την *Αυριανή* του Γιώργου Κουρή, στον πόλεμο έχει ήδη εισέλθει και το *Παρών* του Μάκη Κουρή, στο τελευταίο φύλλο του οποίου διαβάσαμε ότι πίσω από την επιτυχημένη νέα εφημερίδα *Πρώτο Θέμα* βρί-

σκονται οι μεγαλοεπιχειρηματίες «Δ. Κοντομηνάς, Ευαγγ. Μυτιληναίος, Γ. Σαλονίκης και Γ. Κορωνιάς της Vodafone». Δεν γνωρίζουμε τι ακριβώς συμβαίνει στην πραγματικότητα, αλλά οι στενές σχέσεις Κοντομηνά-Τριανταφυλλόπουλου και Σαλονίκη-Αναστασιάδη είναι δεδομένες (όπως και οι σχέσεις Αναστασιάδη-Κόκκαλη). Όσο για τις σχέσεις με τον κ. Μυτιληναίο, αρκεί κανείς να διαβάσει την 53η σελίδα της τελευταίας έκδοσης του *Πρώτου Θέματος* που υπερασπίζει το δίκαιο της ΜΕΤΚΑ στη διεξαγόμενη δίκη για το σκάνδαλο του Λαυρίου της ΔΕΗ. Όλα αυτά είναι βέβαια λίγο-πολύ γνωστά σε όλους. Εκείνο που δεν είναι γνωστό ακόμα είναι ποιους πολιτικούς ευνοεί το νέο σκηνικό. Εμείς πάντως γνωρίζουμε τις συνεχείς αποκλειστικές εμφανίσεις της οικογένειας Μητσοτάκη στον ΑΛΡΗΑ του κ. Κοντομηνά, όπως και τις στενές σχέσεις γνωστής, μεγάλης και επίτιμης πολιτικής οικογένειας με τον κ. Μυτιληναίο.

Π.Π.

ΝΤΡΟΠΗ!

Τελείωσε όπως τελείωσε και φέτος η τηλεοπτική σεζόν, με μικρούτσικους αγκιτάτορες, μάκηδες-μακί σε ρόλους Ζορό της ξευτίλας και θέμους-τρύπες ως απόσταγμα πνεύματος και χιούμορ. Η ελληνική τηλεόραση, κρατική και ιδιωτική, ιδιαιτέρως ξεδιάντροπα εξαντλώντας όλα τα όρια της χυδαιότητας και παίζοντας, συνειδητά πια, είμαι σίγουρος, το παιχνίδι του εκμαυλισμού ενός ολόκληρου λαού. Σύντομα στο *Αντί* θα φιλοξενήσουμε έναν φάκελο αφιερωμένο στην τηλεόραση. Γιατί πιστεύουμε πως το θέμα είναι βαθύτατα πολιτικό και άπτεται άμεσα του φαινομένου της διαπλοκής. Οι τρεις-τέσσερις οικογένειες που κυβερνούν τον τόπο από το παρασκήνιο, παρά την εναλλαγή των κυβερνήσεων, σκοπίμως έχουν διαφθείρει τους πάντες στην τηλεοπτική αγορά για να εξαφανίσουν κάθε αντίσταση. Λες και όλοι αυτοί οι νεόπλουτοι δεν χρωστάνε τίποτα στην πατρίδα. Ακόμη και τις ειδήσεις τις κάπνισαν λαϊκό βαριετέ, ενώ από πρωίας μέχρι νυκτός τα κανάλια τους λειτουργούν σαν σκυλάδικα. Πουθενά τέχνη, διάλογος, ενημέρωση. Πουθενά στοιχειώδης αισθητική, στοιχειώδης γούστο, στοιχειώδης παιδεία. Η κυβέρνηση πάλι, προωθώντας τα δικά της επικοινωνιακά παιχνίδια έχει αφήσει όλη την ευθύνη στο έρμηκο, το ατελείστο ΕΣΡ. Η μεγίστη, δηλαδή, υποκρισία. Η τηλεόραση όμως, επαναλαμβάνουμε, είναι εθνική υπόθεση υψίστης προτεραιότητας. Τι λέει επ' αυτού η Αριστερά;

Μάνος Στεφανίδης

ΜΟΛΥΒΙΕΣ

- Ανταγωνισμός στα χουβαρνταλίκια.
- Ο Χριστοδουλάκης με την Ιονική, ο Αλογοσκούφης με την Εμπορική.
- Πανεπιστημιακοί και θιασώτες του Θατσερισμού αμφότεροι.
- Να τους χαίρονται οι ψηφοφόροι (και οι φοιτητές) τους.
- *Εφαρμόζουμε το νόμο Ρέππα* – είπε για το ασφαλιστικό ο κυβερνητικός εκπρόσωπος.
- Εθελουσία έξοδο στην ΕΡΤ εσείς, εθελουσία έξοδο στον ΟΤΕ εμείς.
- Με το αζημίωτο φυσικά, που θα καρπωθούν πάλι οι κλακαδόροι της εξουσίας.
- Με τις πλάτες των γαλαζοπράσινων εργατοπατέρων και κατί άλλων μπουμπουκιών (ανεξάρτητων, ολίγων «αριστερούληδων» κ.λπ.) που όπου και να τους μυρίσεις μόνο μπόχα οσφραίνεσαι.
- Μάλιστα κάποιος από αυτούς αρθρογράφησε κατακρίνοντας, ο άθλιος, το ΚΚΕ, γιατί δήλωσε πως τα μέλη και τα στελέχη του στον ΟΤΕ δεν θα κάνουν χρήση της επαίσχυντης αυτής διαδικασίας.
- *Μας έχουν φλωώσει στο ψέμα* (η Ν.Δ.) – έγραφε τις προάλλες σοβαρός (λέμε τώρα) αναλυτής του Συγκροτήματος.
- Ενώ στη Σημιτική οχταετία που εξακολουθεί να λιβανίζει συχνά-πυκνά, η αλήθεια έλαμπε!
- Όπως κι η αξιοκρατία, η δημοκρατία και ο σεβασμός της διαφορετικότητας.

του Δημήτρη Πετσάκη

ΜΕΣΑΙΩΝΑΣ

Είναι φρικιαστικό αλλά συνέβη στην Ελλάδα πριν λίγες ημέρες. Όταν με φανφάρες και δημοσιότητα γιορταζόταν η ημέρα αφιερωμένη στον αγώνα κατά των ναρκαδικών, ένας χρήστης έβρισκε τραγικό θάνατο μέσα στο κελί του στην Πτολεμαίδα. Δεμένος με χειροπέδες, χωρίς να του έχουν αφαιρεθεί όσα αντικείμενα είχε πάνω του, έβαλε φωτιά στο στρώμα του και έχασε τη ζωή του από τις αναθυμιάσεις, αφού οι αστυνομικοί αδιαφόρησαν για τις φωνές του και δεν έσπευσαν να τον βοηθήσουν. Μιλάμε για την ανάγκη ίδρυσης θεραπευτικών μονάδων, αλλά δεν κάνουμε τίποτα για την εκπαίδευση των ιδίων των αστυνομικών στον τρόπο αντιμετώπισης των τοξικομανών.

Σως

ΜΟΛΥΒΙΕΣ

- Φέσι πολλών εκατομμυρίων στον ΟΤΕ αποκάλυψε ο Βουρλούμης.
- Και να 'ταν μόνον αυτό!
- Ο Τσοχατζόπουλος το είχε επιχειρήσει και δεν περπάτησε.
- Ο Σπηλιωτόπουλος το επαναφέρει.
- Για το πάντρεμα του Πολυτεχνείου με τις στρατιωτικές σχολές και το Υπουργείο Άμυνας ο λόγος.
- Φυσικά υπάρχουν αντιδράσεις από φοιτητές και πολλούς καθηγητές του ιδρύματος που εξακολουθούν να διατηρούν την αξιοπρέπειά τους.
- Ελπίζουμε ο Σπήλιος να έχει την επιτυχία του Άκη.
- Μετά τον Βέλτσο κι ο Νταλάρας στη Επίδαυρο.
- Για του χρόνου, κ. Τατούλη μας, παρακαλώ να δώσετε χώρο σε νέα ταλέντα που ασφυκτούν από τη μέγγενη των γερόντων.
- Όπως για παράδειγμα η Καλομοίρα, ο Περικλής και ο Άγγας.
- Ως νεανικό περιοδικό επιμένουμε.
- Τόπο στα νιάτα!

N. Μολ.

του Δημήτρη Πετσετιδη

ΑΜΕΤΡΟΕΠΕΙΑ ΧΩΡΙΣ ΟΡΙΑ

Ποιος ψύχραιμος πολίτης σ' αυτή τη χώρα δεν αντιλαμβάνεται ότι ο Γιωργάκης αντιμετωπίζει τεράστιο πρόβλημα στο εσωτερικό του κόμματός του κι ότι γι' αυτό το λόγο έχει αποφασίσει να επιδιδεται σε επιδειξιείς δύναμης, κάθε φορά που εμφανίζεται στη Βουλή, εναντίον φυσικά της κυβέρνησης και του πρωθυπουργού Κ. Καραμανλή, με αποδέκτες όμως τα στελέχη και κυρίως τους οπαδούς του ΠΑΣΟΚ που τον αμφισβητούν πλέον φανερά; Αυτό έκανε λοιπόν και στην τελευταία συζήτηση προ ημερησίας διατάξεως.

Ο ελληνικός λαός όμως έχει και μνήμη και κρίση, όπως έχει και ενυαισθησίες σε θέματα που σχετίζονται με τη νεότερη ιστορία του τόπου. Παράλληλα, όλα τα πράγματα, ακόμα και η παιδική αφέλεια και αμετροέπεια, έχουν τα όριά τους. Να το ξεκαθαρίσουμε λοιπόν:

Ένα πολύ μεγάλο κομμάτι του ελληνικού λαού γνωρίζει καλύτερα από τον Γιωργάκη τι σημαίνει Δεξιά, αφού την έζησε στο πετσί του για δεκαετίες σε όλες της τις εκδοχές. Γνωρίζει ωστόσο πολύ καλά και τι σημαίνει ΠΑΣΟΚ, στο οποίο πάντως δεν αναγνωρίζει κανένα «κληρονομικό δικαίωμα» για τους αγώνες μισού και πλέον αιώνα. Τα υπόλοιπα είναι επικοινωνιακά φούμαρα...

T.K.A.

ΚΑΙ ΑΛΛΗ ΠΕΡΙΕΡΓΗ ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΣΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΑΜΥΝΑΣ

Προβληματισμούς έχει προκαλέσει σε έμπειρους αξιωματικούς του Πενταγώνου η πρόθεση της ηγεσίας του Υπουργείου Αμύνης να προχωρήσει στην προμήθεια πεντακοσίων περίπου Τεθωρακισμένων Οχημάτων Μεταφοράς Προσωπικού (ΤΟΜΑ) από τη Γερμανία. Οι ενστάσεις εστιάζονται κυρίως στο γεγονός ότι είναι ξεπερασμένα και ότι ουσιαστικά, αμέσως μετά την αγορά τους, θα πρέπει να πάνε για

ΓΙΑ ΤΟ ΥΠ.ΕΘ.Α.

Από το Γραφείο Τύπου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας λάβαμε σύντομη επιστολή που αναφέρεται στην αποκάλυψη του τεύχους 844 (3/6/05) για τους αρματοφορείς του κ. Κιολεΐδη. Λόγω περιορισμένου χώρου θα δημοσιεύσουμε την επιστολή –και το σχολιασμό μας– στο επόμενο Αντί. Δεν θέλουμε να παρατείνουμε την αγωνία του κ. ΥΕΘΑ για την έκβαση της υπόθεσης. Αφήστε που μέχρι τότε μπορεί να μην βρίσκεται πια στο γραφείο του και ο συντάκτης της επιστολής, αν πιστέψουμε όσα λέγονται για κάποιο προβληματάκι με την ΕΑΒ.

A.

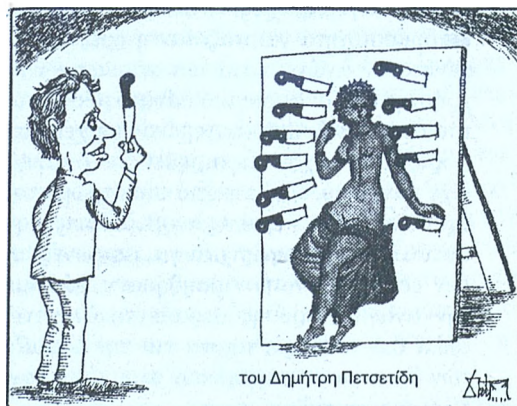

του Χρ. Πατανίκου

ΡΟΖ ΚΑΡΤΑ

Πάνω από 500.000 αλλοδαποί υπολογίζεται ότι θα δεν θα καταφέρουν να αποκτήσουν άδεια νόμιμης παραμονής στην Ελλάδα. Είναι γνωστό με τι σκληρές γραφειοκρατικές μεθοδεύσεις επιχειρήθηκε η καθυστέρηση νομιμοποίησης τους αλλά και το ατέλειωτο πήγαινε έλα από υπηρεσία σε υπηρεσία. Πρόσφατα ο Σύνήγορος του Πολίτη διαπίστωσε σοβαρά προβλήματα στη παραλαβή και εξέταση αιτημάτων ασύλου στο τμήμα Αλλοδαπών Αθηνών, καθώς και ότι η ακολουθούμενη πρακτική από τα συγκεκριμένα τμήματα δεν φαίνεται να εναρμονίζεται ούτε με την ελληνική, ούτε με τη διεθνή νομοθεσία περί ασύλου. Ε, καιρός πια να βρεθεί ένας εύσχημος τρόπος για απαλλαχθούμε από αυτό το «βάσανο». Προσοχή όμως στη γραφειοκρατία παιδιά

Σως

του Δημήτρη Πετσετιδη

Περιβαλλοντικές παραβάσεις δίπλα σε αλιευτικό καταφύγιο

της Δανάης Ιωάννου

Η Ικαρία είναι ένα ιδιαίτερο νησί. Χωρίς φυσικά λιμάνια, τόπος δύσκολος, διαμόρφωσε και κατοίκους με λιτή αντίληψη για τη ζωή. Αυτή η φιλοσοφία και ο τρόπος ζωής έσωσαν το νησί από τα αρνητικά παρεπόμενα του τουρισμού. Δηλαδή την ασύστολη εκμετάλλευση της φύσης και του περιβάλλοντος προς όφελος της τουριστικής ανάπτυξης. Αυτά μέχρι σήμερα. Απ' ό,τι φαίνεται, δειλά δειλά τα πράγματα αρχίζουν ν' αλλάζουν.

Για παράδειγμα, στο Καρκινάγρι της Ικαρίας, γύρω από ένα αλιευτικό καταφύγιο για το οποίο δαπανήθηκαν από το κράτος σημαντικά ποσά, συμβαίνουν ορισμένα περίεργα πράγματα.

Όπως προκύπτει από πληθώρα εγγράφων, προς υπουργεία, Περιφέρεια, Συνήγορο του Πολίτη, Νομαρχία, Επαρχείο κ.λπ., από μια κάτοικο στο Καρκινάγρι Ικαρίας, την Ασπασία Αφχανέ-Παπανικολάου, «αλλοιώνεται η φυσιογνωμία του οικισμού, προσβάλλεται γενικότερα το φυσικό περιβάλλον και καταπατούνται δημοτικές εκτάσεις από αυθαίρετες οικοδομές». Παράλληλα καταγγέλλεται «αυθαίρετη επίχωση του ρέματος στην περιοχή» του αλιευτικού καταφυγίου.

Όλα ξεκίνησαν μετά την ανέγερση μιας οικοδομής (ενός σπιτιού ιδιοκτησίας Λ. Πούλου) με προβλήματα στην έκδοση της πολεοδομικής άδειας (sic).

Όπως επιβεβαιώνεται και σε έγγραφο του Συνηγόρου του Πολίτη, «το οικόπεδο που αφορά τη συγκεκριμένη οικοδομική άδεια (και εντέλει την ολοκληρωμένη πια οικοδομή) βρίσκεται εκτός ορίων οικισμού στο σύνολό του», δηλαδή το συμβόλαιο έχει τόσο τυπικά (τοπογραφικό) όσο και ουσιαστικά ελαττώματα. Επίσης

επισημαίνεται ότι η «οικία κατασκευάστηκε χωρίς άδεια» και καταγγέλλθηκε –από την κάτοικο της περιοχής– με επιστολή προς το Δήμαρχο και δεκαοκτώ ημέρες μετά εκδόθηκε νέα άδεια, την οποία με νέα επιστολή κατήγγειλε στο Δήμαρχο.

Η ίδια κάτοικος κατήγγειλε και δεύτερη οικοδομή στην περιοχή, που μαζί με την προαναφερθείσα φέρονται ότι «είναι ξένες προς τον κυρίαρχο αρχιτεκτονικό τύπο του οικισμού απειλώντας την αλλαγή της φυσιογνωμίας του». Στις ενστάσεις της αυτές δεν απαντούσε ο Προϊστάμενος του Πολεοδομικού Γραφείου. Αντ' αυτού η Πολεοδομία εκδίδει φύλλο ελέγχου

Πλην όμως εκκρεμεί η χορήγηση μιας τυπικής βεβαίωσης από τον Δήμο Ραχών την οποία «αρνείται ανατιολόγητα» να της χορηγήσει. Ζητά αναβολή της δίκης με την ελπίδα ότι ο δήμος θα της χορηγήσει τη βεβαίωση και ο Προϊστάμενος θα εκδώσει την άδεια.

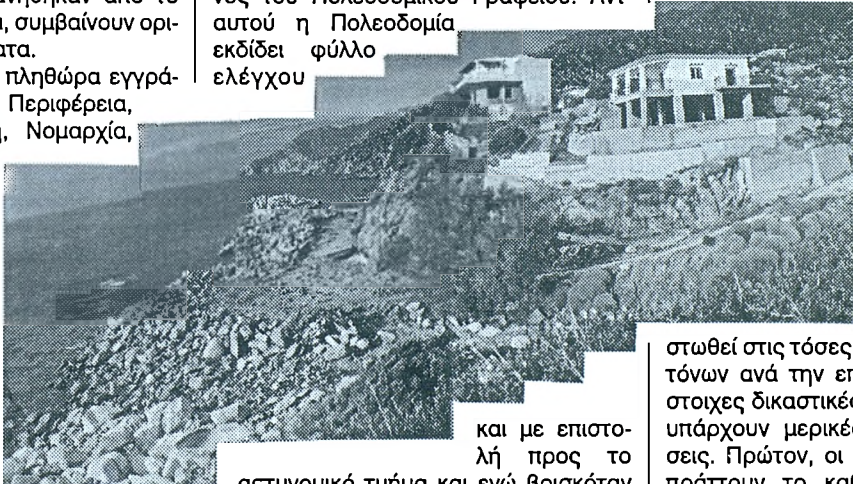
Με την υπ. αρ. 4038.2.4, με ημερομηνία 21.4.03, επιστολή του Συνηγόρου του Πολίτη γνωστοποιούνται οι καταγγελίες της και ζητείται να επιληφθεί του θέματος ο Έπαρχος της περιοχής. Αλλά και αυτός σιωπά περιέργως. Παράλληλα καταγγέλλεται και ο Δήμος «για επιχώσεις που αυ-

θαίρετα πραγματοποιήσε στην εκβολή ρέματος στο συγκεκριμένο αλιευτικό καταφύγιο», με την αιτιολογία πως καθαρίζεται ο δρόμος προς το νεκροταφείο που βρίσκεται στην περιοχή.

Αυτό που συμβαίνει στο Καρκινάγρι θα μπορούσε να πι-

στωθεί στις τόσες και τόσες κόντρες γειτόνων ανά την επικράτεια, με τις αντίστοιχες δικαστικές εμπλοκές. Εδώ όμως υπάρχουν μερικές σοβαρές επισημάνσεις. Πρώτον, οι διοικητικές αρχές δεν πράττουν το καθήκον τους απέναντι στους παρανομούντες. Δεύτερον, κινούνται υπερβολικά αυστηρά απέναντι στην καταγγέλλουσα τις παρανομίες. Κυριολεκτικά μπορεί να ειπωθεί ότι διυλίζουν τον κώνωπα και καταπίνουν την κάμηλο. Αλλά και οι ίδιες οι υπηρεσίες αυθαιρούν σε σχέση με το φυσικό περιβάλλον στην περιοχή.

Και αυτό που εν τέλει ενδιαφέρει είναι η δημόσια και περιβαλλοντική διάσταση των πεπραγμένων στο Καρκινάγρι. Διάσταση που μπορεί να περιλαμβάνει μόνο τα δέοντα για την περιβαλλοντική προστασία, το σεβασμό και την τήρηση του νόμου.

και με επιστολή προς το αστυνομικό τμήμα και ενώ βρισκόταν εν εξελίξει έκδοση συμπληρωματικής άδειας για την οικία της καταγγέλλουσας, την μηνύουν και ο Εισαγγελέας ορίζει δικάσιμο πριν καν ειδοποιηθεί ότι διαπιστώθηκαν παραβάσεις εις βάρος της! Δηλαδή ενώ υπάρχουν δυο οικοδομές με σοβαρότατες παραβάσεις –κατά τον Συνήγορο του Πολίτη– στη διαδικασία ανέγερσής τους, αντί οι τοπικές αρχές να προβούν στις ενέργειες που όφειλαν, μηνύουν την καταγγέλλουσα για οικοδομική ενέργεια η οποία βρισκόταν ήδη εν εξελίξει...

Έτσι η καταγγέλλουσα συγκεντρώνει τα έγγραφά της και ετοιμάζεται για τη δίκη.

IPAN ΕΚΠΛΗΞΗ ΚΑΙ ΣΚΕΠΤΙΚΙΣΜΟΣ

Οι έτσι κι αλλιώς τεταμένες σχέσεις του Ιράν με τη Δύση δείχνουν να περνούν σε νέα και ίσως χειρότερη φάση μετά τη νίκη-έκπληξη του συντηρητικού δημάρχου –έως τώρα– της Τεχεράνης Μαχμούντ Αχμαντί Νετζάντ, έναντι του μετριοπαθούς και φερόμενου ως «φαβορί» Αχμπάρ Χασεμί Ραφσαντζανί, στις προεδρικές εκλογές που ολοκληρώθηκαν το περασμένο Σαββατοκύριακο. Το αποτέλεσμα αυτό σαφώς αλλάζει το σκηνικό στη χώρα, επαναφέροντας σε ισχύ αντιλήψεις και πρακτικές από το όχι πολύ μακρινό παρελθόν.

Ο 49χρονος Αχμαντί Νετζάντ, ένας φτωχός γιος σιδερά, που σπούδασε πολιτικός μηχανικός, πρώην στέλεχος της «επαναστατικής φρουράς» που δημιούργησε στα τέλη του 1979 ο ιδρυτής του θεοκρατικού καθεστώτος αγιατολλάχ Χομεϊνί, και εθελοντής στρατιώτης κατά την περίοδο του πολέμου με το Ιράκ, εκφράζει τη φονταμενταλιστική άποψη του θρησκευτικού κατεστημένου του Ιράν, με την απόλυτη υποστήριξη του οποίου –και μάλλον με όχι καθαρά μέσα– κατάφερε τελικά να κερδίσει με μεγάλη διαφορά τον αντίπαλό του στις εκλογές.

Ο νέος πρόεδρος στη μέχρι τώρα πολιτική σταδιοδρομία του επιμένει να καταγγέλλει σε κάθε ευκαιρία τους «εχθρούς της Ισλαμικής Δημοκρατίας» και να αρνείται τις, «επιβεβλημένες» όπως τις χαρακτηρίζει, σχέσεις της χώρας του με τις ΗΠΑ, ενώ με αφορμή την προεκλογική του εκστρατεία προειδοποιούσε ότι το Ιράν δεν πρόκειται να απεμπολήσει το δικαίωμά του στη χρήση πυρηνικής ενέργειας υπό το βάρος των «ιμπεριαλιστικών πιέσεων».

Χαρακτηριστική είναι μάλιστα η φράση που του αποδίδεται: «δεν κάναμε την επανάσταση για να έχουμε δημοκρατία» – φράση στην οποία καθρεφτίζεται η πολιτική του φιλοσοφία, που ωστόσο δεν απέτρεψε το εκπληκτικό 61,7% των ψήφων στις εκλογές (ο Ραφσαντζανί απέσπασε το 35,9%) ποσοστό που τον έφερε στην εξουσία, καθώς ο Αχμαντί Νετζάντ υποσχέθηκε να παλέψει για την καταπολέμηση της φτώχειας και την πάταξη της διαφθοράς.

Όπως ήταν φυσικό, στην εκλογή του αντέδρασε πρώτη η Ουάσιγκτον, κυρίως δια του υπουργού Άμυνας Ράμσφελντ, που κατήγγειλε ως «παρωδία» τις ιρανικές προεδρικές εκλογές και κατηγόρησε το νέο πρόεδρο ως μη φίλο της δημοκρατίας και της ελευθερίας, για να ακολουθήσει το Τελ Αβίβ, απ' όπου ο ισραηλινός υπουργός Εξωτερικών Σιλβάν Σάλομ κάλεσε τη διεθνή κοινότητα να υιοθετήσει ενιαία, σταθερή και πιο σκληρή στάση στις διαπραγματεύσεις για τα πυρηνικά του Ιράν.

Αλλά και εκπρόσωποι κυβερνήσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με πρώτη τη Βρετανία αλλά και τη Γερμανία, ζήτησαν –αν και σε πιο ήρεμο τόνο– από τη νέα εξουσία του Ιράν να πάρει τα απαραίτητα μέτρα και να ανταποκριθεί θετικά έναντι των φόβων της διεθνούς κοινότητας αναφορικά με το ιρανικό πυρηνικό πρόγραμμα, αλλά και να εργασθεί για την

πρόοδο στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Αντίθετα, στις αραβικές χώρες εκφράζονται ανησυχίες για το ενδεχόμενο «εξαγωγής της ισλαμικής επανάστασης» από το Ιράν σε άλλες χώρες. Ορισμένοι όμως ελπίζουν ότι είναι πιθανό τελικά ο Αχμαντί Νετζάντ να συμπεριφερθεί «λογικά»· κάποιιοι μάλιστα παραλληλίζουν την αναρρίχσή του στην εξουσία με κείνη του τούρκου πρωθυπουργού Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν. Μόνο η Ρωσία έδειξε να μην ανησυχεί από το αποτέλεσμα των ιρανικών εκλογών, δηλώνοντας πρόθυμη να συνεχίσει τη συνεργασία της με την Τεχεράνη στους πυρηνικούς σταθμούς παραγωγής ενέργειας.

ΑΛΒΑΝΙΑ ΣΤΙΣ ΚΑΛΠΕΣ ΜΕ ΝΑΝΟ-ΜΠΕΡΙΣΑ

Σε κρίσιμο σταυροδρόμι βρίσκεται και πάλι η Αλβανία, όπου την ερχόμενη Κυριακή διεξάγονται βουλευτικές εκλογές – γεγονός για το οποίο για άλλη μια φορά η διεθνής κοινότητα, μέσω των αρμόδιων οργανισμών, βρίσκεται σε κατάσταση επιφυλακής: για το ενδεχόμενο επανάληψης των γνωστών φαινομένων βίας και κακής ή ελλειμματικής διεξαγωγής της ψηφοφορίας.

Στην έκκτη κατά σειρά εκλογική αναμέτρηση από την ανατροπή του δικτατορικού καθεστώτος του Εμβέρ Χότζα, πριν από δεκαπέντε χρόνια, κύριοι αντίπαλοι παραμένουν ο νυν πρωθυπουργός Φατός Νάνο, ηγέτης του Σοσιαλιστικού Κόμματος, και ο Σαλί Μπερίσα, ηγέτης του δεξιού Δημοκρατικού Κόμματος, δυο σημαντικές προσωπικότητες που μέχρι τώρα έχουν παίξει βασικό ρόλο στη μετακομμουνιστική πορεία της Αλβανίας, με κύριο γνώρισμα το μεταξύ τους πραγματικό μίσος, αιτία που προκαλεί έντονη πόλωση και κάποτε συγκρούσεις, αποκορύφωμα των οποίων ήταν η γνωστή εξέγερση του 1997.

Εκτός από τα δυο αυτά κόμματα, σημαντικό ρόλο αναμένεται να παίξει το Σοσιαλιστικό Κίνημα για Ένταξη, κόμμα που σχηματίστηκε από ομάδα πρώην στελεχών του Σοσιαλιστικού Κόμματος με επικεφαλής τον πρώην πρωθυπουργό Ιλίρ Μέτα. Την ψήφο των Αλβανών όμως διεκδικούν και μερικά ακόμα μικρά κόμματα, όπως το φιλοβασιλικό «Λεγκαλιτέτι», και φυσικά η Ένωση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που εκφράζει την ελληνική μειονότητα και που σ' αυτή τη φάση αποφάσισε ότι δεν χρειάζεται να διατηρήσει τη συμμαχία με τους Σοσιαλιστές.

Προφανώς η ηγεσία της Ένωσης «ποντάρει» και στην πιθανότητα να εξασφαλίσει οφέλη στην περίπτωση που επαληθευτούν κάποιες σφυγμομετρήσεις που φέρνουν μπροστά το Δημοκρατικό Κόμμα. Έτσι κι αλλιώς όμως, στις λίστες υποψηφίων και των δυο μεγάλων κομμάτων περιλαμβάνονται αρκετοί ελληνικής καταγωγής. Πέρα από τα παιχνίδια που παίζονται ωστόσο, η λαϊκή βάση της Ένωσης εμφανίζεται βαθιά διαιρεμένη, καθώς μεγάλο τμήμα της μειονότητας δείχνει να προτιμά τους Σοσιαλιστές.

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ ΟΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΕΣ ΝΙΚΗΣΑΝ, ΑΛΛΑ...

Σε μια κρίσιμη περίοδο για τη χώρα, οι βούλγαροι Σοσιαλιστές κατάφεραν το περασμένο Σάββατοκύριακο να προσελκύσουν την προτίμηση του εθνικού σώματος στις βουλευτικές εκλογές που διεξήχθησαν, και να εξασφαλίσουν μια σαφή νίκη έναντι του δεξιού Εθνικού Κινήματος του απερχόμενου πρωθυπουργού, γαλβανισμένου Συμεών Σαξκομπουργκότα. Μετά την νίκη, ωστόσο, η οποία δημιουργεί περισσότερα προβλήματα απ' όσα καλείται να λύσει.

Το Σοσιαλιστικό (πρώην Κομμουνιστικό) Κόμμα, με επικεφαλής τον Σεργκέι Στανίσεφ, συγκέντρωσε μόλις το 31% των ψήφων (έναντι 19,1% του Εθνικού Κινήματος), γεγονός που το υποχρεώνει να προχωρήσει στο σχηματισμό κυβέρνησης συνασπισμού, στην οποία όμως θα πρέπει να περιληφθούν περισσότερα από τα δύο κομμάτια, εξαιτίας του χαμηλού ποσοστού που εξασφάλισαν όλα τα κόμματα που κατάφεραν να μπουν στη Βουλιά εξασφαλίζοντας το εκλογικό μέτρο του 4%.

Το ζήτημα είναι όμως ότι τα δύο κόμματα με τα οποία το Σοσιαλιστικό Κόμμα μπορούσε να συμμαχήσει, η Ένωση Δημοκρατικών δυνάμεων και οι Δημοκράτες για μια ισχυρή Βουλγαρία, συγκέντρωσαν ποσοστά 7,7% και 6,45% αντίστοιχα, που σημαίνει ότι το συνολικό ποσοστό και των τριών είναι πολύ μικρό, πράγμα που δημιουργεί απόλυτη πλειοψηφία.

Ένα τρίτο κόμμα, που εμφανίστηκε για πρώτη φορά μόλις δυο μήνες πριν από τις εκλογές, είναι η Βουλγαρική Εθνική Ένωση, που εκφράζει την εθνικιστική υπερσυντηρητική ακροδεξιά, συγκέντρωσε το απρόσμενο ποσοστό 5,2%, με την οποία βγαίνει το Σοσιαλιστικό Κόμμα κάθε άλλο παρά θα ήθελε οποιαδήποτε συνεργασία.

Έτσι, η εναλλακτική λύση μένει και πάλι το τουρκικό Κίνημα των Κιωματών και Ελευθεριών του Αχμέτ Ντογκάν, που συμμετέχει στην προηγούμενη κυβέρνηση και το οποίο ήρ-

θε τρίτο σε δύναμη με ποσοστό 12,68% – λύση που φαντάζει μεν αναγκαστική, αλλά δεν είναι και τόσο αρεστή, όπως φαίνεται από δηλώσεις στελεχών του Σοσιαλιστικού Κόμματος.

Ανεξάρτητα πάντως από την τελική σύνθεσή της, η νέα κυβέρνηση της Βουλγαρίας θα έχει το δύσκολο έργο να βελτιώσει την οικονομική κατάσταση της χώρας, στην οποία συσσωρεύτηκαν πολλά προβλήματα από τη διακυβέρνηση του Συμεών. Παράλληλα θα πρέπει να ολοκληρώσει τις μεταρρυθμίσεις που απαιτούνται πριν από την τελική ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Όπως είναι γνωστό, η Βουλγαρία μαζί με τη Ρουμανία πρόλαβαν να ορίσουν την ημερομηνία ένταξής τους στην ΕΕ για το 2007. Ωστόσο, με το βαρύ κλίμα που έχει διαμορφωθεί τελευταία στην Ένωση, είναι πολύ πιθανό, από μια αργοπορία στις μεταρρυθμίσεις ή ακόμα κι από κάποια εμπλοκή στις εσωτερικές διεργασίες σχετικά με τις εκκρεμότητες που υπάρχουν, να προκληθούν καθυστερήσεις ή και αναβολές στη διαδικασία ένταξης.

ΗΠΑ: ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΚΛΕΥΗ ΓΙΑ ΤΑ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΑ

Διαβόητες είναι οι φυλακές που έχουν στήσει οι Αμερικανοί ανά την γη και στις οποίες κρατούνται εδώ και τρία χρόνια –κάθε από απάνθρωπες συνθήκες, χωρίς συγκεκριμένη κατηγορία, χωρίς δίκη και χωρίς καμία δυνατότητα επαφής με το έξω κόσμο ή έστω με δικηγόρους– εκατοντάδες άνθρωποι, κυρίως από μουσουλμανικές χώρες, που έχουν συλληφθεί στο πλαίσιο του περιήμφου «πολέμου κατά της τρομοκρατίας». Όπως είναι γνωστό και τα φρικτά βασανιστήρια στα οποία υποβάλλονται οι άνθρωποι αυτοί από τους δεσμοφύλακες τους, χωρίς ουσιαστικά να διώκεται κανείς, εκτός ελαίστων κραυγαλέων περιπτώσεων, στις οποίες πάλι οι ποινές που επιβάλλονται αποτελούν στην ουσία ύβρη για τα θύματα.

Και η παγκόσμια κοινή γνώμη εμβρόντητη παρακολουθεί όχι μόνο τις καταγγελίες και τα αποδεικτικά στοιχεία που τις συνοδεύουν, αλλά και τις αντιδράσεις των αμερικανών αξιωματούχων – αντιδράσεις γεμάτες από τη γνωστή αλαζονεία και τη φασιστική νοοτροπία της υπερδύναμης (χαρακτηρι-

στική η πρόσφατη δήλωση του αντιπροέδρου Ντικ Τσέι, ο οποίος, θέλοντας να διασκεδάσει τις κακές εντυπώσεις από τις καταγγελίες των διεθνών οργανώσεων, είπε ότι οι άνθρωποι αυτοί «βρίσκονται στον παράδεισο»).

Καταγγελίες και αντιδράσεις, που δείχνουν ότι ο «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας» συνιστά ουσιαστικά την άσκηση της πλέον καλώς οργανωμένης κρατικής τρομοκρατίας σε παγκόσμια κλίμακα και ότι τα συνθήματα περί υπεράσπισης της δημοκρατίας και της ελευθερίας δεν είναι παρά ένα καλοτυγμένο σε χρυσόχαρτο άλλοθι για τα πιο στυγνά εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας που έχει να επιδείξει η σύγχρονη ιστορία.

Η οσμή των εγκλημάτων αυτών μάλιστα είναι τόσο έντονη, ώστε έχει αρχίσει να ενοχλεί και μια μερίδα των ίδιων των Αμερικανών, οι οποίοι όλο και περισσότερο τάσσονται κατά του Τζορτζ Μπους και της κλίμακας του. Είναι οι ίδιοι, ωστόσο, που δυο φορές –η τελευταία πριν από ένα μόλις εξάμηνο– τον εξέλεξαν πρόεδρο.

Με τον Τόνι Μπλερ αρχηγό (υπό προδεσμία)

Είναι γεγονός ότι ο βρετανός πρωθυπουργός Τόνι Μπλερ κατόρθωσε στο διάστημα των δυο τελευταίων εβδομάδων να ταράξει τα νερά στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αρχικά με το αδιέξοδο που προκάλεσε στις διαπραγματεύσεις για τον νέο κοινοτικό προϋπολογισμό, και στη συνέχεια με την παρουσίαση του προγράμματος δράσης της βρετανικής προεδρίας στην ΕΕ, η οποία αρχίζει από σήμερα. Μια παρουσίαση με αρκετές επικοινωνιακές κορώνες, στις οποίες πολλοί ηγέτες και πολιτικοί αναλυτές δικαιολογημένα αντέδρασαν με αρκετή επιφυλακτικότητα, αλλά και με σκεπτικισμό για τις προθέσεις που έκρυβαν πίσω τους. Ωστόσο είναι επίσης γεγονός ότι η αναβάθμιση του –κατά τεκμήριο «αντιευρωπαϊστή» και δεδηλωμένου φιλοαμερικανού– Τόνι Μπλερ σε ηγετική φυσιογνωμία και σε ρυθμιστή των εξελίξεων για το μέλλον της Ένωσης δεν ήταν κεραυνός εν αιθρία, αλλά προϊόν της χρόνιας αναποφασιστικότητας και αναποτελεσματικότητας της Ένωσης, οι οποίες ξεπέρασαν πλέον τα όρια τους.

Στην προσεκτικά προετοιμασμένη ομιλία του προς την ολομέλεια του ευρωκοινοβουλίου την περασμένη εβδομάδα, ο Τόνι Μπλερ ουσιαστικά προσπάθησε να πει εκείνα που θεωρούσε ότι ήθελαν ή ήταν διατεθειμένοι ν' ακούσουν οι ευρωβουλευτές και δι' αυτών οι πολιτικές ηγεσίες και η ευρωπαϊκή κοινή γνώμη.

Η ουσία όμως δεν βρίσκεται τόσο στις διαβεβαιώσεις του ότι είναι «ένας παθιασμένος ευρωπαϊστής», ότι πιστεύει «σε μια Ευρώπη με ισχυρή κοινωνική διάσταση», ή ότι δεν θα δεχόταν «μια Ευρώπη που θα ήταν μόνο μια κοινή αγορά». Με αυτά ο Τόνι Μπλερ θέλησε να «χαϊδέψει τ' αφτιά» των Ευρωπαίων, σε μια προσπάθεια ν' αντιστρέψει το δυσμενές κλίμα που δημιούργησε μερικές ημέρες νωρίτερα η αρνητική στάση του κατά τη σύνοδο κορυφής και το ναυάγιο της συμφωνίας για τον κοινοτικό προϋπολογισμό.

Στο ίδιο πλαίσιο εξάλλου ήταν και η διακήρυξη του: «Οι σάλπιγγες των λαών ηχούν έξω από τα τείχη της οχυρωμένης πόλης μας. Θα τις ακούσουμε; Θα έχουμε

την πολιτική βούληση να βγούμε από τα τείχη και να τους συναντήσουμε, ώστε να να δουν τις ηγεσίες τους ως μέρος της λύσης και όχι ως μέρος του προβλήματος;»

Αντίθετα, η ουσία της ομιλίας Μπλερ βρίσκεται κυρίως σε όσα αποτελούν τις φανερές –ή κρυφές– βλέψεις του για το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με βάση την πλήρη επιβολή των κανόνων της παγκοσμιοποίησης και βεβαίως την όσο το δυνατόν στενότερη σχέση της Ευρώπης με τις ΗΠΑ, μέσ' από τη οποία «βλέπει» και την αναβάθμιση της Βρετανίας, με ηγετικό ρόλο στις ευρωπαϊκές εξελίξεις.

Έτσι, δεν είναι καθόλου τυχαία, αντίθετα αντικατοπτρίζει τις ανησυχίες από τις φιλοδοξίες του Μπλερ, η επισήμανση των κομμάτων που συμμετέχουν στο Ευρωπαϊκό Σοσιαλιστικό Κόμμα –πολιτικός και ιδεολογικός, υποτίθεται, χώρος και του Εργατικού Κόμματος της Βρετανίας– ότι η βρετανική προεδρία, που αρχίζει από σήμερα, μπορεί ν' αποτελέσει καλή ευκαιρία για την ενίσχυση των δεσμών μεταξύ των χωρών μελών της ΕΕ, «αν βεβαίως ο πρωθυπουργός Τόνι Μπλερ, που θέλει να παίξει ηγετικό ρόλο στην Ευρώπη, αποφασίσει να επικεντρωθεί πολιτικά στα τεκτονόμικα της Βρυξέλλες και όχι στην Ουάσιγκτον».

Όπως προείπαμε, η κατάσταση που διαμορφώθηκε το τελευταίο διάστημα στην Ένωση κι έφερε τον Τόνι Μπλερ σε τόσο σημαντική θέση, δεν ήταν κεραυνός εν αιθρία, παρ' όλο που φαίνεται σαν τέτοια. Και μπορεί το αποτέλεσμα των πρόσφατων δημοψηφισμάτων σε Γαλλία και Ολλανδία να προκάλεσε μούδιασμα στις Βρυξέλλες, τόσο για το «όχι» στο «ευρωσύνταγμα» όσο και για τις επιπτώσεις που είχε αυτό στην αλλαγή των συσχετισμών δυνάμεων στην Ένωση και κυρίως το πλήγμα που επέφερε στον λεγόμενο γαλλογερμανικό άξονα. Όλα αυτά όμως δεν ήταν παρά συγκυριακά φαινόμενα, τα οποία απλώς εκμεταλλεύτηκε ο Μπλερ για να αυτοπροβληθεί ως ηγετική φυσιογνωμία και σε κάποιο βαθμό να πείσει ότι μπορεί ν' αλλάξει τους κανόνες του παιχνιδιού και «να σπρώξει την Ένωση προς τα εμπρός», ώστε να ξεπεράσει τα όλο και πιο πιεστικά προβλήματα που αντιμετωπίζει.

Διότι στο βάθος υπάρχει η εδώ και πολύ καιρό αδυναμία της Ένωσης να σταθεί στα πόδια της, παγιδευμένη –και λίγο ως πολύ χαμένη– καθώς είναι στις επιλογές της, που δεν της αφήνουν μεγάλα περιθώρια να ξεπεράσει προβλήματα όπως η ανεργία, που πλήττει πλέον και τις οικονομίες των ισχυρότερων χωρών μελών, η ακρίβεια, που διαμορφώνει ένα ζοφερό μέλλον μετά και τις πρόσφατες αυξήσεις στις τιμές του πετρελαίου, και η φτώχεια, που αναπόφευκτα ακολουθεί τις εξελίξεις αυτές. Σοβαρό πρόβλημα δημιουργείται επίσης από τη μέχρι τώρα εν πολλοίς αλόγιστη και πρόχειρα σχεδιασμένη διεύρυνση, αλλά κι εκείνη που σχεδιάζεται για το προσεχές μέλλον.

Προβλήματα όλα αυτά, που οφείλονται βεβαίως στους χωρίς όραμα σχεδιασμούς που αποφασίζονται και επιβάλλονται από την πανίσχυρη στρατιά των «ευρωκρατών», αλλά και στην άμεση, και σχεδόν διαλυτική, επίδραση των ασφυκτικών πιέσεων που ασκούν η Ουάσιγκτον και το Λονδίνο, με στόχο την απόλυτη εφαρμογή των αρχών της παγκοσμιοποίησης και μέσω αυτής τη δημιουργία σχέσεων απόλυτης εξάρτησης της Ευρώπης από την υπερδύναμη. Σχέσεων

Ενταξιακοί πονοκέφαλοι

που στα μάτια των ευρωπαίων πολιτών συνδέονται με τη θεωρία του τρόμου που καλλιεργείται εδώ και τέσσερα χρόνια από τις δυο πλευρές του Ατλαντικού και βεβαίως με το βάθεμα του έτσι κι αλλιώς υπάρχοντος ελλείμματος δημοκρατίας στη γηραιά ήπειρο.

Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες, είναι ο Τόνι Μπλερ το κατάλληλο πρόσωπο που θα μπορέσει «να σπρώξει προς τα εμπρός» την Ένωση, όπως υποστηρίζουν ακόμα και άνθρωποι που δεν συμφωνούν με τις απόψεις του αλλά αισθάνονται περισσότερο κουρασμένοι και απογοητευμένοι από την πορεία της περίφημης ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης;

Με δεδομένα τα στοιχεία της μέχρι τώρα πρακτικής του και των στενών δεσμών του με τις ΗΠΑ, από την πλευρά της πολιτικής φαίνεται μάλλον αδύνατο –και αρκετά επικίνδυνο– να αναλάβει πρωτοβουλίες σε θέματα σχετικά με τον χαρακτήρα της ενωμένης Ευρώπης, που επιδιώκεται εδώ και πάνω από τέσσερις δεκαετίες, θέματα που έχουν να κάνουν με οράματα που βρίσκονται πολύ μακριά απ' τις σκέψεις και τους σχεδιασμούς του Μπλερ.

Από την άλλη πλευρά, στον οικονομικό τομέα είναι γεγονός ότι ο βρετανός πρωθυπουργός έχει πετύχει τα τελευταία χρόνια ένα μικρό θαύμα, επιτυγχάνοντας αισθητή μείωση της ανεργίας στη χώρα του, με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Ένα θαύμα ωστόσο που συνοδεύεται από πολλά ερωτηματικά ως προς τη μακροβιότητά του, καθώς το τελευταίο διάστημα εμφανίζεται και στη Βρετανία μια επιβράδυνση της εθνικής οικονομίας, γεγονός που προκαλεί έκδηλες ανησυχίες.

Για όλα τα παραπάνω, υπάρχουν αρκετοί αναλυτές που υποστηρίζουν ότι τελικά ο Τόνι Μπλερ δεν θα μπορέσει να διαδραματίσει ηγετικό ρόλο στην Ένωση. Οπότε, εκείνο που αναμένεται για το επόμενο εξάμηνο, όσο δηλαδή θα διαρκέσει η βρετανική προεδρία, είναι να γίνουν κάποιες απόπειρες για τη γεφύρωση των διαφορών μεταξύ των χωρών μελών της Ένωσης σε βασικά θέματα, όπως αυτό του κοινού προϋπολογισμού. Παράλληλα ο βρετανός πρωθυπουργός θα προσπαθήσει να παίξει κάποια παιχνίδια, κυρίως στο θέμα των ενταξιακών διαπραγματεύσεων της Τουρκίας, που κανονικά πρέπει ν' αρχίσουν στις αρχές Οκτωβρίου, καθώς και στο θέμα της λεγόμενης «άρσης της απομόνωσης της τουρκικής κοινότητας στην Κύπρο». Πέρα απ' αυτά, ένα εξάμηνο είναι, θα περάσει!

ΣΤΡΑΤΗΣ ΜΟΣΧΟΝΗΣΙΟΣ

Πρέπει να συζητήσουμε σοβαρά το μήνυμα που έστειλε το εκλογικό σώμα όσον αφορά στην Τουρκία, δήλωσε πρόσφατα ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ζοζέ Μανουέλ Μπαρόζο. Πρόσθεσε μάλιστα ότι αν και η ΕΕ οφείλει να τηρήσει τις δεσμεύσεις για έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων στις 3 Οκτωβρίου, κανείς δεν μπορεί να εγγυηθεί την επιτυχή κατάληξή τους. Υπενθυμίζεται ότι τόσο οι Γάλλοι όσο και οι Ολλανδοί έχουν εκφράσει, μέσω των δημοψηφισμάτων, την έντονη ανησυχία τους για μια ενδεχόμενη ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ. Και δεν είναι οι μόνοι στους κόλπους της ΕΕ που εναντιώνονται σε μια τέτοια προοπτική.

Το τελευταίο διάστημα όλα συνηγορούν στο συμπέρασμα ότι το άλλοτε θετικό κλίμα για τη διεύρυνση της ΕΕ και κυρίως για την ένταξη της Τουρκίας έχει πλέον αντιστραφεί. Η τουρκική ηγεσία βρίσκει αντιμέτωπη με μια αλυσιδωτή αντίδραση στους κόλπους της ΕΕ που απειλεί να πάρει εκρηκτικές διαστάσεις, ιδίως τώρα που Γάλλοι και Ολλανδοί φαίνεται να κερδίζουν και άλλον ένα ισχυρό σύμμαχο στο πρόσωπο της «Σιδηράς Κυρίας» της Γερμανίας Άγγελα Μέρκελ. Η ηγέτης των Χριστιανοδημοκρατών, που αναμένεται να κερδίσει τις επικείμενες γερμανικές εκλογές, έχει ταχθεί επανειλημμένα υπέρ μιας προνομιακής σχέσης μεταξύ ΕΕ και Τουρκίας, αποκλείοντας το ενδεχόμενο πλήρους ένταξης της γείτονος στην Ένωση.

Σημειώνεται δε ότι έντονος σκεπτικισμός επικρατεί για το θέμα αυτό και στην ιταλική πολιτική σκηνή. «Πιστεύω πως οι συνθήκες για ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα δεν συντρέχουν πλέον», δήλωσε κατη-

γορηματικά σε εφημερίδα της Βενετίας ο πρώην πρόεδρος της ΕΕ και αρχηγός της ιταλικής αντιπολίτευσης Ρομάνο Προντι. Επιφυλακτική ως προς την ένταξη της Τουρκίας είναι και η στάση της Αυστρίας.

ΑΛΛΟ ΔΕΣΜΕΥΣΗ, ΑΛΛΟ ΥΙΟΘΕΤΗΣΗ

Η έκρηξη δυσπιστίας των Ευρωπαίων δεν μπορεί να θεωρηθεί αδικαιολόγητη ή υπερβολική. Κάθε άλλο, αφού η Τουρκία παρουσιάζεται ανέτοιμη να ανταποκριθεί στο ευρωπαϊκό κάλεσμα. Ειδικότερα, η ΕΕ έχει θέσει αρχικά στην Τουρκία δύο βασικούς όρους για την έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων στις 3 Οκτωβρίου του 2005. Πρώτη προϋπόθεση αποτελεί η εφαρμογή ενός πακέτου νομοθετικών μεταρρυθμίσεων, το οποίο αποσκοπεί στη σύνδεση της τουρκικής πραγματικότητας με τα ευρωπαϊκά δεδομένα. Δεύτερη βασική προϋπόθεση είναι η υπογραφή του πρωτοκόλλου της τελωνειακής ένωσης με τα 10 νέα κράτη μέλη, συμπεριλαμβανομένης και της Κυπριακής Δημοκρατίας. Και

στις δύο όμως περιπτώσεις οι Τούρκοι παρουσιάζονται ανακόλουθοι ως προς τις δεσμεύσεις και τις ενέργειές τους.

Όσον αφορά στον πρώτο όρο, αμφιλεγόμενος θεωρείται ο νέος τουρκικός ποινικός κώδικας, ο οποίος εφαρμόζεται από την 1η Ιουνίου. Αν και ο αναθεωρημένος κώδικας πρόκειται να επιφέρει σημαντικές αλλαγές στην τουρκική ζωή και νοοτροπία, έχει δεχθεί έντονες επικρίσεις σχετικά με τον σεβασμό της ελευθερίας της έκφρασης. Στα θετικά του σημεία περιλαμβάνεται η αφαίρεση από τον τουρκικό νόμο όλων των αναφορών στη θανατική ποινή, η ευρύτερη αναγνώριση των δικαιωμάτων των γυναικών και των παιδιών, καθώς και η επιβολή αυστηρότερων ποινών για τα σεξουαλικά εγκλήματα.

Όμως παρά τις «φιλότιμες» αυτές προσπάθειες της τουρκικής κυβέρνησης, ο δρόμος για τον πλήρη εκδημοκρατισμό της χώρας φαντάζει ακόμη πολύ μακρινός. Οι επικριτές του νέου τουρκικού ποινικού κώδικα υποστηρίζουν ότι εξακολουθεί να περιορίζει την ελευθερία του Τύπου, διατηρώντας ποινές για «εγκλήματα στοχασμού» και προσβολής κατά κυβερνητικών μορφών ή δημοσίων αξιωματούχων. Το θέμα αυτό έχει απασχολήσει έντονα και την Τουρκική Ένωση Δημοσιογράφων, δεδομένου ότι οι ποινές φυλάκισης μπορούν να αυξηθούν κατά ένα τρίτο εάν το έγκλημα έχει διαπραχθεί μέσω των ΜΜΕ.

Σύμφωνα με την Τουρκική Ένωση Δημοσιογράφων, η έννοια «προσβολή» επιδέχεται πολλαπλές ερμηνείες, οι οποίες μπορούν να οδηγήσουν σε καταδικαστικές αποφάσεις και τη φίμωση του Τύπου. Παράλληλα, η ποινή δέκα χρόνων κάθειρξης για όποιον δημόσια αμφισβητήσει την επίσημη πολιτική της κυβέρνησης σχετικά με το Κυπριακό και το Αρμενικό αποτελεί μια ακόμη ένδειξη των βασικών κενών του νέου κώδικα. Αυτό που μάλλον αδυνατεί ακόμη να συνειδητοποιήσει η τουρκική κυβέρνηση είναι ότι η ελευθερία του Τύπου και η έκφραση διαφορετικών απόψεων αποτελούν τα θεμέλια μιας δημοκρατικής κοινωνίας.

Πέρα όμως από τον περιορισμό της ελευθεροτυπίας, έντονο προβληματισμό έχουν προκαλέσει και οι πρόσφατες καταγγελίες του πρεσβευτή του Βατικανού στην Άγκυρα, Έντμουντ Φαρχά, για έλλειψη θρησκευτικής ελευθερίας στη χώρα. «Στην Τουρκία, χώρα που αυτοπροσδιορίζεται ως λαϊκό κράτος με δημοκρατικό πολίτευμα, η θρησκευτική ελευθερία υπάρχει μόνο στα χαρτιά», δήλωσε χαρακτηριστικά ο αποστολικός νούντιος. Παράλληλα επισήμανε ότι υπάρχει έλλειμμα στην εφαρμογή των νόμων που αφορούν στην προστασία των άλλων θρησκειών, με αποτέλεσμα δίκες να διαρκούν επί δεκαετίες, να σημειώνονται περίεργες καθυστερήσεις και αναβολές κατ'

Ερντογάν: Μη μας αγχώνετε. Δώσαμε το λόγο μας. Το ζήτημα αυτό θα το επιλύσουμε!

εξακολουθήση και να αποσιωπούνται πραγματικά γεγονότα με την ανοχή ή την απροθυμία παρέμβασης των αρμοδίων αρχών.

Τα θέματα αυτά δεν πέρασαν απαρατήρητα και από τον εισηγητή της έκθεσης για την Τουρκία στο Ευρωπαϊκό κοινοβούλιο Γκάμιελ Έρλινγκς. Πρόσφατα επισήμανε ενώπιον του Ευρωπαϊκού κοινοβουλίου ότι μετά την απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου, όταν αποφασίστηκε η ημερομηνία έναρξης των διαπραγματεύσεων Τουρκίας-ΕΕ, οι μεταρρυθμίσεις στην Τουρκία δεν προχώρησαν, υπογραμμίζοντας τα τρωτά σημεία του νέου τουρκικού ποινικού

κώδικα. Ακόμη, διαπίστωσε ότι δεν υπάρχει επαρκής νομοθεσία για τη λειτουργία των θρησκευτικών ιδρυμάτων. Ανέφερε δε ότι συνεχίζονται οι στρατιωτικές επιχειρήσεις σε βάρος των Κούρδων και ότι η ανεργία στις περιοχές που αυτοί κατοικούν φθάνει ακόμη και το 70%.

Η ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΗ ΠΡΟΚΛΗΣΗ

Αναφορικά με τον δεύτερο όρο που έχει θέσει η ΕΕ στην Τουρκία, είναι γεγονός ότι ο κ. Ερντογάν βρίσκεται αντιμέτωπος με μια ακόμη μεγαλύτερη πρόκληση. Η υπογραφή του πρωτοκόλλου της τελωνειακής ένωσης με τα 10 νέα κράτη μέλη σημαίνει –είτε το θέλει είτε όχι ο τούρκος πρωθυπουργός– αναγνώριση της Κυπριακής Δημοκρατίας, αφού η χώρα του θα υποχρεωθεί να ανοίξει τα λιμάνια και τα αεροδρόμιά της. Όπως είναι λογικό μια τέτοια προοπτική έχει προκαλέσει τεράστιες εσωτερικές αντιδράσεις, οι οποίες ενδεχομένως να έχουν ανυπολόγιστο πολιτικό κόστος και για τον ίδιο. Ήδη η τουρκική αντιπολίτευση έχει ζητήσει από την κυβέρνηση να μην υπογράψει το πρωτόκολλο, ενώ έχει κατηγορήσει ευθέως την πολιτική Ερντογάν για ξεπούλημα των Τουρκοκυπρίων χάριν του ευρωπαϊκού ονείρου.

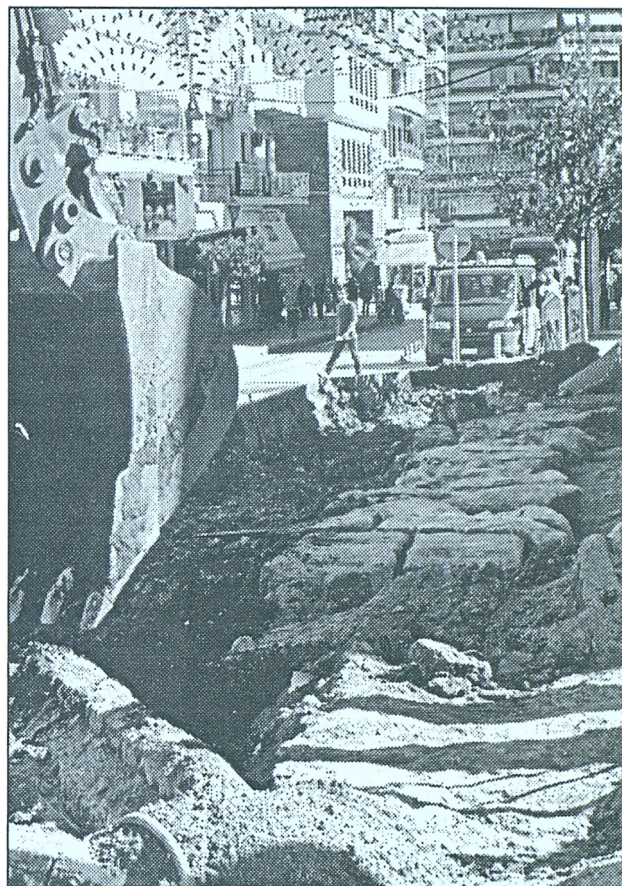
Χαρακτηριστική του κλίματος που επικρατεί στην Τουρκία είναι και η παρατήρηση του τούρκου καθηγητή Ασάν Ονάρ. «Όσο μιλά ο Ερντογάν, βουλιάζει ολοένα και περισσότερο στο βυθό», τόνισε emphatic. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι παρά τις επανειλημμένες διαβεβαιώσεις της τουρκικής ηγεσίας ότι η υπογραφή δεν σημαίνει και ταυτόχρονη αναγνώριση της ελληνοκυπριακής πλευράς, δεν υπάρχει αντίστοιχη ανταπόκριση στην τουρκική κοινή γνώμη. Αυτή τη φορά ο κ. Ερντογάν καλείται να εξαντλήσει το διπλωματικό του ταλέντο για να πείσει τους εγχώριους επικριτές του, ενώ το σενάριο να μην προσχωρήσει η Τουρκία στην ΕΕ πάρα τις «υποχωρήσεις» της, αποτελεί αναμφίβολα τον μεγαλύτερο του εφιάλτη.

ΜΥΡΝΑ ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ

Από τα βήματα του Αποστόλου Παύλου στις μπουλντόζες του κυρίου Σκουμπόπουλου (μέσω Ζαχόπουλου-Τατούλη)

του Κώστα Μαλεβού

Η λεγόμενη αποκέντρωση στην Ελλάδα, και μάλιστα προς τους Δήμους, διαπιστώνεται πια ότι έγινε με λάθος προϋποθέσεις, σε λάθος χρόνο και προς λάθος (συχνά) ανθρώπους. Αν από την αρχή της δεκαετίας του 1990 το ΠΑΣΟΚ διατυμπάνισε ότι ήρθε η ώρα να αναλάβουν τα ιστορικά πεπρωμένα τους οι Δήμοι της χώρας (με ή χωρίς «Καποδιστριακή» συγκέντρωση χωρικών ενοτήτων) και προχώρησε σωρηδόν διάφορους νόμους και διατάγματα, στην ουσία δεν οργανώθηκε παρά ξεφόρτωμα ενοχλητικών για την κεντρική εξουσία αρμοδιοτήτων, για τις οποίες ούτε διάθεση ούτε οργανωτικό πλαίσιο (στηριγμένο, εννοείται, σε σύγχρονη βάση) είχε ώστε να αναλάβει τις ευθύνες.

Ταυτόχρονα, δεν εξετάστηκε καν σε ποιων τις πλάτες και τις διαθέσεις ξεφορτώνονταν οι αρμοδιότητες αυτές, αλλά και σε ποιο χρονικό σημείο. Ας εξηγηθούμε γι' αυτό το τελευταίο. Με την πασοκική διακυβέρνηση γίναμε μάρτυρες μιας βαθμιαίας κι ίσως και συστηματικής, εκ μέρους ορισμένων τουλάχιστον, απαξίωσης κρατικών λειτουργιών και θεσμών, για τους οποίους τόσο το ΠΑΣΟΚ όσο και οι προκάτοχοί του δεν φρόντισαν να αναβαθμισθούν, όπως επιβαλλόταν από τις ανάγκες των καιρών. Αλλά και δεν φρόντισαν για μια λογισμένη και αποδοτική αποσυγκέντρωσή τους, των ιδίων αυτών κρατικών θεσμών και οργάνων. Ακόμα και στις περιπτώσεις που σημειώθηκε τέτοια αποσυγκέντρωση (όπως π.χ. στην περίπτωση των Επιτροπών Πολεοδομικού και Αρχιτεκτονικού Ελέγχου), έγινε με τρόπο πρόχειρο, διαβλητό και με την ίδια λογική του «ξεφορτώματος».

Στην περίπτωση της προστασίας του περιβάλλοντος και της ιστορικής μας κληρονομιάς, ποτέ δεν οργανώθηκαν πραγματικά αποκεντρωμένες, αποτελεσματικές και σωστά επιμερισμένες κατά περιοχές υπηρεσίες, με στόχο να συνεργάζονται και με τους κατοίκους, τουλάχιστον αυτούς που έχουν αντιληφθεί την αξία και των δύο. Αυτά συνέβαιναν όταν στις επαρχιακές πόλεις, μετά την «ωρίμανση» του γενικού φαινομένου της αστυφιλίας, φιλόδοξοι επήλυδες, φερτοί από τα ορεινά συνήθως χωριά ή από γειτονικούς νομούς, άρχισαν να διαδέχονται στις τοπικές εξουσίες γηγενείς με κάποια παράδοση, αλλά και με κάποια παγίωση χαρακτηριστικών αστού, κατοίκου πόλης. Η διαδοχή γηγενών από επήλυδες κατά κανόνα σημείωσε και ένα είδος υποστροφής προς ό,τι σήμερα συνιστά την κακοδαιμονία στις επαρχιακές πόλεις, «αθηναιοποιημένες» πλέον κατά την ήδη ξεχασμένη ορολογία, επιτυχή κατά

τη γνώμη μου, δοκιμίου του Γ.-Α. Μαγκάκη. Η όποια παραδοσιακή αισθητική αντικαταστάθηκε από κατηγορίες του κιτς, η όποια παλιά αντίληψη για την πόλη, τις λειτουργίες της και τους πολίτες έδωσε τη θέση της στην κυριαρχία του ΙΧ αυτοκινήτου. Περιέργως όμως μέσα από αυτά τα νέα δεδομένα επιβιώνουν αντιλήψεις του αγροτικού χώρου και του τρόπου της πάλαι ποτέ διείσδυσής του στα αστικά κέντρα, μικρά, μεσαία ή μεγάλα.

Αλλά ας έρθουμε στο θέμα μας, μετά από αυτή την αναγκαία, διόλου άχρηστη ερμηνευτικά, εισαγωγή. Τις τελευταίες πενήντα μέρες ο αθηναϊκός Τύπος και ο Τύπος της Θεσσαλονίκης, πέρα βέβαια από την πυκνή αρθρογραφία του τοπικού βεροιώτικου, ασχολήθηκε πολλές φορές με το θέμα του μερικού ξηλώματος της αποκαταστημένης ρωμαϊκής οδού στο κέντρο της Βέροιας. Σύμφωνα με τα αρχαιολογικά δεδομένα, η κεντρική οδός της ρωμαϊκής

Βέροιας συμπύπτει, σε πολλά σημεία, με τη σημερινή κεντρική οδό Μητροπόλεως, ενώ σ' αυτή την κεντρική οδό βρισκόταν κατά τη ρωμαϊκή εποχή, σύμφωνα με βάσιμες εκδοχές, η εβραϊκή συναγωγή, όπου για πρώτη φορά κήρυξε τον Χριστιανισμό ο Αποστόλος Παύλος. Η Βέροια είναι από τις λίγες πόλεις της Ελλάδας όπου η παρουσία του εβραϊκού στοιχείου, σε όμοση με το καθαρά ελληνικό, υπήρξε διαρκής ανά τους αιώνες, μέχρι τα γεγονότα της ναζιστικής επιδρομής κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Είναι χαρακτηριστικό ότι η σημερινή «πρώτη όψη» της πόλης για όποιον έρχεται από Καστοριά ή από Θεσσαλονίκη είναι το δάσος των ογκωδών και πανομοιότυπων πολυκατοικιών, με ένα «σκούφο» (στέγη), ώστε να... παρέχουν και ολίγη παραδοσιακή όψιν. Συμπαγή τμήματα της πόλης, που διατήρησαν τον ιστορικό χαρακτήρα τους, δεν απέμειναν παρά δύο, η συνοικία της Μπαρμπούτας (η πρώην εβραϊκή) και η συνοικία της Κυριώτισσας (τμήμα της πρώην ελληνικής συνοικίας). Η πρώτη θυμίζει μάλλον νεκρή πόλη, ενώ η δεύτερη, όπου βρίσκονται και πολλά βυζαντινά μνημεία, συγκέντρωσε το ενδιαφέρον «ρεκτών επιχειρηματιών», ανάλογων με εκείνους που είχαν ενσκήψει στην Πλάκα της Αθήνας, και σήμερα στην περιοχή του Ψυρρή.

Το 1997, σε εργασίες υπογείωσης δικτύων της πόλης και σε βάθος ενός περίπου μέτρου, βρέθηκαν μεγάλα τμήματα της αρχαίας ρωμαϊκής οδού. Με πρωτοβουλία της τοπικής Εφορίας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, οι τεράστιοι κυβόλιθοι ήρθαν στην επιφάνεια, αποκαταστάθηκε σημαντικό μέρος της ρωμαϊκής οδού στη σημερινή επιφάνεια του άκρου της οδού Μητροπόλεως, και τούτο βρήκε σύμφωνη και την τότε δημοτική αρχή, με δήμαρχο τον Γιάννη Χασιώτη, δικηγόρο και γηγενή κάτοικο της

Βέροιας, που πλησίαζε στο τέλος της πρώτης τετραετίας του, ξαναεκλέχθηκε το 1998, αλλά είχε τότε δηλώσει ότι δεν είναι επαγγελματίας δήμαρχος και ότι μετά τη δεύτερη τετραετία θα αποσυρόταν, όπως και έγινε.

Παραμονές εκλογών του 2002 για τους Ο.Τ.Α. αναδύθηκε «αίτημα» επαγγελματιών της πόλης, επί της οδού Μητροπόλεως, να... ξηλωθούν τμήματα του αναδειχθέντος ρωμαϊκού δρόμου, διότι εμπόδιζαν δυνητικούς πελάτες τους να παρκάρουν εμπρός στα μαγαζιά τους. Οι επαγγελματίες έγιναν φορτικοί και ο Γ. Χασιώτης θέλησε να «μετακυλίσει» το λεγόμενο «πολιτικό κόστος» από την παράταξη του (ΠΑΣΟΚ) στην κεντρική εξουσία. «Καλές γλώσσες» μιλάνε για συνεννόηση παρασκήνιου με τον τότε υπουργό Πολιτισμού Ε. Βενιζέλο, ο οποίος παρέπεμψε το θέμα στο Κεντρικό

Αρχαιολογικό Συμβούλιο, ενώ η τοπική Εφορία τάχθηκε σαφώς κατά του ξηλώματος.

Το ΚΑΣ όχι μόνο ομόφωνα ενέκρινε τη διαμόρφωση και ανάδειξη της ρωμαϊκής οδού, αλλά και επαίνεσε τον τρόπο με τον οποίο έγινε, χαρακτηρίζοντάς τον υποδειγματικό. Τέλος, πλέον, του 2002 και μετά τις δημοτικές εκλογές, κατά τις οποίες επικράτησε στη Βέροια ο Χρ. Σκουμπόπουλος (ΝΔ), πρώην υπάλληλος της Δημαρχίας και έλκων την καταγωγή από ορεινό χωριό της Βέροιας, ο Ε. Βενιζέλος εξέδωσε απόφαση σύμφωνη με τη γνωμοδότηση του ΚΑΣ, με την οποία εγκρίθηκαν πλήρως οι εργασίες ανάδειξης της ρωμαϊκής οδού. Όμως ο κ. Σκουμπόπουλος, που στο «πρόγραμμα» του είχε θέσει ως προμετωπίδα την ικανοποίηση του αιτήματος των επαγγελματιών που ήθελαν το ξήλωμα

της ρωμαϊκής οδού, άρχισε ανέκδοτο αγώνα για το σκοπό αυτό. Η νέα ηγεσία του ΥΠΠΟ έτεινε ευήκοον ους και στο τέλος του 2004 το ΚΑΣ (με την ίδια περίπου σύνθεση) επανήλθε στο ίδιο θέμα και με μεγάλη πλειοψηφία, χωρίς να υπάρχει κάποια πλάνη περί τα αρχαιολογικά πράγματα, όπως απαιτεί ο νέος αρχαιολογικός νόμος, και αφού συζητήσε σχεδόν αποκλειστικά το... κοινωνιακό πρόβλημα της Βέροιας, κατέληξε στην εντελώς αντίθετη απόφαση από εκείνη του 2002, παρά την αντίθεση της τοπικής Εφορίας, και ενέκρινε το ξήλωμα τμημάτων της ρωμαϊκής οδού! Βέβαια δεν είναι η πρώτη φορά που το ΚΑΣ καταλήγει σε γνωμοδοτήσεις αντιφατικές, όπως βεβαιώνουν γνώστες των σχετικών θεμάτων. Θα περιμέναμε πάντως από κάποιους γνώστες μία κάποια συγκεκριμένη μελέτη για τέτοιες αποφάσεις, ώστε οι κοινοί αλλά συνειδητοί πολίτες να κατανοήσουν κάποιες άλλες πλευρές της

λειτουργίας του κρατικού μηχανισμού...

Ο κ. Τατούλης έσπευσε να εκδώσει απόφασή του σύμφωνη με τη νέα γνωμοδότηση του ΚΑΣ και όταν αυτή έγινε γνωστή στη Βέροια κινητοποιήθηκαν πολίτες και επιστημονικοί φορείς και άρχισαν διαβήματα ώστε να μεταπειστεί η δημοτική αρχή και να μην προχωρήσει στο ξήλωμα. Οι μέρες και οι εβδομάδες περνούσαν, επιστημονικοί φορείς όπως ο Σύλλογος Επιστημονικών Μηχανικών ολόκληρου του νομού Ημαθίας πήραν θέση υπέρ της διατήρησης της αναδειχθείσας ρωμαϊκής οδού, και τελικά όταν κατάλαβαν ότι ματαιοπονούσαν, συνειδητοποίησαν ότι... ήταν εκπρόθεσμοι για προσφυγή στο Συμβούλιο της Επικρατείας.

Από μηχανής θεός αποδείχθηκε πολίτης της Βέροιας, με μεταπτυχιακό στην ιστορία και τη φιλοσοφία, γνώστης της ιστορίας της πόλης, που σήμερα είναι επιτυχημένος επιχειρηματίας στο Βουκουρέστι: τον μήνα Μάρτιο έκανε ταξίδι στη Βέροια, όπου και πληροφορήθηκε τα συμβάντα. Ανέλαβε αμέσως στις πλάτες του τον δικαστικό αγώνα και ανέθεσε σε δικηγόρο της Αθήνας να καταθέσει προσφυγή στο ΣτΕ. Η προσφυγή κατατέθηκε, γνωστοποιήθηκε στο Δήμο και τούτο προκάλεσε... εξόρμησή του για «γρήγορο» και δίχως αντιδράσεις ξήλωμα, με συνεργείο που δούλευε μέχρι τη μία το πρωί. Νέος αγώνας δρόμου στο ΣτΕ για έκδοση προσωρινής διαταγής αναστολής (εκτελέσεως των εργασιών) και κατάθεση σε άλλο Τμήμα του προσφυγής κατά σχετικών αποφάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου. Το Ε' Τμήμα προχωρεί με οριστική αναστολή της απόφασης Τατούλη, ορίζει δικάσιμο για τον Μάιο του 2006, και ο δήμαρχος ζητά συντομότερη, υποσχόμενος να σεβαστεί την όποια απόφαση του δικαστηρίου. Γυρίζοντας στη Βέροια, σημειώνεται νέα έφοδος για να προχωρήσουν οι εργασίες ξηλώματος, σταματούν με επέμβαση του Εισαγγελέα και της Αστυνομίας, και παραπέμπεται στο αυτόφωρο ο επιβλέπων αντιδήμαρχος και το συνεργείο. Η Πρόεδρος τους αθώνει, αφού «ήταν η πρώτη φορά»...

Δικάσιμος ορίζεται στο ΣτΕ η 1η Ιου-

νίου του 2005 και το πρωί της ίδιας μέρας γίνεται γνωστό ότι... ο κ. Τατούλης ανακάλεσε την επίδικη απόφαση. Όπως αποδεικνύεται, αυτό συνιστά μέγρος γενικότερου σχεδίου, πρώτα για να παραπέσει η εκδοθείσα αναστολή και να καταργηθεί η δίκη, και έπειτα για να επανέλθει με όμοια απόφασή του ο υπουργός, όπερ και εγένετο. Ταυτόχρονα με την «ετοιμασία» της παραίτησης-ανάκλησης συγκαλείται το ΚΑΣ (υπό τη νέα σύνθεσή του, του Απριλίου 2005), το οποίο συντάσσεται απολύτως με εκείνο του 2004 (μειοψηφούντων των Σακελλαράκη και Κωνσταντίου) και εγκρίνει το αίτημα του δημάρχου. Σε λίγες μέρες εκδίδεται και η νέα (και παρόμοια) υπουργική απόφαση.

Με τη νέα γνωμοδότηση του ΚΑΣ σημειώνεται και νέα εφόρμηση των συνεργείων του Δήμου για το ξήλωμα. Τους σταματούν και πάλι αστυνομικές δυνάμεις και πολίτες, αφού στο μεταξύ άλλο Τμήμα του ΣτΕ έχει εκδώσει προσωρινή διαταγή κατά των αποφάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου. Τη στιγμή που γράφονται αυτές οι γραμμές το «κρυφτούλι» συνεχίζεται, με τον δήμαρχο να δηλώνει ότι «το Υπουργείο είναι μαζί μου».

Θα πρέπει να διευκρινίσουμε ένα πράγμα: Ο αθηναϊκός Τύπος κάνει λόγο για την επιμονή του δημάρχου για *αμφιδρόμηση* της οδού Μητροπόλεως (αντίθετα προς τη σημερινή *μονοδρό-*

μηση και την *πεζοδρόμηση* που έχουν προτείνει επιστημονικοί φορείς, ειδικός μελετητής του όλου συγκοινωνιακού προβλήματος της Βέροιας –κατά παραγγελία του Δήμου η μελέτη του!– και γνωμοδότηση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης). Στην πραγματικότητα πρόκειται για *δημιουργία θέσεων πάρκινγκ εμπρός σε κάποια μαγαζιά*. Για τον «ιερό» αυτό σκοπό θυσιάζεται σημαντικό τμήμα ενός μνημείου στο κέντρο της πόλης, τα βήματα του Αποστόλου Παύλου ακολουθούν οι μπουλντόζες του Δήμου, τα ίδια παιχνίδια εξακολουθούν να παίζονται μεταξύ αθηναϊκής εξουσίας και τοπικής, το «νέο» ΚΑΣ συντονίζει το βηματισμό του με εκείνον του προηγούμενου του, και οι μαγαζάτορες της Βέροιας φαίνεται πως εξακολουθούν να διατηρούν τα ίδια αντανάκλαστικά των προκατόχων τους, πριν έναν αιώνα: να περιμένουν, δίχως το τότε στελιάρι για το δέσιμο του αλόγου, τον υποψήφιο χωρικό αγοραστή, με το κάρο και το ζώο του, να «δέσει» εμπρός στο μαγαζί τους. Το ότι δρόμοι που πεζοδρομήθηκαν παντού στην Ελλάδα έγιναν *εμπορικότεροι απ' όσο πριν*, φαίνεται ότι παραμένει άγνωστο δεδομένο για τον κ. Δήμαρχο, για κάποιους μαγαζάτορες, για τον κ. Τατούλη και τον κ. Ζαχόπουλο (που με πρόσκληση του δημάρχου και πριν τα γεγονότα στο ΣτΕ, ανέβηκε στη Βέροια και παρουσίασε βιβλίο του...).

επισημαίνουμε

Κριτικοί απ' τη Μάνη

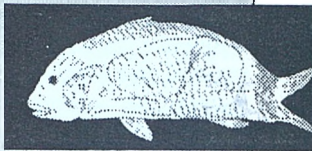
Η κριτική αναμφισβήτητα επιτελεί μια λειτουργία. Δεν διεκδικεί το αλάθητο, ούτε προτείνει μια ορθοδοξία της τέχνης, αλλά εκτίθεται εκθέτοντας μια θέση και διεκδικεί έναν λόγο-αντίλογο σε χώρους όπου συνήθως κυριαρχεί η σιωπή των αμνοεριφίων. Η κριτική δεν είναι ιστορία, γίνεται όμως κομμάτι της και δανείζεται τις μεθόδους της, προϊόντος του χρόνου. Η κριτική, κι όταν ακόμη είναι «συμπεφωνημένη» όπως συμβαίνει σήμερα που η κυριαρχία των ΜΜΕ είναι ολοκληρωτική, διατηρεί κάτι απ' την παλιά της σπιρτάδα, καθώς ανατρέπει την ευτυχία των δελτίων τύπου και το έτοιμο από την αγορά σταριλάκι. Μόνο που αυτή η κριτική δεν ευημερεί στα επίσημα έντυπα ή τις κρατικές εξέδρες, αλλά επιβιώνει λαθροβίως εκεί όπου ακόμη τα περιοδικά γνώμης διασώζουν την τιμή και την ανεξαρτησία του Τύπου. Παλιότερα η *Επιθεώρηση Τέχνης*, αργότερα η *Κριτική*, οι *Εποχές* και πιο πρόσφατα ο *Ζυγός*, το *Δέντρο*, το *Διαβάζω* κ.ά. διατήρησαν μια παράδοση αιχμηρού όσο και ουσιαστικού λόγου που ξεκινούσε από τον «Ασμοδαίο» του Ροΐδη και έφτανε στα κριτικά σημειώματα του Παλαμά ή του Τέλλου Άγρα. Πολιτικές απόψεις ζευγαρώνονταν ή συγκρούονταν με αισθητικές αντιλήψεις, πρόσωπα διακωμωδούνταν ή αποθεώνονταν –π.χ. από τον καυστικό Βέλμο του *Φραγγέλιου*– αλλά πάντα, έστω και με μικρές ή μεγάλες αδικίες, παρουσιαζόταν η τέχνη ως άθλημα μαζί και τιμωρία, ως πρόταση μιας κοινωνίας που αναζητεί το πρόσωπό της.

Όμως αυτή η στάση σιγά-σιγά εκλείπει καθώς οι αυτοδιαφημιζόμενοι ως κριτικοί ή είναι κάποιοι/κάποιες ψοφοδεείς γραφίδες του αφεντικού τους ή είναι απλώς τυχοδιώκτες που ζουν απομυζώντας το «πνεύμα» της εποχής. Γενικά ένας δημοσιογραφικός λόγος που στρογγυλεύει τα πάντα και αποφεύγει τις αιχμές ή την υπεράσπιση της άλλης άποψης είναι πια το καθεστώς. Οι «κριτικοί», ελάχιστα ενημερωμένοι αλλά αδρά πληρωνόμενοι, θεωρούν δουλειά τους την υπερτίμηση της μετριότητας και τις διατυπώσεις: άλλα λόγια ν' αγαπιόμαστε. Έτσι όμως δεν βοηθάνε ούτε την τέχνη, ούτε τους δημιουργούς. Δεν προωθούν στοιχειώδη θεωρία και δεν εκτίθενται σε ερμηνείες· απλώς γεμίζουν σεντόνια και μερικές φορές «εκδίκονται» όσους δεν συμπαθούν. Κάποτε διαβάζαμε αληθινές θεατρικές κριτικές· τώρα σπανίζουν. Όπως σπανίζουν οι μουσικές κριτικές, ενώ οι εικαστικές είναι ανύπαρκτες. Θεσμοί βουλιάζουν στην ανυποληψία και τα σκάνδαλα, αλλά οι κριτικοί-δημοσιογράφοι παίρνουν γραμμή ανάλογα με τα συμφέροντα των εκδοτικών τους συγκροτημάτων. Τι συμβαίνει στο Εθνικό Θέατρο, το Μέγαρο, τη Λυρική Σκηνή; Ποιες οι επιτυχίες, οι αποτυχίες, η πολιτική και η ενημέρωσή τους; Σιωπή ιχθύος. Τι έγινε φέτος στη Biennale Βενετίας; Ποια είναι η αλήθεια για το ελληνικό περίπτερο; Γιατί όλοι οι Έλληνες και ξένοι είναι μουδιασμένοι; Και το μεγάλο σκάνδαλο είναι ο κινηματογράφος. Εκεί τα οικονομικά συμφέροντα των εταιρειών διανομής και των παραγωγών έχουν αλώσει τους πάντες. Φερ' ειπείν το *Κύριο* και *Κυρία Σμιθ* ήταν ένα έκτρωμα που υποτιμούσε και τον πιο αφελή θεατή του και που έδειχνε την απίστευτη καταράκτα της κυρίαρχης κινηματογραφίας. Ε λοιπόν, όλοι τα μάσησαν, αν δεν ενθουσιάστηκαν κιάλας. Όμως αυτό δεν είναι υπεύθυνη κριτική. Κανονικά θα έπρεπε να επιβληθεί εμπάργκο στο αμερικανικό σινεμά υπέρ του ευρωπαϊκού, που ακόμη έχει να πει πράγματα. Θυμηθείτε την *Αμελί* ή την *Βέρα Ντρέικ*. Αλλά οι εγχώριοι κριτικοί είναι μάλλον από τη Μάνη. Money, βλέπετε!

Μάνος Στεφανίδης

ΠΡΟΤΕΙΝΟΥΜΕ

- Μην παραλείψετε να επισκεφθείτε την ωραία έκθεση «Λέξεις και εικόνες», με χαρακτηριστικά του μεγάλου βρετανού εικαστικού **David Hockney**, στο Μουσείο Μπενάκη (Κουμπάρη 1, στο Κολωνάκι). Τα 87 χαρακτηριστικά που παρουσιάζονται στην έκθεση είναι εμπνευσμένα από λογοτεχνικά κείμενα, κάποια μάλιστα και από την ποίηση του Κωνσταντίνου Καβάφη. Διάρκεια έως 15 Σεπτεμβρίου.

- Να πάτε επίσης στην Ελευσίνα, να δείτε την έκθεση με ζωγραφική του **Θανάση Τσίγκου** (1903-1965), που εγκαινιάζεται στις 5 Ιουλίου στο Πολιτιστικό Κέντρο Λεωνίδας Κανελλόπουλος – σπάνια έχουμε την ευκαιρία να δούμε έργα του σημαντικού αυτού καλλιτέχνη.

- Δείτε την έκθεση με ζωγραφική, φιγούρες και σκηνικά του «**Θεάτρου Σκιών**», των Ευγένιου και Σωτήρη Σπαθάρη, που γίνεται μέχρι 12 Ιουλίου στην Τεχνόπολη του Δήμου Αθηναίων στο Γκάζι (Πειραιώς 100).

- Στην ανοιχτή σκηνή της Τεχνόπολης πάλι, ξεκινά σήμερα, Παρασκευή 1/7, το 3ο Διεθνές Φεστιβάλ Χορού με την παράσταση της Αμερικανίδας Αμάντα Μίλερ. Ακολουθούν οι: Αντώνης Φωνιαδάκης με την ομάδα «ΑΡΟΤΟΣΩΜΑ» (4/7)· Εμίο Γκρέικο και Πιέτερ Σόλτεν (6-7/7)· Κωνσταντίνος Ρήγος με το Χοροθέατρο του ΚΘΒΕ (9-10/7)· η ομάδα Κινκάλερι (12/7)· και ο Χαβιέ ντε Φούτος με οκταμελή ομάδα χορευτών από το Ισραήλ (14-15/7). Έναρξη παραστάσεων: 9.30 μ.μ. (προπώληση εισιτηρίων στην Τεχνόπολη).

- Ως τις 31 Ιουλίου παρατείνεται η μεγάλη αναδρομική του **Λουκά Σαμαρά**, που γίνεται στην Εθνική Πινακοθήκη. Για όσους –κακώς– δεν την έχουν ακόμη επισκεφθεί.

- Επισκεφθείτε, τέλος, την έκθεση χαρακτηριστικής με τίτλο «Αγοραφοβία», της **Cristina Sahuquillo**, που γίνεται έως 15 Ιουλίου στην Ένωση Ελλήνων Χαρακτών (Λεμπέση 4 & Μακρυγιάννη, Ακρόπολη).

Πολιτικό «ΔΕΣΤΕ» στο Palais Tokyo

Ας επαναφέρουμε στην οπτική τέχνη την αντίληψη ότι τα θεμελιώδη οπτικά στοιχεία έχουν αποφασιστική σημασία στη δημιουργία μιας εικονογραφημένης ή πλαστικής αναπαράστασης.

Ναούμ Γκάμπο

Βρεθήκαμε στην έναρξη του «Translation», δηλαδή μιας επανάγνωσης της συλλογής του Δάκη Ιωάννου από δύο ανατρεπτικούς γραφίστες και τρεις επιμελητές που αντιπαθούν τις συμβάσεις. Και ω του θαύματος, το «θέαμα» που ξέραμε από τις μέχρι τώρα παρουσιάσεις αυτής της αμερικανικής κατά κανόνα συλλογής –και κυρίως άποψης– μεταμορφώθηκε εδώ σε γόνιμη απορία, σε αμφισβήτηση των σταρ –π.χ. του Jeef Koons– αλλά και σε ριζοσπαστική πρόταση.

Τα «έργα» κατέβηκαν από το βάθρο τους και ανακατεύτηκαν με τις τρέχουσες οπτικές πρακτικές καθιστάμενα κομμάτι της γενικότερης επικοινωνιακής μας συμπεριφοράς. Χωρίς την ετικέτα του must ή της υπερατλαντικής υπεροχής, μέσα στο γοητευτικό χωνευτήρι του Palais Tokyo, πλάι στο κατακτημένο από Έλληνες πολλές φορές Musée d' Art Modern de la Ville de Paris, το «Translation» παρουσιάζει έργα γοητευτικά επειδή είναι ευάλωτα και σπουδαία, επειδή ενδεχομένως φέρουν την ασημαντότητά τους με έξυπνο τρόπο.

Στην περίπτωση αυτή η συμβολή των M/M, δηλαδή των Μάικλ Αμζαλαγκ και Ματ Ωγκονστινιάν, είναι καθοριστική. Επεμβαίνοντας με αφίσες, με μουσικές, μ' ένα ντιζάιν διαβρωτικό, εξορκίζουν τον εσθετισμό των δημιουργών και δίνουν στα έργα νέες διαστάσεις, κατατείνοντας σ' ένα «συνολικό» αμάλγαμα εικόνων και σημασιών. Θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για την εκδίκηση της γραφιστικής απέναντι στις λεγόμενες καλές τέχνες, αλλά κυρίως στην περίπτωση των M/M η πολιτική οπτική είναι που μετράει. Και μην πάει το μυαλό σας σε κάποια εμμονή. Οι M/M είναι επαγγελματίες που συνεργάζονται άλλοτε με το *Vogue*, άλλοτε με το Μπωμπόρ και άλλοτε με τον Κάλβιν Κλάιν. Στόχος τους είναι να χτυπήσουν τον οπτικό αναλαφρητισμό, να αποκαλύψουν το

μήνυμα μέσα από αναγνώσεις απλές αλλά όχι απλοϊκές. Η δύναμη της εικόνας στις μέρες μας μετατρέπεται σε βία της εικόνας· κι αυτό είναι ένα μεγάλο ζήτημα κουλτούρας, ένα τεράστιο πρόβλημα της κοινωνίας.

Ο Γίνκα Σονιμπάρε με το φόρεμα-καταγγελία της αποικιοκρατίας (1997), η Κάρα Γουόλκερ με τις μαύρες σκιές της αμερικανικής ιστορίας (1936) λάμπουν πάλι στα χέρια των επιμελητών της έκθεσης (Νικολά Μπουριό, Ζερόμ Σανς, Μαρκ Σανταξέ). Ο Σονιμπάρε κλέβει την παράσταση και στην έκθεση του Μπωμπόρ «Africa Remix», όπου στήνει ένα σαλόνι-παρωδία της βικτωριανής εποχής φτιάχνοντας τις ταπεταρίες του από σύγχρονα υφάσματα του τρίτου κόσμου. Παράλληλα, το τεράστιο ασημένιο μπαλόνι του Koons (Moon, 2002) φαίνεται ακόμη πιο άδειο σ' ένα ασφυκτικά γεμάτο με τις αφίσες δωμάτιο, ενώ το ελεγειακό video της Sirin Neshat με τις γυναίκες του Ιράν που σκάβουν έναν αντρικό τάφο αφήνεται σε μια διακριτική όσο και υποβλητική σιωπή (έργο του 2001). Βέβαια το γενικότερο πρόβλημα με την Neshat είναι ότι στις συνθέσεις της παρεμβαίνει όλο και περισσότερο μια κινηματογραφική οπτική. Κάτι που στη γλώσσα των M/M θα ονομαζόταν overdesigned. Επίσης, μια γενικότερη έλλειψη της συλλογής Ιωάννου είναι η απουσία εννοιολογικών προτάσεων, με αποτέλεσμα να μην μπορεί ο Joseph Kosuth να σώσει την κατάσταση (παρών εξάλλου στα εγκαίνια όπως και ο Koons, τον οποίο μονοπώλησαν τα ΜΜΕ κι αυτό είναι άκρως ενδεικτικό. Ο Kosuth μετέχει επίσης και στην εξαιρετική έκθεση του Μπωμπόρ «Μπιγκ-Μπανγκ» στην οποία θα επανέλθουμε). Εξαιρετικός, τέλος, ήταν ο «Δράκος» του Κινέζου Cai-Guo-Qiang (1997), ένα σινιόλο για τη διαρκή επανάσταση.

Συμπέρασμα: Τα ίδια έργα στα χέρια διαφορετικών επιμελητών –π.χ. του νερόβραστου Dan Cameron– παρουσιάζονταν αποφλοιωμένα ή ταυτισμένα με την υπερεξουσία της τέχνης. Πολύτιμο μάθημα και για τους εγχώριους υπήκοους!

Μάνος Στεφανίδης

Για τον Μίκη

Με ένα διεθνές συνέδριο στο Πνευματικό Κέντρο των Χανίων, από τις 29 έως τις 31 Ιουλίου, πρόκειται να τιμηθεί η Κρήτη τον Μίκη Θεοδωράκη. Στις πέντε θεματικές ενότητες του Συνεδρίου θα γίνουν αναφορές στη δράση του ως φίλου, δημιουργού, μουσικού και πολιτικού, ως Κρητικού και οικουμενικού πολίτη – ανακοινώσεις για την πολύπλευρη προσωπικότητά του. Έχουν επίσης προγραμματιστεί ειδικές εκδηλώσεις για το μουσικό του έργο και

την έντονη πολιτική του παρουσία στην πρόσφατη ελληνική ιστορία. Κατά τη διάρκεια του τριήμερου είναι προγραμματισμένη κρητική βραδιά, την ημέρα των γενεθλίων του συνθέτη, στη γενέτειρά του, τον Γαλατά Χανίων. Το συνέδριο θα κλείσει τις εργασίες του με ομιλία του Μίκη και λαϊκή συναυλία.

Η εποχή της αθωότητας

Ενα δίτομο λεξικό του θρυλικού περιοδικού *Μικρός Ήρωας*, που δημιούργησε ο Στέλιος Ανεμόδουρας και κυριάρχησε στο χώρο του παιδικού Τύπου στις δεκαετίες του '50 και του '60, στάθηκε πρόσφατα η αιτία για τη διοργάνωση μιας εκδήλωσης, όπου συναντήθηκαν οι φίλοι του Γιώργου Θαλάσση και της παρέας του. Εκατοντάδες παλιοί και νέοι φίλοι του *Μικρού Ήρωα* αναζήτησαν την «εποχή της αθωότητας», της αγάπης για την πατρίδα, της

ενότητας, της αλληλεγγύης, της ελπίδας, της φιλίας και της αντίστασης σε ότι επιβουλεύεται αυτές τις αξίες.

Την εκδήλωση διοργάνωσε ο Σύλλογος Φίλων του *Μικρού Ήρωα* και οι εκδόσεις «Περιοδικός Τύπος Α.Ε.».

Ο
Α
Λ
Λ
Η
Θ

Η φετινή αρχή του Φεστιβάλ στην Επίδαυρο δεν ήταν ευοίωνη. Η πρώτη κάθοδος του Σταμάτη Φασουλή στο στάδιο της τραγωδίας, με μια αρκετά τολμηρή μάλιστα επιλογή, όπως είναι ο *Ορέστης* του Ευριπίδη, καθόλου δεν ευτύχησε. Δεν πρόκειται βέβαια για καθαρή αποτυχία: ανήκει όμως σε κείνα τα «χλωμά» ανεβάσματα, τις «συμπαθείς» προσπάθειες των δύο ημερών και του ενός καλοκαιριού, που ο καλός σκηνοθέτης πρώτος και περισσότερο από τον καθένα μας ξέρω ότι απεχθάνεται.

Δυσοίωνο ξεκίνημα

Κανένας βέβαια δεν μπορεί να κατηγορήσει έναν αναγνωρισμένο καλλιτέχνη του θεάτρου γιατί δεν έφερε με την πρώτη την άνοιξη στον αρχαίο στίβο. Εντούτοις είναι οι συνεντεύξεις του, όσες δόθηκαν πριν την απόπειρα, που γεννούν στον ανίδεο παρατηρητή κάποια προβλήματα: Για παράδειγμα, δήλωσε κάπου ο κ. Φασουλής ότι η στροφή του στον τραγικό λόγο γίνεται τώρα, γιατί τώρα νιώθει ο ίδιος έτοιμος ν' αναμετρηθεί μαζί του. Ότι, αν αποστρέφεται κάτι, αυτό είναι οι παραστάσεις αρχαίας τραγωδίας που δεν έχουν κάποιο νόημα, μια σαφή «πρόταση» για το ανέβασμα του αρχαίου λόγου. Ότι, τέλος, για να κατεβείς στο χώρο της Επίδαυρου, πρώτα πρέπει να έχεις λύσει το πρόβλημα του Χορού, να έχεις κάτι το ενδιαφέρον να πεις για την παρουσία του και τη λειτουργία του στα δρώμενα του κοίλου.

Σύμφωνοι και περιμένει κανείς όταν ο κ. Φασουλής εκστομίζει αυτά τα όμορφα λόγια να έχει καταλήξει και στα ανώλογα έργα. Δυστυχώς η παράστασή του όχι μόνο δεν επιβεβαιώνει τα λεγόμενά του, αλλά θα έλεγε κανείς ότι επισφραγίζει άθελά της όλα τα προβλήματα που κάθε χρόνο παρατηρούμε στην Επίδαυρο. Κύριο ανάμεσα σ' αυτά παραμένει πάντα η απουσία μιας φρέσκιας κεντρικής ιδέας που να διαπερνά την παράσταση και να δίδει στο όλο επιχείρημα την ταυτότητά του. Δεν εννοώ εδώ τη φιλολογική, την πραγματολογική, ή όπως αλλιώς, «ανάλυση» του έργου, αυτό το τι-ήθελε-τότε-να-πει ή σήμερα-ακόμα-λέει ο ποιητής μας. Όλα

τούτα είναι καλά κι ευλογημένα για να γεμίζουν προγράμματα, δε χαρίζουν όμως από μόνα τους όμορφες θεατρικές βραδιές. Εννοώ μια σαφή παραστασιολογική ιδέα, μια σκέψη ικανή να δώσει κίνητρο και έμπνευση σε ηθοποιούς, σκηνογράφους και ενδυματολόγους, να μεταφέρει πνεύμα και ζωή στην απόπειρα. Στον *Ορέστη* δεν είδαμε αντίθετα τίποτε άλλο από στήσιμο: είδαμε να ανεβαίνει στη σκηνή το «είδος», όχι ο *Ορέστης*. Άνευρες και ξεπερασμένες κινήσεις του Χορού, σαν γυμναστικές επιδείξεις, λυγίσματα και τοακίσματα της κ. Καρυοφυλλιάς Καραμπέτη, με την ορθοφωνία να καλύπτει την ερμηνεία της, με το κουρασμένο και δήθεν αγριεμένο στυλ μιας υποκριτικής από την οποία έχει πια χαθεί όλο το μεδούλι και απομένει το κενό κέλυφος. Είναι δυστυχώς σίγουρο ότι και φέτος θα δούμε πολύ και πολλά απ' αυτή τη μανιέρα. Μήπως δεν θα δούμε και φέτος τις νέες κοπέλες των Χορών να κοιτάνε με απλάνες βλέμμα την πλατεία, χωρίς να ξέρουν οι δύσμοιρες ακριβώς το γιατί; Τα αλαφιασμένα τροχάδη τους στο κοίλον; Δεν θ' ακούσουμε τα στομφώδη σύμφωνα; Τα ίδια χτυπήματα στο στήθος και τα γκρεμοτσακίσματα στο έδαφος, τους εν παρατάξει ολολυγμούς, τις άνευρες μουσικές; Δεν θα σχολιάσουμε περσινά και προπέρσινά κοστουμία; Τις προάλλες λοιπόν βάλθηκαν να μετρώ παραστάσεις: με έναν πρώτο απολογισμό από το 1993 μέχρι το 1998 –μέχρι τότε μέτρησα προς το παρόν– ανέβηκαν ούτε λίγο ούτε πολύ 150 παραγωγές αρχαίου θεάτρου στον τόπο μας. Και από

τότε μέχρι σήμερα πολύ περισσότερες. Μετά από τον τζίρο αυτόν, υπολογίστε και το καθαρό κέρδος: πόσες από αυτές έχουν μείνει σήμερα να θυμόμαστε; Σ' αυτό το πλαίσιο της μελαγχολίας δύσκολα μπορεί κάποιος να διακρίνει το πολύ από το λίγο μέτριο... Ας είναι! Ας ξεχωρίσουμε τουλάχιστον, γιατί αυτή έφερε πράγματι έναν νέο αέρα, την παρουσία του Αργύρη Ξάφη. Ο νέος και καλός ηθοποιός είναι πριν απ' όλα μάγκας και το δείχνει. Πάτησε για πρώτη φορά το πόδι του στο χώρο της Επίδαυρου και της πήρε ήδη τον αέρα. Η ερμηνεία του είχε τη δική της νατουραλιστική υπερβολή – ο *Ορέστης* τρομοκράτης, όπως δήλωσε ο ίδιος ο Ξάφης, σε κάποια συνέντευξή του, έχει πιθανόν κάποιο σκηνικό ενδιαφέρον: ο *Ορέστης* σαν τσογλάνι, όπως ήταν στιγμές-στιγμές η εικόνα του, μας αφήνει αδιάφορους μετά την πρώτη φυσιολογική έκπληξη – ακόμη και έτσι όμως, αποκαλύπτει το δυναμισμό αυτής της νέας γενιάς ηθοποιών που φαίνεται πως υποκρίνεται λιγότερο από τους παλιότερους. Δεν προχωρώ στους υπολοιπούς συντελεστές καθώς μου φαίνεται ότι τα παραπάνω σχόλια καλύπτουν κάθε μου παρατήρηση. Μονάχα ως μεταφέρω και εδώ την τεράστια απορία μου γι' αυτό το λίθινο σκηνικό του Γιώργου Γαβαλά. Πράγματι, η ιστορία του Ευριπίδη διαδραματίζεται στα πολύ παλιά χρόνια: όχι όμως και στα τόσο παλιά: τα παλάτια είχαν ήδη ανακαλυφθεί από τον πολιτισμό μας.

ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ

Πηγές οθωμανικής ιστορίας

Γιώργος Σαλακίδης,
Η Λάρισα (Yenişehir) στα μέσα του 17ου αιώνα. Κοινωνική και οικονομική ιστορία μιας βαλκανικής πόλης και της περιοχής της με βάση τα οθωμανικά ιεροδικαστικά έγγραφα των ετών 1050-1052 (1650-1652), εκδ. Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2004.

Γιώργος Σαλακίδης,
Τα σουλτανικά έγγραφα της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης, εκδ. Ινστιτούτου Βιβλίου και Ανάγνωσης Κοζάνης, Κοζάνη 2004.

Το πρώτο από τα δύο βιβλία που παρουσιάζονται εδώ, αποτελεί επεξεργασμένη μορφή της διδακτορικής διατριβής του οθωμανολόγου, ιστορικού και φιλόλογου Γιώργου Σαλακίδη. Στην εργασία αυτή ο Σαλακίδης δημοσιεύει και σχολιάζει λεπτομερώς έναν ιεροδικαστικό κώδικα των μέσων του 17ου αι., που προέρχεται από το οθωμανικό αρχείο του καδή της Λάρισας και σήμερα –μαζί με άλλους 31 κώδικες του αρχείου που αφορούν την ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλίας από τον 17ο αι. κ.ε.– φυλάσσεται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους του νομού Κοζάνης στην Κοζάνη.

Τα λεγόμενα *kadı sicilleri* (καντί σιτζιλερί – ένας από τους πολλούς τύπους εγγράφων της οθωμανικής διοίκησης), τα κατάστιχα δηλαδή των οθωμανικών ιεροδικείων, περιλαμβάνουν συνήθως δύο κατηγορίες εγγράφων: α) «εισερχόμενα» έγγραφα, δηλαδή αποφάσεις-εγκυκλίους της κεντρικής εξουσίας (της Υψηλής Πύλης) και της επαρχιακής διοίκησης (του μπεηλέρμπεη ή του σαντζάκμπεη), που αποστέλλονταν στον καδή του κάθε καζά ενός βιλαετίου, για τη διευ-

θέτηση ζητημάτων που αφορούσαν το σύνολο του πληθυσμού μιας περιοχής (π.χ. φορολογία, απονομή τιμαριών κ.λπ.), όχι σπάνια όμως και για ιδιωτικές υποθέσεις (π.χ. ποινικού δικαίου, μετά την προσφυγή ιδιώτη στην κεντρική εξουσία) ή το διορισμό αξιωματούχων· β) «εξερχόμενα» έγγραφα, δηλαδή καταγραφές των αποφάσεων του καδή για υποθέσεις που κρίθηκαν από το τοπικό ιεροδικείο και αφορούν ζητήματα αστικού και ποινικού δικαίου, όπως αγοραπωλησίες, δάνεια, γάμους, διαζύγια, διατροφές ανήλικων τέκνων ή διαζευγμένων γυναικών, κηδεμονίες, απελευθερώσεις σκλάβων, δωρεές, ίδρυση και διαχείριση βακουφιών, κληρονομικά, φόνους, τραυματισμούς, κλοπές, κ.ά. (οι ενδιαφερόμενοι έπαιρναν από το ιεροδικείο αντίγραφο των σχετικών αποφάσεων, το λεγόμενο *χοτζέτι*, που εξασφάλιζε τα δικά τους).

Συνηθέςστα, οι εγγραφές του πρώτου είδους καταχωρούνταν στο πρώτο μέρος του κώδικα και ακολουθούσαν οι υποθέσεις που απασχόλησαν το ιεροδικείο, στο δεύτερο μέρος. Ωστόσο, το κατάστιχο που εξετάζει ο Σαλακίδης περιλαμβάνει 863 εγγραφές που όλες ανήκουν στη δεύτερη κατηγορία, αποτελούν δηλαδή λεπτομερείς περιλήψεις-καταχωρίσεις των υποθέσεων που κρίθηκαν από το δικαστήριο του Yenişehir, συγκεκριμένα στη χρονική περίοδο από τον Αύγουστο του 1650 έως τον Οκτώβριο του 1652, που καλύπτει τη θητεία τεσσάρων καδήδων.

Στα «Προλεγόμενα» (σ. 11-15) ο Σαλακίδης επισκοπεί τη βιβλιογραφία σχετικά με την ιστορία της οθωμανικής Θεσσαλίας, ενώ στην εκτενέστατη «Εισαγωγή» του (σ. 16-98) παρουσιάζει τα στοιχεία και τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τη μελέτη του καταστίχου: για τη λειτουργία του ιεροδικείου, το θεσμό του καδή, τη διαδικασία προσφυγής και εκδίκασης των υποθέσεων και το «προφίλ» των διαδίκων· για την κατανο-

Λεπτομερές και εμπεριστατωμένη, η έκδοση για Το ελληνικό τοπίο. Μελέτες ιστορικής γεωγραφίας και πρόσληψης του τόπου (επιμέλεια Παναγιώτης Ν. Δουκέλλης, εκδ. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 2005) μας εισάγει στα πολλαπλά επίπεδα προσέγγισης του χώρου. Οι δεκαεπτά συγγραφείς των κειμένων προέρχονται από διάφορες επιστημονικές περιοχές και δημιουργούν μια ενδιαφέρουσα σύνθεση, καθώς το ελληνικό τοπίο παρατηρείται και σχολιάζεται από τη σκοπιά της αρχαιολογίας, της φιλοσοφίας, της γεωγραφίας, της πολεοδομίας, της αρχιτεκτονικής, της ιστορίας και της ιστορίας της τέχνης. Ωστόσο, σταθερό υπόβαθρο όλων των προσεγγίσεων παραμένει η αναζήτηση της ιστορικότητας του τοπίου.

Μια συγκλονιστική περιγραφή της Ελλάδας στα χρόνια της Κατοχής, της Αντίστασης και του Εμφυλίου, όπως την έζησαν οι εικοσιέξι αφηγητές, κατατίθεται μέσα από τις μαρτυρίες τους, που αναδεικνύουν τα βάσανα, τη φτώχεια, την πείνα, τους βασανισμούς, όλα όσα συνθέτουν την ελληνική περιπέτεια εκείνης της εποχής. Η Βασιλική Παπαγιάννη «επεξεργάστηκε» με διακριτικότητα τις προφορικές αφηγήσεις, καταγράφοντας και συνθέτοντάς τις με μια αλληλουχία δραματικής υφής: *Κραυγές της μνήμης. Κατοχή, Αντίσταση, Εμφύλιος* (προλεγόμενα: Σπ.Ι. Ασδραχάς, εκδ. Σοκόλη, 2005).

Νοερή μυθιστορηματική περιπλάνηση από την εποχή του Τίτο ως τον πρόσφατο εμφύλιο πόλεμο, σε συνδυασμό με την προσωπική περιπέτεια ενός ανώνυμου Σέρβου, συνθέτει την αφήγηση του **Μίλισαβ Σάβιτς**, *Στίγματα σιωπής* (μετάφραση: Γκάγκα Ρόσιτς, εκδ. Κέδρος, 2004). Η προσωπική διαδρομή του αφηγητή, που έχει λογοτεχνικές φιλοδοξίες, ενώ περνά μέσα από στενωπούς ήττας, μελαγχολικών περιπλανήσεων στο παρελθόν και πρόσκρουσης στο παρόν της σύλληψής του για μικρολαθρεμπόριο στην Κωνσταντινούπολη, βρίσκει διέξοδο και σωτηρία μέσα από την απρόσμενη φαντασιακή συνάντησή του με τον Ίβο Άντριτς και τον Μίλος Τσρνιάνσκι.

Ξανά και ξανά το σύμβολο της Γκουέρνικα έρχεται στο προσκήνιο για να υπενθυμίσει τη βαρβαρότητα του 20ού αιώνα, που αλλάζει πρόσωπα, μεταμφιέζεται και εξακολουθεί να υπάρχει ως τις μέρες μας. Το βιβλίο του **Russell Martin**, *Guernica. Ο πόλεμος του Πικάσο* (μετάφραση: Γιάννης Καστανάρας, εκδ. Γκοβόστη, 2005) συνδέει την πολιτική, την ιστορία την τέχνη και την επιστήμη με τον μνημειώδη πίνακα που απεικόνισε την καταστροφή του βασκιικού χωριού από τη γερμανική Λουφτβάφε μετά από αίτημα του δικτάτορα Φράνκο.

ο χαρτοκόπτης

μή των πληθυσμών, μουσουλμανικών και μη, στις διάφορες συνοικίες και την περιφέρεια της πόλης και για την οικιστική της ανάπτυξη· για τα κτήριά της και τη γεωκτησία (ιδιωτικές κατοικίες, αγροικίες, τζαμιά, ιεροδιδασκαλεία – τιμές των ακινήτων, τύποι σπιτιών, οικοδομικά υλικά κ.λπ.)· για την οικογενειακή ζωή, τις υποχρεώσεις των συζύγων, τη θέση και τα δικαιώματα της γυναίκας (γάμοι, διαζύγια, επιμέλεια, κηδεμονία και διατροφή ανήλικων παιδιών)· για τους σκλάβους, τις σχέσεις τους με τα αφεντικά τους και τη διαδικασία απελευθέρωσής τους· για τα βακούφια, την ίδρυση, τη διαχείριση και τη λειτουργία των ευαγών ιδρυμάτων· για την οικονομική ζωή της πόλης, τα δάνεια και τις πιστώσεις· και, τέλος, για την εγκληματικότητα στον καζά του Yenisehir. Τα πρωτογενή στοιχεία από τις εγγραφές του κώδικα σχολιάζονται και αξιολογούνται συσχετιζόμενα με ανάλογα ευρήματα που προέκυψαν από τη μελέτη των οθωμανικών αρχείων άλλων πόλεων και περιοχών της αυτοκρατορίας, με βάση τη διεθνή οθωμανολογική βιβλιογραφία, αλλά και με άλλες πηγές, όπως το σημαντικότερο περιηγητικό κείμενο του Εβλιγιά Τσελεμπί, του 17ου αι.

Ακολουθούν λεπτομερείς περιλήψεις των 863 υποθέσεων (σ. 99-401) (οι διατυπώσεις και πολλά στοιχεία των εγγραφών είναι τυποποιημένα, γι' αυτό και δεν γίνεται πλήρης μετάφραση αλλά μόνον περιλήψη των υποθέσεων), γλωσσάριο οθωμανικών όρων, βιβλιογραφία και ένα παράρτημα που περιλαμβάνει ευρετήρια ονομάτων και πραγμάτων, ταύτιση των οικισμών (τοπωνυμίων), περιλήψη στα αγγλικά και –ιδιαίτερα χρήσιμο για όσους ασχολούνται με την οθωμανική διπλωματική και παλαιογραφία– μεταγραφές στο σημερινό τουρκικό αλφάβητο χαρακτηριστικών εγγραφών. Έπεται ο κώδικας σε facsimile αναπαραγωγή.

Στο δεύτερο βιβλίο ο Σαλακίδης εκδίδει και σχολιάζει τα σουλτανικά έγγραφα, τριαντακτώ στον αριθμό, που διασώζονται στη Δημοτική Βιβλιοθήκη της Κοζάνης: το υλικό του είναι εκ των πραγμάτων ανομοιογενές, καθώς τα έγγραφα ξεκινούν από το 1721, το πρώτο, και φτάνουν μέχρι το 1909, το τελευταίο. Γι' αυτό και η εργασία του δεν επιδιώκει ν' αποτελέσει επαρκή μελέτη οποιασδήποτε χρονικής περιόδου της ιστορίας της οθωμανικής Κοζάνης και της περιοχής της. Τα φερμάνια, που φέρουν το μονόγραμμα του εκάστοτε Σουλτάνου, κάποια δε αποτελούν εξαιρετα δείγματα οθωμανικής καλλιγραφίας, προκρίθηκαν για δημοσίευση, από τον μεγάλο όγκο των εγγράφων του αρχείου, λόγω της σπουδαιότητάς τους ως αποφάσεων της οθωμανικής κεντρικής διοίκησης.

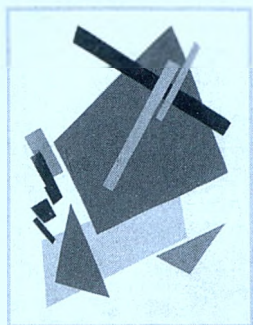
Τα φερμάνια μεταφράζονται και σχολιάζονται κατά ομάδες ανάλογα με το περιεχόμενό τους (σ. 23-199): α) διοριστήρια έγγραφα για επισκόπους και μητροπολίτες της Ορθόδοξης Εκκλησίας (όπου θίγονται και οικονομικά ζητήματα, καθώς οι μητροπολίτες ήταν ενίοτε εκμισθωτές φόρων)· β) λοιπά έγγραφα για την οργάνωση της Ορθόδοξης Εκκλησίας (άδειες για την ανακαίνιση και επέκταση εκκλησιών κ.λπ.)· γ) έγγραφα σχετικά με κοσμικά κτήρια (άδειες ανέγερσης σχολείων, νοσοκομείου, κ.ά.)· δ) έγγραφα για το φορολογικό καθεστώς της Κοζάνης· ε) έγγραφα σχετικά με άλλα οικονομικά θέματα (ρυθμίσεις καθεστώτος γαιών, αποφάσεις για προσφυγές ιδιωτών στην κεντρική διοίκηση)· στ) βεράτια και φερμάνια σχετικά με το εμπόριο, του 19ου αι. (παραχώρηση εμπορικών προνομίων σε μη μουσουλμάνους οθωμανούς εμπόρους, ώστε να μπορέσουν να συναγωνιστούν τους Ευρωπαίους που απολάμβαναν τα προνόμια των διομολογήσεων).

Ακολουθεί η υποδειγματική έκδοση των κειμένων στην οθωμανική γλώσσα, βιβλιογραφία, και το παράρτημα που περιλαμβάνει γλωσσάρι οθωμανικών όρων, ευρετήριο, περιλήψη στα αγγλικά και κάποια πανομοιότυπα (facsimile) φερμανιών.

Ο σχολιασμός των σουλτανικών αυτών εγγράφων, που βασίζεται στη στέρεα γνώση των ζητημάτων της οθωμανικής ιστορίας και την εποπτεία της σχετικής βιβλιογραφίας, αναδεικνύει τη σημασία τους ως πηγών για την ιστορία της οθωμανικής Κοζάνης και της περιοχής της, αλλά και της αυτοκρατορίας γενικότερα.

Μολονότι τον όγκο δουλειάς και τον κόπο του Σαλακίδη μπορούν πραγματικά να εκτιμήσουν μονάχα όσοι έχουν καταπιαστεί με την οθωμανική παλαιογραφία και διπλωματική και γνωρίζουν τις δυσκολίες ανάγνωσης των οθωμανικών εγγράφων και τις ιστορικές, θρησκευτικές και φιλολογικές γνώσεις που απαιτούνται για την προσπέλαση και αξιολόγησή τους –δηλαδή το μικρό μας οθωμανολογικό σινάφι–, είναι νομίζω προφανής και στον μη ειδικό η αξία και το ενδιαφέρον του έργου του. Σίγουρα, οι μελέτες του απευθύνονται στο κοινό των ερευνητών ιστορικών· μπορούν ωστόσο να δώσουν στον μέσο αναγνώστη μια εικόνα της οθωμανικής πραγματικότητας του ελλαδικού χώρου όπως αναδύεται γλαφυρά από τις υποθέσεις, μικρές και μεγάλες, των απλών ανθρώπων, αλλά και των αντιπροσώπων τους και των αξιωματούχων του κράτους, που παραλούν στα κείμενα.

Ν.Π.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΛΙΑΚΟΣ

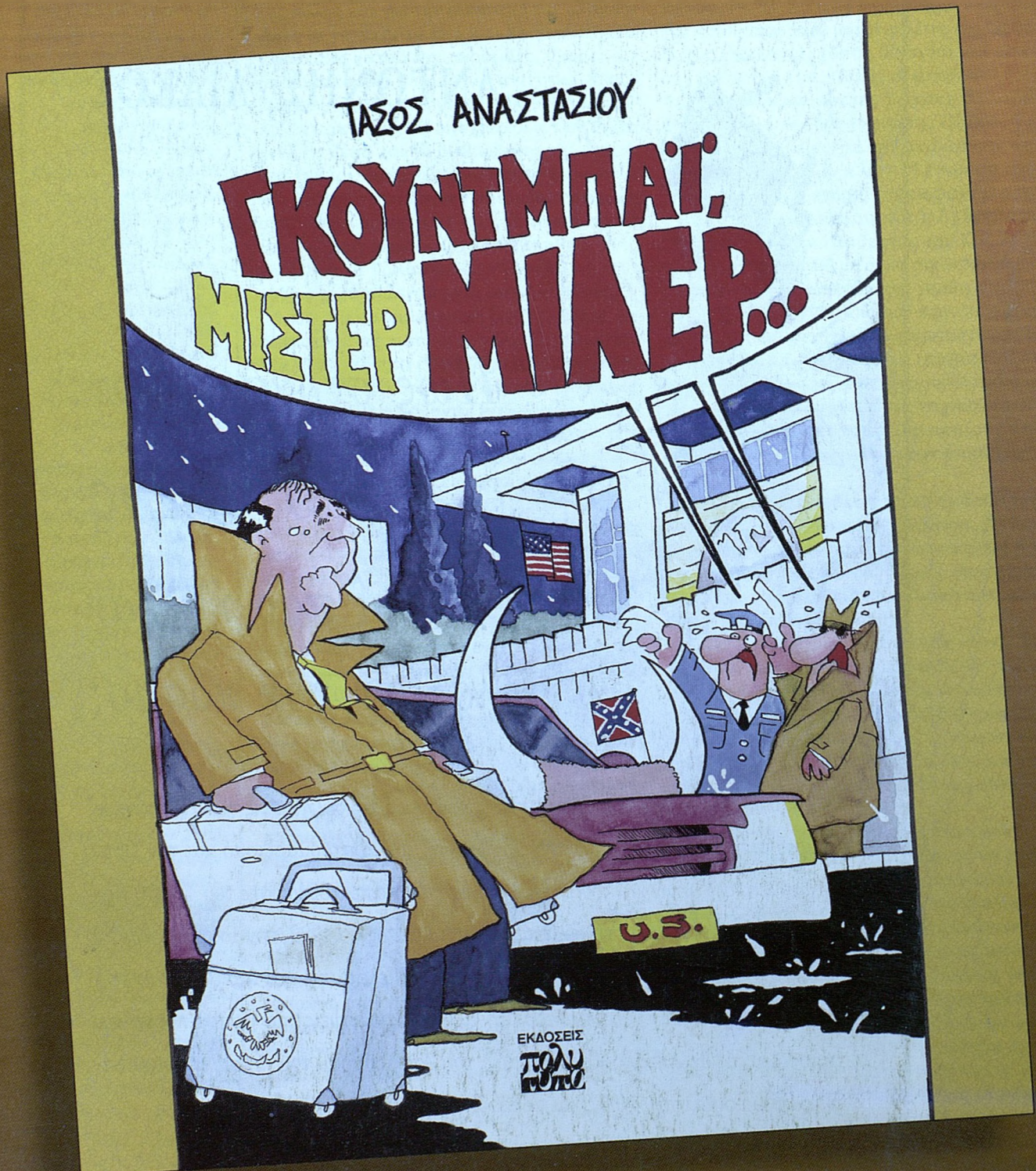
*Πώς στοχάστηκαν
το έθνος
αυτοί που ήθελαν
να αλλάξουν τον κόσμο;*

Το βιβλίο ξεκινά από τον Μαρξ και φτάνει έως τις συζητήσεις για την παγκοσμιοποίηση. Περνά μέσα από τη Β' Διεθνή, τον αυστρομαρξισμό και τον Όττο Μπάουερ, τον Λένιν και τον Στάλιν, τα κινήματα απελευθέρωσης του Τρίτου Κόσμου μέχρι τον Φανόν, τη σοβιετική εμπειρία έως το 1989, τον Γκράμσι και τη Νέα Αριστερά, τη συμβολή της Χάννα Άρεντ. Μελετά τις φαντασιακές κοινότητες και την επινόηση της παράδοσης. Κρίνει τις απόψεις των μετα-αποικιακών σπουδών, τις θεωρίες του Χάμπερμας, του Απαντουράι, του Αγκάμπεν, του Νέγκρι, του Γουόλτσερ καθώς και τη σχέση εκσυγχρονισμού και έθνους.

ΠΟΛΙΣ
HISTORIA

ΓΕΛΟΙΟΓΡΑΦΙΕΣ 2003 - 2004

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΟΛΥ
ΤΥΠΟ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ ΣΕ ΟΛΑ ΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΛΥΤΥΠΟ, ΔΗΜΟΧΑΡΟΥΣ 60, Τ.Κ. 115 21
ΤΗΛ.: 210.72.32.713, 210.72.32.819, Fax: 210.72.26.107, e-mail: chpapou@otenet.gr